अगस्त् 2004 Rs. 12 /-

संस्कृत

चन्दमामा

जि-मेन इत्यस्य
साहसगाथा पठ्यताम
एतस्मिन मासे

G-man

एतस्मिन् चित्रे सङ्गीतसाधनं किम् अन्वेष्टुं शक्यम् ?

यदि अन्वेष्टुं न शक्तं तर्हि चित्रे दक्षिणभागे स्थितां प्रथमां सोपानपङ्क्तिं पश्यन्तु । अत्रत्यानि सोपानानि ताडनात् विविधान् सङ्गीतस्वरान् उत्पादयन्ति । केन उद्देशेन एतानि अत्र निर्मितानि इति तु कोऽपि न जानाति । किन्तु एतानि प्राचीनानां तन्त्रज्ञानप्रावीण्यं द्योतयन्ति इत्यत्र तु नास्ति सन्देहः । एतत् कौतुकं प्रत्यक्षं द्रष्टुं तमिलनाडुस्थं तापूरुजनपदस्थं 'धरासुर'मन्दिरम् आगच्छन्तु ।

न दृष्टानि
प्राचीनानि
कौतुकानि
एतावतापि ?

ओलम्पिक् प्रश्न स्पर्धा

विशेषपारितोषिकम्

'एसर्' सङ्गणकम्

प्रथमपारितोषिकाणि

चित्रग्राहकाणि

द्वितीयपारितोषिकाणि

गणकयन्त्राणि

न्यूट्रिन्चन्दमामा-ओलम्पिक्-प्रश्नस्पर्धा मेमासतः आरब्धा, षट् मासान् यावत् प्रचलिष्यति च । अधः दत्ताः क्रीडासम्बद्धाः प्रश्नाः भवतां ज्ञानम् अभिरुचिं च वर्धयिष्यन्ति । अधः स्थिते प्रश्नपत्रे समुचितानि उत्तराणि विलिख्य पञ्चभिः 'न्यूट्रिन् चोकलेट् एक्लियर्स्'-आवरणैः सह अन्तिमदिनाङ्कात् पूर्वं **Nutrine Chandamama Contest, Chandamama India Limited No. 82, Defence Officers Colony, Ekkatuthangal, Chennai - 600 097** इत्येतस्मै सङ्केताय प्रेष्यन्ताम् ।

एषा अखिलभारतीयस्पर्धा । प्रतिमासम् एतस्मिन् पत्रे उत्तरं लिखित्वा प्रेषणेन स्पर्धायां भागः उह्यताम् । प्रतिमासं प्रथमपारितोषिकाणि - ३ कोनिकाचित्रग्राहकाणि । द्वितीयपारितोषिकाणि - १० गणकयन्त्राणि । तृतीयपारितोषिकाणि - ५० न्यूट्रिन्मधुरपुटकाः । पञ्चानां मासानाम् अनन्तरं षष्ठस्पर्धायां विशेषपारितोषिकत्वेन 'एसर्'सङ्गणकं दास्यते । तस्मिन् मासे अन्यानि सामान्यपारितोषिकाणि अपि भवन्ति एव । षट्सु मासेषु स्पर्धायां भागम् ऊढवन्तः सर्वे विशेषपारितोषिकप्राप्तये अर्हाः । विशेषपारितोषिकं प्राप्तवते डिसेम्बर्मासे सूचना प्रेषयिष्यते ।

न्यूट्रिन्चन्दमामा-ओलम्पिक् प्रश्न स्पर्धा - ४

किं भवन्तः जानन्ति ?

ओलम्पिक्स्पर्धासु सुवर्णपदकं प्राप्तवती प्रथमा महिला ग्रेट्ब्रिटन्देशीया चार्लेट् कूपर्नामिका । सा १९०० तमे वर्षे पैरिस्नगर्यायाम् ओलम्पिक्स्पर्धायां टेन्नीस्क्रीडायां तत् पदकं प्राप्तवती ।

सावधानतया अधः दत्तान् सर्वान् प्रश्नान् पठित्वा प्रतिप्रश्नम् उत्तरलेखनाय कल्पिते स्थले समुचितस्य उत्तरस्य पुरतः (✔) चिह्नम् अङ्कयन्तु ।

१. ओलम्पिक्स्पर्धासु भागं गृहीतवती प्रथमा महिला का ?

☐ पि.टि.उषा ☐ अञ्जु जार्ज् ☐ मेरी लीला राव्

२. १९३६ तमे वर्षे बर्लिन्नगरे प्रवृत्तायाम् ओलम्पिक्स्पर्धायां कः अमेरिकीयः चत्वारि सुवर्णपदकानि प्राप्तवान् ?

☐ टान् डोलान् ☐ मैकेल् जान्सन् ☐ जेस्सी ओवेन्स्

३. ओलम्पिक्स्पर्धासु पुरुषविभागे ऊर्ध्वकूर्दने अतिक्रान्तम् अधिकम् औन्नत्यं किम् ?

☐ २.३ मी. ☐ २.३९ मी. ☐ २.१ मी.

४. १९८८ तमे वर्षे प्रवृत्तायां सियोलीयायाम् ओलम्पिक्स्पर्धायां शतमीटर्धावनस्पर्धायाम् अमेरिकीया का स्वर्णपदकं प्राप्तवती ?

☐ फ्लारेन्स् ग्रिफिथ् ☐ जाकी जोय्नर् कर्सी ☐ पौला इवान्

५. एतस्य मासस्य न्यूट्रिन्विज्ञापिकायां 'A' इत्येतत् अक्षरं कतिवारम् आवृत्तम् अस्ति ?

☐ १३ ☐ १६ ☐ १२

स्पर्धानियमाः - ● न्यूट्रिन्-चन्दमामासंस्थयोः उद्योगिनः तेषां बान्धवाः वा स्पर्धायां भागवहनाय अनर्हाः । ● न्यूट्रिन्संस्था निर्णायकानां चयने पूर्णाधिकारम् अर्हति । ● भारते जाताः उनपञ्चदशवर्षीयाः बालाः स्पर्धायां भागं वोढुम् अर्हाः । ● स्पर्धादिनाङ्कस्य विस्तारे सङ्कोचे च न्यूट्रिन्जनानाम् एव अन्तिमः अधिकारः । ● भागग्राहिणः वयसः दृढीकरणाय जन्मदिनाङ्कप्रमाणपत्रं देयम् । ● समुचितोत्तरदातारः बहवः सन्ति चेत् 'लाटरी'पद्धत्या पारितोषिकार्हाणां चयनं करिष्यते । ● पारितोषिकभाजः पत्रेण सूच्यन्ते । ● पारितोषिकं वस्तुरूपेणैव, न तु धनरूपेण । ● पारितोषिकरूपेण दत्तानां वस्तूनां 'वारण्टी' निर्मातृसंस्थाधीनम् । ● एकः एव प्रतिमासम् अपि भागं ग्रहीतुम् अर्हति । ● षट्सु मासेषु कस्मिंश्चित् एकस्मिन् एव भागग्रहणम् अपि शक्यते । ● पत्रव्यवहारस्य न अवकाशः । ● स्पर्धापत्रं प्रेषितम् इत्यस्य तात्पर्यं यत् स्पर्धानियमाः सर्वे अङ्गीकृताः इति । ● अन्तिमदिनाङ्कानन्तरं प्राप्तं प्रवेशपत्रं स्पर्धायै न परिगण्यते । ● समुचितम् उत्तरं केनापि न दत्तं चेत् अल्पदोषयुक्तानि पत्राणि पारितोषिकाय परिगण्यन्ते । ● निर्णायकानां निर्णयः एव अन्तिमः ।

अन्तिमः दिनाङ्कः - ३१, अगस्ट् - २००४

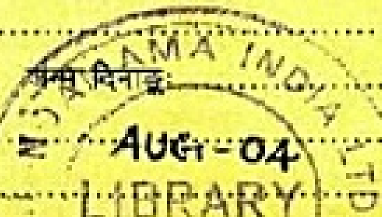
नाम ....

वयः .... कक्ष्या .... जन्मदिनाङ्कः ....

गृहसङ्केतः (पिन्कोड्सहितः) ....

....

हस्ताक्षरम् ....

India's largest selling sweets and toffees.

एतस्य अङ्कस्य विशेषाः

सम्पुटः - २१ अगस्ट् - २००४ सञ्चिका - ५

भल्लूकमान्त्रिकः

१२

सौन्दर्यम् (वेतालकथा)

१९

राजकुमारीं स्पृष्टवान् दलपतिः

५१

विष्णुपुराणम् - ८

५७

अन्तरङ्गम्

ग्राहकशुल्कम् -
अमेरिका-केनडादेशयोः कृते
प्रतिकृतिमूल्यम् - $२
वार्षिकं शुल्कं - $२०
भवदीयं धनं 'Chandamama India Limited' नाम्ना प्रेष्यताम् -
Subscription Division
CHANDAMAMA INDIA LIMITED
No. 82, Defence Officers Colony,
Ekkatuthangal, **CHENNAI - 600 097**
E.mail : subscription@chandamama.org

ग्राहकशुल्कविवरणम्
वायुयानेन भारतेतरदेशान् प्रति
वार्षिकं (१२ सञ्चिकाः) - रू.९००/-
भारते रू. १४४/- (बुक्पोस्ट् द्वारा)
भवदीयं धनं D.D.द्वारा धनादेश(M.O.)द्वारा वा
'Chandamama India Limited' नाम्ना प्रेषणीयम् ।

संस्थापकौ -
चक्रपाणिः नागिरेड्डिः च

चन्दमामा पर्वतीयजनानां भाषया अपि !

वयं ससन्तोषं निवेदयामः यत् भवतां प्रिया *चन्दमामा* अचिरात् एव पर्वतीयजनानां भाषया, तन्नाम सन्थालीभाषया, अपि प्रकाशयिष्यते । चन्दमामा एतावता एव द्वादशभिः भाषाभिः प्रकाश्यमाना अस्ति इति भवन्तः जानीयुः एव ।

एषा सन्थाली-आवृत्तिः ओल्चिकीलिप्या प्रकाशयिष्यते **'चन्दोमामो'** *नाम्ना* । एषा लिपिः गुरु गोम्खे पण्डित रघुनाथमुर्मुवर्येण विकासिता । तस्य जन्मशताब्दः एतस्य वर्षस्य मेमासे आचरितः । सप्टम्बर्मासे एतस्याः आवृत्तेः प्रथमा सञ्चिका प्रकाशयिष्यते । तस्मात् 'सिन्थालीभाषया प्रकाश्यमाना अद्वितीया बालमासपत्रिका' इति ख्यातिः प्राप्स्यते चन्दमामया । सिन्थालीभाषाभाषिणः प्रायः कोटिमिताः स्युः देशे । ते उत्कल- पश्चिमवङ्ग-झारखण्ड-बिहारासमनामकेषु पञ्चसु राज्येषु वसन्ति ।

५७ वर्षेभ्यः पूर्वं चन्दमामा तमिळुभाषया तेलुगुभाषया च ऐदम्प्राथम्येन प्रकाशिता । तदनन्तरम् अन्यभाषाभाषिणाम् अनुरोधेन अन्यभाषाभिः अपि तस्याः प्रकाशनम् आरब्धम् । संस्थापकौ बि.नागिरेड्डिः चक्रपाणिः च दूरदृष्टिमन्तौ आस्ताम् । एषा पत्रिका भारतीयपरम्परायाः, बालानां च मध्ये सम्पर्कसाधकः सेतुः स्यात् इति तयोः चिन्तनम् आसीत् । अद्य सिन्थालीभाषावृत्तिं प्रकाशयन्तः प्रकाशकाः वयम् एतेन प्रकाशनेन तयोः स्वप्नस्य साकारतार्थं पुनरपि एकं पदम् अग्रे स्थापितवन्तः स्मः ।

यद्यपि विविधाभिः भाषाभिः चन्दमामा प्रकाश्यते, तथापि सर्वासाम् अपि आवृत्तीनाम् उद्देशः तु एकः एव - स्वभाषया प्रकाश्यमानं पठनसाहित्यम् आवश्यकम् इत्येषा जनानाम् अपेक्षा पूरणीया इति ।

सम्पादकः - **विश्वम्**

याचकानां कृते कथास्पर्धा (मार्च्)

चिता श्रेष्ठा कथापूर्तिः

तयोः एतत् विचित्रं सम्भाषणं श्रुतवतां यात्रिकाणाम् अवधानं तयोः दिशि गतम् । एकस्मिन् एव भवने वसतोः अपि परस्परपरिचयः नास्ति इत्येतत् तेषु आश्चर्यम् अजनयत् । 'किम् एतयोः गृहे अन्यः कुटुम्बः वसति ? यदि वसति तर्हि अपि परस्परं परिचयाभावः कथं घटते ?' इति अचिन्तयन् ते ।

तावता तयोः अन्यतरः अपरम् अपृच्छत् – ''भवतः गृहे के के सन्ति ? तेषां नामानि च कानि ?'' इति ।

तदा अपरः अवदत् – ''मम नाम राजकुमारः इति । भ्राता शिवकुमारः, पिता दीननाथः च मम गृहे स्तः'' इति ।

''हे भगवन् ! किम् एतत् आश्चर्यम् ! मम गृहे भ्राता राजकुमारः, पिता दीननाथः च निवसतः । अहमस्मि शिवकुमारः' इति अवदत् अन्यः ।

तयोः एतत् सम्भाषणं श्रुत्वा आश्चर्यं निरोद्धुम् अशक्नुवन् यात्रिषु कश्चित् अपृच्छत् – ''एवं बहुषु विषयेषु समानतायां सत्याम् अपि कथं भवन्तौ परस्परं न जानीतः ? एतत् तु आश्यर्यकरं खलु !'' इति ।

तदा तौ उक्तवन्तौ – ''महानुभावाः ! आवां परस्परं न जानीवः इति केन उक्तम् ? आवां तु भ्रातरौ एव । परस्परं सम्यक् जानीवः एव । किन्तु मार्गस्य नीरसताम् अपनेतुम् आवाम् किमपि सम्भाषणं कर्तुम् इष्टवन्तौ । तस्य कोऽपि विषयः भवेत् खलु ? परिचयप्रश्नः एव सम्भाषणविषयः आसीत्'' इति ।

एतावत् उक्त्वा तौ अग्रे गतवन्तौ । जनाः महता आश्चर्येण तयोः गमनं पश्यन्तौ तत्रैव स्थितवन्तौ ।

मयङ्कमोहनः, १२कक्ष्या, डी.सी.जी.सी.इण्टर्कालेज् मेरठ (उ.प्र.)
१५२ए, नेहरूनगरम्, गढरोड्, गली नं-१, मेरठ – २५० ००१(उ.प्र.)

आभरणव्यामोहः

शेखरः बाल्ये एव मातृविहीनः अभवत् । तस्य पिता महादेवः स्वयं पुत्रं पालयितुम् अशक्तः सन् दुर्गानामिकां काञ्चन कन्यकाम् ऊढवान् । विवाहानन्तरं मासाभ्यन्तरे एव महादेवेन ज्ञातं यत् स्वपत्नी कलहशीला कठिनमनस्का च इति ।

दुर्गा पत्युः विषये अनादरवती आसीत् । तस्याः आभरणविषये महान् व्यामोहः । अतः आभरणानां निमित्तं महान् व्ययः तया कृतः । आभरणानां सङ्ग्रहणे निरता सा ।

महादेवस्य किञ्चित् एव क्षेत्रम् आसीत् । ततः प्राप्तेन आयेन सः गृहनिर्वहणं करोति स्म । किन्तु दुर्गायाः आभरणव्यामोहस्य कारणतः इदानीं धनविषये अतीव चिन्तग्रस्तः अभवत् सः ।

शेखरोऽपि दशवर्षीयः अभवत् । दुर्गा शेखरेण बहूनि गृहकार्याणि कारयति स्म । गृहकार्याणि समाप्य शालां गत्वा श्रद्धया पठति स्म शेखरः । तस्य मनसि विद्यायाः विषये महती आसक्तिः आसीत् । किन्तु उन्नतविद्याभ्यासं कर्तुं दुर्गया अनुमतिः न दत्ता । सा एकदा शेखरम् उक्तवती– ''इदानीं यावत् पठितं तदेव अधिकम् । भवतः पिता न भूस्वामी । क्षेत्रे कार्यं कर्तुं पठनस्य आवश्यकता नास्ति । उन्नतविद्याभ्यासस्य चिन्तनं त्यजतु'' इति ।

किन्तु पिता महादेवः अन्यथैव चिन्तितवान् । सः पत्नीं दुर्गाम् उक्तवान् - ''अस्माकं शेखरः एकः एव पुत्रः । उन्नतविद्याभ्यासं कर्तुं धनम् आवश्यकमिति अहमपि जानामि । एकरपरिमितं क्षेत्रं विक्रीय अस्य विद्याभ्यासं कारयाम । पठनेन बुद्धिमान् भूत्वा क्षेत्रस्य पालनम् इतोऽपि उत्तमरीत्या कुर्यात् सः'' इति ।

तदा दुर्गा पतिं भर्त्सयन्ती उक्तवती – ''क्षेत्रस्य अल्पस्य अपि भागस्य विक्रयणम् अहं न अङ्गीकरोमि'' इति ।

ततः दिनद्वयम् अतीतम् । तृतीये दिने कश्चन

पुरुषः गृहम् आगत्य महादेवस्य हस्ते एकं स्यूतं संस्थाप्य - ''महोदय ! नगरे वाणिज्यं कुर्वाणः नीलकण्ठः भवत्तः दशसहस्त्रस्य रूप्यकाणां साहाय्यं प्राप्तवान् आसीत् । तस्य वाणिज्यम् इदानीं समीचीनतया प्रचलति । किन्तु तस्य आरोग्यम् एषु दिनेषु नष्टम् । मरणात् पूर्वम् ऋणं प्रत्यर्पणीयम् एव इति तस्य मनसि विचारः आगतः । अतः सः एतत् धनं भवते प्रेषितवान् अस्ति'' इति उक्त्वा नमस्कारं कृत्वा ततः निर्गतवान् ।

महादेवः अनेन बहु सन्तुष्टः सन् पत्नीम् उक्तवान् - ''लक्ष्मीः आकस्मिकरूपेण गृहम् आगता । अस्य धनस्य किञ्चिद्भागं व्ययीकृत्य शेखरस्य विद्याभ्यासं कारयाम । इदानीं क्षेत्रस्य विक्रयणविषयः एव न उदेति'' इति ।

दुर्गा झटिति तं स्यूतं स्वीकृत्य उक्तवती - ''शेखरस्य विद्याभ्यासः न तावत् प्रमुखः । आगामिनि सप्ताहे मम पितृव्यायाः पौत्र्याः विवाहः अस्ति । अतः अहम् अनेन धनेन एकं चन्द्रहारं क्रेष्यामि । सायं नगरे स्थितं स्वर्णकारस्य आपणं गच्छाव'' इति ।

तत्रैव समीपे स्थितः शेखरः पितुः परिस्थितिं दृष्टवान् । सः पितुः हस्तं गृहीत्वा उक्तवान् - ''तात ! भवान् मम विद्याभ्यास-चिन्तनं त्यजतु । मातुः इच्छा पूर्णा भवतु । अहं विद्याभ्यासं न करिष्यामि । भवता सह क्षेत्रे कार्यं करिष्यामि'' इति ।

तद्दिने एव दुर्गा स्वर्णकारापणं गता । दश-सहस्त्रं रूप्यकाणि, अन्यत् धनं चापि व्ययी-कृत्य सा एकं चन्द्रहारं क्रीतवती ।

भाटकयानं स्वीकृत्य ग्रामं प्रति प्रस्थित-वती सा । सर्वत्र अन्धकारः प्रसृतः आसीत् । यानं किञ्चिद्दूरम् अगच्छत् । तावति काले पृष्ठतः वेगेन आगतम् एकं यानम् अग्रे गतम् । तदा तस्मात् यानात् किमपि वस्तु अधः पतितम् । किन्तु याने स्थितानां दृष्टिः तत्र न आसीदेव । ते पृष्ठतः अनुसृत्य आगच्छत् यानं निवारयितुमेव वेगेन गतवन्तः । महादेवः दुर्गा च यदा यानेन तत् स्थानं प्राप्तवन्तौ तदा दुर्गा - 'यानं स्थगयतु । पतितं तत् वस्तु आनयतु च' इति यानचालकं रतनम् उक्त-वती ।

यानचालकः रतनः यानं स्थगितवान् । ततः अवतीर्य तत् वस्तु आनीतवान् । तत् वस्तु काष्ठमयी आभरणपेटिका आसीत् । तां पेटिकाम् उद्घाट्य दृष्टवान् रतनः तस्यां स्थितम् अमूल्यं स्वर्णहारं दृष्ट्वा उच्चैः उक्तवान्

– ''अहो, कियद्दीर्घः हारः !'' इति ।

दुर्गा झटिति तं हारं बलात् स्वीकृत्य उक्तवती – ''नगरं गन्तुम् अहमेव यानम् आनायितवती । एतां पेटिकाम् आनेतुमपि अहमेव उक्तवती । अतः एषः हारः ममैव'' इति ।

तदा रतनोऽपि उच्चस्वरेण – ''पतितं वस्तु मयापि दृष्टम् । अपि च पतितं तत् मया एव आनीतम् । अतः एषः हारः मम एव'' इति उक्तवान् ।

महादेवः दृढस्वरेण पत्नीम् उक्तवान् – ''एषः हारः बहुमूल्यः'' इति ।

दुर्गा पत्युः वचनम् उपेक्षमाणा रतनम् उक्तवती – ''शतरूप्यकात्मकं भाटकम् अधिकतया ददामि । तूष्णीं तिष्ठतु'' इति ।

रतनः किमपि अवदन् तूष्णीं स्थितवान् ।

अनन्तरदिने शेखरः कृषिक्षेत्रं प्रति प्रस्थितवान् । मार्गे सः यानचालकः रतनः मिलितवान् ।

तदा शेखरेण उक्तम् – ''यस्य हारः नष्टः सः महता दुःखेन स्यात् । अतः सः हारः ग्रामाधिकारिणे दातव्यः आसीत् । अतः भवान् एतं विषयं ग्रामाधिकारिणं वदतु'' इति ।

''एवं करणेन मम किं प्रयोजनम् ? अपि च मम उपरि चौर्यस्य आरोपः अपि भवितुम् अर्हति । तत् यानं भूस्वामिनः । अतः तस्य एकः हारः नष्टः चेत् कापि हानिः नास्ति । सः हारः मया यथा प्राप्येत तथा कमपि उपायं भवान् वदतु'' इति रतनेन उक्तम् ।

''परसम्पत्तिः मदधीना भवतु इति आशा कदापि न करणीया । तस्य वस्तुनः स्वामिने तस्य समर्पणम् उचितम् । भवता उक्तं यत् तत् यानं भूस्वामिनः इति । तर्हि भूस्वामिनमेव एतं विचारं वदतु । एष एव समीचीनः मार्गः । नो चेत् कष्टपरम्परा एव सम्मुखीकरणीया भवेत्'' इति शेखरः रतनम् बोधितवान् ।

''अहं तु तथा कर्तुं न शक्नोमि । किमर्थमिति अहं न जाने । अस्मिन् विषये मम महती भीतिः । धनिकानां प्रवृत्तिः एवमेव भवति इति वक्तुं न शक्यते । मामेव ते अपराधिनं भावयेयुः'' इति वदन् रतनः ततः निर्गतः एव ।

सप्ताहानन्तरं दुर्गा तमेव हारं धृत्वा पितृव्यायाः पौत्र्याः विवाहार्थं गतवती । सर्वेऽपि तं हारं प्रशंसितवन्तः । अपि च सर्वैः उक्तं यत् पश्यामः चेत् केनापि भूस्वामिनः गृहजनेन महत्या आसक्त्या हारः कारितः

स्यात् इति भाति इति ।

यावत् सर्वेऽपि भोजनार्थम् उपविष्टवन्तः तावता रायपुरस्य भूस्वामिनः केचन सेवकाः त्वरया अन्तः प्रविश्य उक्तवन्तः - ''भूस्वामिनः गृहे चौर्यम् अभवत् इति वार्ता । चौराः बृहतीं पेटिकां भञ्जयित्वा तस्यां स्थितानि आभरणानि नीतवन्तः । अस्माभिः वार्ता प्राप्ता यत् तेषु चोरेषु केचन अत्रापि सन्ति इति । ते अस्मान् वञ्चयितुं न प्रभवन्ति'' इति ।

ततः सेवकाः सर्वत्र परिशीलनम् आरब्धवन्तः । तदा कश्चन सेवकः दुर्गया धृतं हारं दृष्ट्वा उक्तवान् - ''कियत् धैर्यं भवत्याः ? चौर्येण आनीतं हारं धृत्वा सर्वेषां पुरतः धैर्येण हसन्ती अस्ति खलु भवती ! चोरस्य पत्नी एव स्यात् भवती'' इति ।

ततः तस्मिन् एव क्षणे भूस्वामिनः सेवकाः तां गृहीत्वा तस्याः पतिं महादेवम् अपि भूस्वामिनः समीपं नीतवन्तः ।

स्वमातापित्रोः बन्धनम् अभवत् इति यदा शेखरः ज्ञातवान् तदा एव सः रतनमपि स्वेन सह भूस्वामिनः समीपं नीतवान् । रतनः आदौ आगमनं न अङ्गीकृतवान् । किन्तु शेखरः परिस्थितिं विवृत्य तम् आत्मना सह भूस्वामिगृहं नीतवान् ।

शेखरस्य गमनात् पूर्वमेव भूस्वामी महादेवं दुर्गां च कारागारे स्थापितवान् आसीत् । शेखरः रतनेन सह गत्वा भूस्वामिनं दृष्ट्वा तद्दिने यद्यत् प्रवृत्तं तत्सर्वमपि रतनमुखात् एव श्रावितवान् ।

सर्वं श्रुत्वा भूस्वामी रतनं पृष्टवान् - ''भवतः कथनानुगुणं तत् यानं भूस्वामिनः

एव । तर्हि तत् यानं कुतः आगतं, कुत्र गतम् इति वदतु'' इति ।

''रायपुरग्रामात् रामवरग्रामस्य दिशि गतम्'' इति उक्तवान् रतनः ।

''यानचालकः कथमासीत् इति भवान् वक्तुं शक्नोति किम् ?'' इति पृष्टवान् भूस्वामी ।

''मया तस्य आकृतिः सम्यक् न दृष्टा । तस्य मुखे बृहत् श्मश्रु आसीत् । रक्तवर्णम् उष्णीषं धृतवान् आसीत् सः'' इति रतनः उक्तवान् ।

भूस्वामी क्षणकालं विचिन्त्य सेवकम् आज्ञापितवान् - ''गच्छतु । अश्वशकटचालकं मार्तण्डम् आनयतु'' इति ।

क्षणाभ्यन्तरे मार्तण्डः तत्र आगतः । आगमनसमनन्तरमेव सः भूस्वामिनः पादौ गृहीत्वा - ''क्षम्यताम् । प्रभो, अहं कुटुम्बी अस्मि । मम परिवारः अधिकः । लोभेन आविष्टः सन् रामभूपतेः वचने विश्वस्य अहमेव तेन सह तानि चोरितानि आभरणानि रामवरं प्रापितवान्'' इति ।

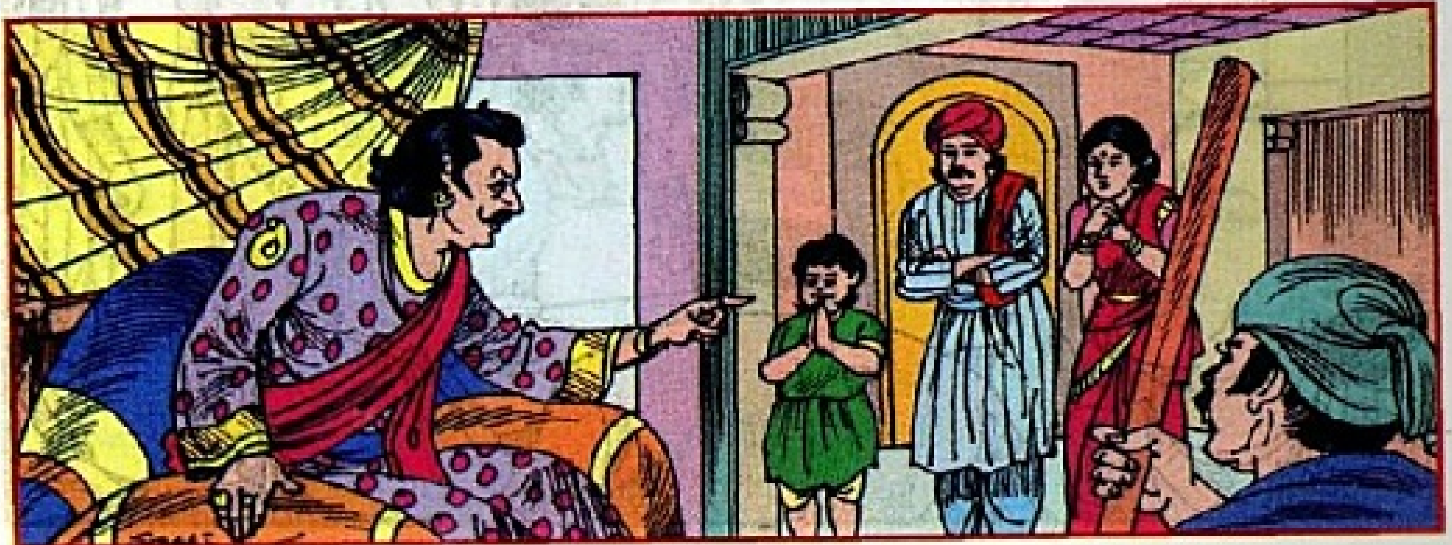
ततः विचारणया ज्ञातं यत् भूस्वामिनः श्यालः रामभूपतिः तं हारम्, अन्यानि आभरणानि च नगरे विक्रीतवान् इति ।

तदा भूस्वामी - ''इदानीं मया ज्ञातं यत् रामभूपतिः न केवलं दुष्टः, अपि तु चोरः अपि इति । इदानीं विलम्बः न करणीयः । तस्य दण्डनं भवेत् एव । शीघ्रं गत्वा तस्य बन्धनं कृत्वा कारागारे स्थापयन्तु'' इति सेवकान् आज्ञापितवान् ।

ततः सः महादेवं दुर्गां च कारागारतः विमोच्य दुर्गाम् उक्तवान् - ''भवतोः पुत्रस्य सद्गुणेन आकृष्टः सन् अहं भवन्तौ क्षान्तवान् अस्मि । स्त्रीणाम् आभरणविषयकः व्यामोहः तु सहजः । किन्तु सः व्यामोहः दुष्टमार्गं न प्रापयेत् । इतः परं जागरूकौ भवताम्'' इति ।

दुर्गा स्वापराधम् अङ्गीकृत्य - ''इतः परम् अहं कदापि एवं न करिष्यामि'' इति प्रतिज्ञां कृतवती ।

शेखरस्य सत्यवादितां बुद्धिमत्तां च बहुधा प्रशंसितवान् भूस्वामी तस्य उन्नतविद्याभ्यासस्य निमित्तं यानि आनुकूल्यानि अपेक्षितानि तानि सर्वाणि ससन्तोषं कल्पितवान् ।

भल्लूकमान्त्रिकः

८

[अनुसृत्य आगच्छतः भल्लूकमान्त्रिकतः आत्मनः रक्षणाय राजा दुर्मुखः पलायितवान् । किन्तु राक्षसम् उग्रदण्डं दृष्ट्वा तु सः मूर्च्छां गतः । उग्रदण्डः अङ्गरक्षकम् आदिष्टवान् । - झटिति जलम् आनयतु इति । झरीसमीपे कर्तितशुण्डः गजः अङ्गरक्षकं दृष्ट्वा उद्वेगं प्राप्य घीङ्कुर्वन् धावन्तं तम् अनुसृतवान् । तदनन्तरम् ....]

राक्षसः उग्रदण्डः स्वसमीपम् आगच्छन्तं गजं सकृत् दृष्ट्वा वधकभल्लूकम् अवदत् - ''किम् एषः कर्तितशुण्डः गजः भवतः वाहनम् ? एषः तु वन्यगजः इव भाति !'' इति ।

''एषः तु वन्यगजः एव । सः मम मार्गम् अवरोद्धुम् उद्युक्तः । अहं मम परशुना तस्य शुण्डां व्रणितां कृत्वा तम् आरुह्य एतावत्-पर्यन्तम् आगतवान्'' इति अवदत् वधक-भल्लूकः ।

अत्रान्तरे सः गजः समीपम् आगतः एव । एतत् दृष्ट्वा नागमल्लः तदनुचरौ च गुहां प्रति धावितवन्तः । तदा एव सचेतनतां प्राप्तवान् राजा दुर्मुखः झटिति उत्थाय वृक्षसमूहं प्रति धावितवान् । अङ्गरक्षकः चीत्कुर्वन् उग्रदण्डस्य पृष्ठतः अतिष्ठत् ।

उग्रदण्डः शिलागदाम् उन्नीय तम् उद्दिश्य - ''अये ! किञ्चित्पूर्वं भवता उक्तम् आसीत्

– अहं भवतः अङ्गरक्षकः अस्मि इति । इदानीं भाति यत् अहम् एव भवतः अङ्गरक्षकः जातः अस्मि इति । अङ्गरक्षकापसद ! किम् एतावत् एव शौर्यं भवतः ?'' इति वदन् गदाचालनेन भीतिम् उत्पाद्य गजं ततः अपसारितवान् ।

वधकभल्लूकः परशुं भ्रामयन् गजस्य पुरतः स्थित्वा – ''अये, तिष्ठ तिष्ठ । किं भवता अहं न अभिज्ञातः ? अहमस्मि वधकभल्लूकः । भवान् मम वाहनम् अस्ति'' इति ।

यावत् वधकभल्लूकस्य वचनं न समाप्तं तावता गजः अग्रे आगत्य शुण्डां प्रसार्य तम् उन्नीय दूरे क्षेप्तुम् उद्युक्तः ।

तदा उग्रदण्डः झटिति अग्रे गत्वा उत्प्लुत्य गजस्य उपरि उपविश्य तदीयम् एकं कर्णं गृहीत्वा निपीडितवान् । अपरेण हस्तेन गदाम् उन्नीय बलात् प्रहृतवान् च । तदा वेदनां प्राप्तवान् गजः वधकभल्लूकं भूमौ क्षिप्त्वा स्वयमपि भूमौ अपतत् । उग्रदण्डः पुनरपि झटिति अधः उत्प्लुत्य गजस्य पादौ गृहीत्वा उन्नीय उच्चस्वरेण अवदत् – ''अये अङ्गरक्षक ! झटिति गत्वा लतारज्जुं काञ्चित् आनयतु । तया एतं बध्नीयाम'' इति ।

अङ्गरक्षकः एतम् आदेशं श्रुत्वा वनगुल्मानां दिशि धावितवान् । विसंज्ञः यथा करोति तथा अक्ष्णोः निमीलनम् उन्मीलनं च कुर्वन् हस्ताभ्यां शिरः गृहीत्वा वधकभल्लूकः अवदत् – ''उग्रदण्ड ! मम परशोः अपि भवतः बाहुबलम् अधिकम् । भवता अहं रक्षितः । एतस्मात् अहं नितरां प्रसन्नः अस्मि भवद्विषये । यत् इष्यते तत् प्रार्थयतु । ददामि'' इति ।

तदा उग्रदण्डः मन्दहासपूर्वकम् वधकभल्लूकं पश्यन् अवदत् – ''यदि किमपि प्रार्थनीयं स्यात् तर्हि अहं भवतः गुरुं भल्लूकमान्त्रिकम् एव प्रार्थयेयं, न तु भवन्तम् । इदानीम् एतस्य गजस्य पादौ गृह्णातु । अन्यथा एषः पलायितुं प्रयासं कुर्यात्'' इति ।

''किं मया वाहनभूतस्य एतस्य पादौ ग्रहीतव्यौ ? नितराम् अपमानकरम् एतत् । अन्यच्च, किं पादग्रहणेन ? मम एतेन परशुना एतस्य शिरश्छेदम् एव करिष्यामि'' इति परशुम् उन्नीय अवदत् वधकभल्लूकः ।

''अये तिष्ठतु ! भवतः तु वधकवृत्तिः । अतः मारणमात्रं जानाति भवान् । यदि एषः गजः मार्येत तर्हि स्वस्य उद्देशस्य साधनस्य अनन्तरं गुरोः भल्लूकमान्त्रिकस्य समीपं कथं

वा गम्येत भवता ? तावद्दूरं गन्तुं किं वाहनं भवेत् भवतः ?'' इति अपृच्छत् उग्रदण्डः ।

यदा राक्षसेन उग्रदण्डेन एवं कर्तव्यं स्मारितं तदा झटिति बोधं प्राप्तवान् वधकभल्लूकः - ''अहो, मया आगमनोद्देशादिकं सर्वथा विस्मृतम् आसीत् । सः दुष्टः राजा दुर्मुखः क्व ? स तु अत्रैव क्वचित् मूर्च्छां प्राप्य पतितः आसीत्'' इति वदन् परितः दृष्टिं प्रसारितवान् ।

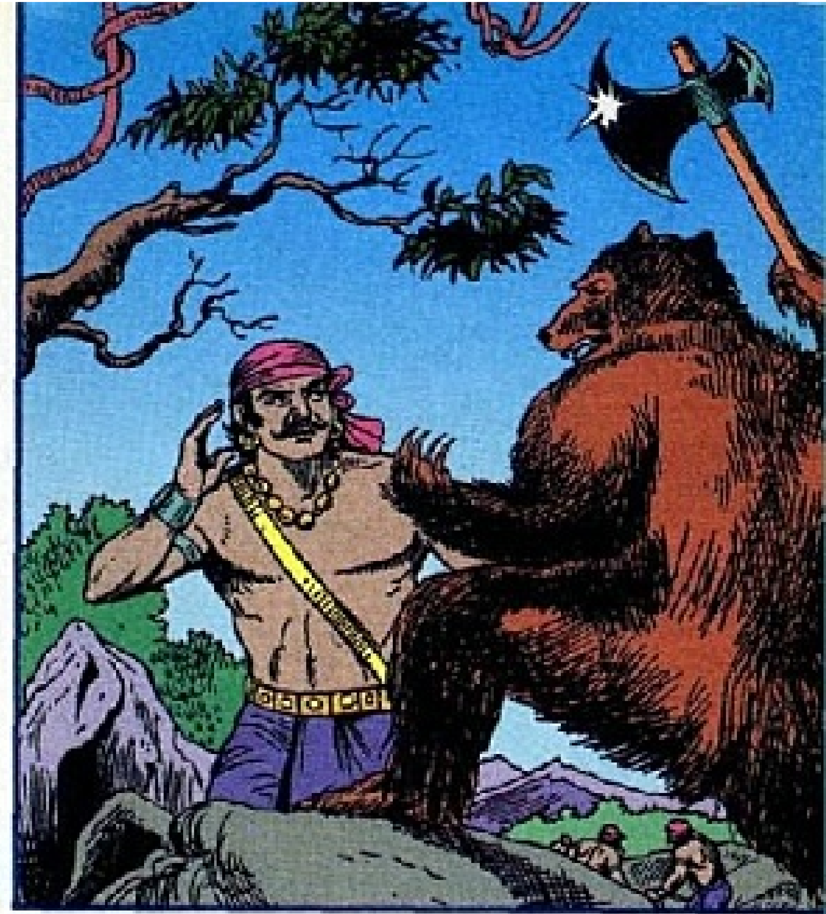
भूमौ पतितः गजः उग्रदण्डस्य ग्रहणात् आत्मनः रक्षणाय प्रयतमानः घीङ्कुर्वन् आसीत् । स्वस्य ग्रहणं शिथिलम् अकुर्वन् उग्रदण्डः - ''अये, अङ्गरक्षक ! क्व गतः भवान् ? लतारज्ज्वाः आनयने किमर्थम् एतावान् विलम्बः ?'' इति अपृच्छत् ।

''उग्रदण्डवर्य ! एते वयं स्मः भवतः साहाय्यार्थम्'' इति वदन्तः नागमल्लादयः एकां दीर्घां रज्जुं स्वीकृत्य तत्र उपस्थिताः ।

उग्रदण्डः 'रज्ज्वा गजस्य पादौ बध्नन्तु' इति आदिश्य तान् उद्दिश्य अवदत् - ''अहो, चोराग्रेसराः भवन्तः । आवश्यकानि वस्तूनि सर्वाणि सदा सिद्धानि भवन्ति भवतां समीपे'' इति ।

नागमल्लः गजपादयोः बन्धनकार्यम् अनुचराभ्यां समर्प्य उग्रदण्डम् उद्दिश्य अवदत् - ''उग्रदण्डवर्य ! वयं तु अरण्यवासिनः । इतः गमनस्य अनन्तरं भवता अस्मदीयम् एकं साहाय्यं करणीयम्'' इति ।

''साहाय्यम् अवश्यं करिष्यामि । वधकभल्लूकेन एव स्वशिरः कर्तनीयम् इति खलु भवताम् अपेक्षा ? सा तु अवश्यं पूरिता

भविष्यति'' इति उपहासमिश्रितेन स्वरेण अवदत् उग्रदण्डः ।

एतत् श्रुत्वा नितरां भीतः नागमल्लः यावत् किमपि वक्तुम् उद्युक्तः तावता वधकभल्लूकः -'शिरीषभैरव !' इति सकृत् उद्घोष्य परशुम् उन्नीय - ''अये, जनानां लुण्ठनं कुर्वन्तः दुष्टाः ! राजा दुर्मुखः क्व गतः ? झटिति उत्तरं यदि न दीयते तर्हि भवतां शिरः कर्तितः भवेत्'' इति अगर्जत् ।

लुण्ठाकः नागमल्लः करौ योजयित्वा - ''भल्लूकवर्य ! आत्मानं दुर्जयगुप्तम् उक्तवान् सः दुर्मुखराजः अत्रैव कुत्रापि विसंज्ञः सन् पतितः आसीत्'' इति अवदत् ।

''तत् तु मया अपि ज्ञायते । किन्तु इदानीं सः कुत्र अस्ति ? तस्य शिरः न कर्तितः चेत् भल्लूकमान्त्रिकः मम शिरः कर्तयिष्यति'' इति

अवदत् वधकभल्लूकः ।

अत्रान्तरे नागमल्लस्य अनुचराभ्यां गजस्य अग्रिमौ पादौ रज्ज्वा बद्धौ आस्ताम् । गजः पृष्ठभागीयाभ्यां पादाभ्याम् उत्थातुं प्रयतमानः आसीत् । तावता लतारज्जुं गृहीत्वा अङ्गरक्षकः तत्र उपस्थितः ।

राक्षसः उग्रदण्डः नागमल्लस्य अनुचरौ आज्ञापितवान् यत् एतया लतारज्ज्वा गजस्य अन्यौ अपि पादौ बन्धव्यौ इति । ततः सः अङ्गरक्षकम् अपृच्छत् - ''अये अङ्गरक्षक ! भवतः नेत्रयोः दर्शनात् भासते यत् भवान् किमपि रहस्यं गोपयन् अस्ति इति । वृक्षसमूहे निलीय स्थितः राजा दुर्मुखः क्वचित् दृष्टः स्यात् खलु भवता ?'' इति ।

एतत् श्रुत्वा आश्चर्यम् अनुभवन् अङ्गरक्षकः अवदत् - ''इदानीम् अहं दुर्मुखस्य अङ्गरक्षकः नास्मि खलु ? अहं तु भवतः अङ्गरक्षकः अस्मि'' इति ।

तदा वधकभल्लूकः द्वित्राणि पदानि अग्रे स्थापयित्वा अङ्गरक्षकम् अवदत् - ''दुर्मुखः कुत्र इति भवान् जानाति एव । भवतः एषा चञ्चलदृष्टिः एव तत् ज्ञापयति । यदि भवान् सत्यं न प्रकाशयेत् तर्हि एषः मम परशुः भवतः शिरः भूमौ पातयेत्'' इति ।

एतत् श्रुत्वा चीत्कारं कुर्वन् अङ्गरक्षकः उग्रदण्डस्य पृष्ठभागे तिष्ठन् उच्चस्वरेण - ''हा हन्त ! एषः मारयिष्यति माम् । उग्रदण्डवर्य ! अङ्गरक्षकः एषः भवता एव रक्षणीयः'' इति अवदत् ।

तदा उग्रदण्डः तं कण्ठे गृहीत्वा अग्रे आकृष्य - ''यदि भवान् दुर्मुखवार्तां गोपयितुं प्रयत्नं कुर्यात् तर्हि अहम् अपि भवन्तं न रक्षेयम् । लतारज्जुम् आनेतुं गतवता भवता राजा दुर्मुखः दृष्टः एव । भवतोः सम्भाषणम् अपि प्रवृत्तं स्यात् तत्र । एषा एव वस्तुस्थितिः । तथापि किमपि अजानन् इव व्यवहरति भवान् । वस्तुस्थितिः न उक्ता चेत् गजः एषः भवन्तं शुण्डया गृहीत्वा दूरे क्षेप्स्यति'' इति वदन् तं गजसमीपं नीतवान् ।

तदा अङ्गरक्षकः भीत्या कम्पमानः करौ योजयित्वा उन्नीय - ''उग्रदण्डमहाराज ! अहं शरणं गतः अस्मि । राजा दुर्मुखः माम् उक्तवान् अस्ति यत् इतः पलायनाय साहाय्यं कृतं चेत् अर्धराज्यं दास्यन्ते इति । भवतां नेत्रयोः धूलिं निक्षिप्य इतः पलाय्य उदयगिरिनगरं प्राप्तव्यम् इति तस्य योजना । इतः गमनस्य अनन्तरं सः मम राज्याभिषेकं

प्रवर्तयिष्यति'' इति अवदत् ।

''भवान् एतस्मिन् वचने विश्वासं कृतवान् खलु ? अये मूर्ख, अङ्गरक्षक ! मानवः सन् भवान् मानवस्य वचने विश्वासं करोति खलु ? एतत् तु महते आश्चर्याय ! राज्याभिषेकः भविष्यति इति तु अवास्तविकः स्वप्नः । इतः गमनानन्तरं चतुष्पथे भवतः शिरसः छेदं कारयिष्यति सः । मूर्खः भवान् एतत् न जानाति'' इति हसन् अवदत् उग्रदण्डः ।

''तथा भवेत् अपि । अतः अहम् इतः कुत्रापि न गमिष्यामि । भवता सहैव वसन् जीवनं यापयिष्यामि'' इति अवदत् अङ्गरक्षकः ।

एतत् शृण्वन् स्थितः वधकभल्लूकः एतं सम्भाषणम् असहमानः – ''किम् एतया व्यर्थचर्चया ! भल्लूकमान्त्रिकस्य अपमानकर्तारं दुर्मुखं गृहीत्वा मम पुरतः उपस्थापयेयुः भवन्तः । यदि एवं न क्रियते तर्हि भवतां सर्वेषां शिरः कर्तयित्वा, तैः शिरोभिः मालां रचयित्वा कण्ठे धरिष्यामि'' इति क्रोधमिश्रितेन स्वरेण अवदत् ।

तदा उग्रदण्डः अपृच्छत् – ''किम् एतेषां सर्वेषां जनानां शिरः छेत्तुं भवान् एकः एव शक्नुयात् ?'' इति ।

'एषः परशुः भल्लूकमहाराजस्य वरप्रसादः । एतत्सदृशम् आयुधम् अन्यत् नास्ति । भवतः एषा गदा मम परशोः पुरतः तृणायते । यदि इच्छा तर्हि परीक्षताम्'' इति वदन् वधकभल्लूकः परशुम् उन्नीय द्वित्राणि पदानि अग्रे स्थापितवान् ।

तदा राक्षसः द्वित्राणि पदानि पृष्ठतः स्थापयित्वा – ''अये, वधकभल्लूक ! मया पूर्वम् एव स्मारितम् – आवयोः कलहः एतेषां दुष्टानां लाभाय भविष्यति इति । किं तत् विस्मृतं भवता ?'' इति ।

''सत्यं, सत्यम् । राज्ञः दुर्मुखस्य शिरः कथं प्राप्तव्यं मया ? तद्विना भल्लूकमान्त्रिकस्य मुखं कथं वा दृश्येत मया ?'' इति अवदत् वधकभल्लूकः ।

''तस्य अन्वेषणम् अत्र अरण्ये लीलया कर्तुं शक्यते । प्रासादवासी, उद्यानविहारी सः सुखजीवी राजा एतस्मिन् घोरे अरण्ये एकाकितया कियत्कालं स्थातुं शक्नुयात् ?'' इति अवदत् उग्रदण्डः ।

दुर्मुखस्य अन्वेषणाय सर्वे इतस्ततः दृष्टिं प्रसारितवन्तः । तावता चीत्कारमिश्रितः कश्चन उच्चैः कण्ठध्वनिः श्रुतः – ''भो भोः, शीघ्रं

बाणप्रयोगः क्रियताम् । अहम् उदयगिरिराजः अस्मि । यः मम प्राणानां रक्षणं करिष्यति तस्मै अर्धराज्यं दास्यते मया'' इति ।

स च ध्वनिः आसीत् राज्ञः दुर्मुखस्य । अङ्गरक्षकः क्रोधेन दुर्मुखदिशि धावन् - ''यत् अर्धराज्यं देयत्वेन प्रतिज्ञातम् आसीत् तस्य अन्यस्मै दानं सर्वथा न सहे अहम्'' इति उच्चैः अवदत् ।

दुर्मुखसमीपं गतः सः अपश्यत् यत् राजा दुर्मुखः शाखायां सर्पन् मन्दं गच्छन् अस्ति, तस्य पृष्ठतः एव कश्चन चित्रकः अपि सर्पन् तम् अनुसरति इति । दंष्ट्रां प्रदर्शयन्तं गर्जन्तं तं चित्रकं लक्ष्यीकृत्य बाणप्रयोगे उद्युक्तः कश्चन भिल्लः अपि तेन दृष्टः ।

अङ्गरक्षकं दूरात् दृष्ट्वा राजा दुर्मुखः उच्चस्वरेण - ''अये ! अङ्गरक्षक ! किं मौनेन दृश्यते ? मां ग्रहीतुम् उद्युक्तम् एतं चित्रकं मारयतु शीघ्रम् । तस्मात् भिल्लतरुणात् धनुर्बाणादिकं वशीकरोतु'' इति अवदत् ।

अङ्गरक्षकः दुर्मुखस्य रक्षणाय किमपि प्रयत्नम् अकुर्वन् अपृच्छत् - ''महाराज ! यः चित्रकं मारयति तस्मै अर्धराज्यं दास्यते इति भवता एव उक्तं खलु ?'' इति ।

''आम् ! मया एव उक्तम् । अलं चर्चया । एतं चित्रकम् अचिरात् एव मारयतु रे'' इति क्रोधेन अवदत् दुर्मुखः ।

''यदि भवान् चित्रकस्य मारयित्रे मह्यं च राज्यार्धं दद्यात् तर्हि भवत्समीपे किम् अवशिष्येत?'' इति अपृच्छत् अङ्गरक्षकः ।

''प्राणाः अवशिष्यन्ते, प्राणाः ! अवगतं खलु ? आदौ एतं मारयतु'' इति आदिशत् राजा ।

भिल्लतरुणः राजानं दुर्मुखम् अङ्गरक्षकं च सकृत् दृष्ट्वा - ''मह्यं न अर्धराज्यम् आवश्यकं, न वा पूर्णराज्यम् । पञ्च रजतमुद्राः दीयन्ताम्'' इति उक्त्वा चित्रकं लक्ष्यीकृत्य बाणं प्रयुक्तवान् ।

बाणः चित्रकस्य उरोभागे लग्नः । व्रणितः चित्रकः अग्रिमपादेन राजानं प्राहरत् । तस्मात् राज्ञः ग्रहणं शिथिलं जातम् । अतः सः शाखातः अपतत् । तेनैव सह चित्रकः अपि अपतत् । *- (अनुवर्तते)*

वेताल-कथा

सौन्दर्यम्

दृढव्रती त्रिविक्रमः पराजयं कथमपि अङ्गीकर्तुम् अनिच्छन् पुनरपि वृक्षस्य समीपं गतवान् । वृक्षम् आरुह्य शाखायां लम्बमानं शवं स्कन्धे आरोप्य अधः आगतवान् । ततः यथापूर्वं मौनेन श्मशानं प्रति प्रस्थितवान् च । तदा शवान्तर्गतः वेतालः अवदत् – ''अये, राजन् ! भवान् महाबुद्धिमान् इति अहं जानामि । किं करणीयं, किं न करणीयम् इति भवान् जानाति एव । तथापि एवं मध्यरात्रे एतस्मिन् घोरे श्मशानमार्गे किमर्थम् अट्यते भवता ? महाबुद्धिमान् अपि जनः कदाचित् परिस्थितेः कारणतः मानसिक्या समस्थित्या विरहितः सन् मूर्खः इव व्यवहारं करोति । भवता अपि तथा

न करणीयं खलु ? पूर्वं कदाचित् जयन्तः नाम राजकुमारः एवमेव कृतवान् आसीत् । सः कामदेवः इव सुन्दरः तु आसीत् । किन्तु फलप्राप्तिकाले महतीं मूर्खताम् आचरितवान् सः । तद्वत् भवता अपि न करणीयम् इत्यतः तस्य कथां विस्तरेण श्रावयामि । श्रद्धया शृणोतु तावत्'' इति ।

अनन्तरं वेतालेन कथा आरब्धा -

रघुवर्मा काञ्चनपुर्याः राजा । उभयोः पुत्र्योः प्राप्तेः अनन्तरं तेन एकः पुत्रः प्राप्तः । तस्य शिशोः सौन्दर्यं दृष्ट्वा राजा राज्ञी च आश्चर्येण स्तब्धौ । तयोः आनन्दस्य सीमा एव न आसीत् । तौ दिने दिने वर्धमानसौन्दर्यस्य तस्य बालस्य नाम कृतवन्तौ जयन्तः इति ।

जयन्तः सुन्दरः यथा तथैव सद्गुणसम्पन्नः अपि आसीत् । यदा सः किशोरावस्थां प्राप्तवान् तदा राजा तम् अरावलीपर्वत-समीपस्थं कृष्णचन्द्रस्य गुरुकुलं प्रति प्रेषित-वान् । तत्र गुरुकुलस्य सर्वान् नियमान् श्रद्धया पालयन् जयन्तः राजोचिताः सर्वाः विद्याः शास्त्राणि च अधीतवान् । विद्याभ्यासस्य समाप्तेः अनन्तरं सः गुरोः अनुज्ञां प्राप्य राजधानीं प्रत्यागतवान् ।

अचिरात् एव पट्टाभिषेकं निर्वर्त्य शासन-कार्यं तस्मै अर्पणीयम् इति राज्ञः रघुवर्मणः विचारः आसीत् । किन्तु जयन्तः पितुः एतं विचारम् अनङ्गीकुर्वन् अवदत् यत् अहं देशसञ्चारं कर्तुम् इच्छामि इति । राजा पुत्रस्य एताम् इच्छां युक्ताम् एव अमन्यत । अतः तस्मै योग्यम् अश्वं धनम् इत्यादिकं दत्त्वा राजा तं प्रेषितवान् ।

राजभवनात् निर्गतः जयन्तः सप्ताहाभ्यन्तरे पूर्वभागीयान् पर्वतप्रदेशान् प्राप्तवान् । तत्र अस्ति काञ्चनगिरिः नाम उन्नतः पर्वतः । तस्य शिखरे कश्चन प्राचीनः देवालयः आसीत् । कात्यायनी तत्रत्या अधिदेवता । तस्याः पूजार्थं यक्ष-किन्नर-गन्धर्वादयः देव-देवतादयः च तत्र आगच्छन्ति स्म । जयन्तेनापि तस्य मन्दिरस्य प्रसिद्धिः श्रुता आसीत् । अतः देव्याः दर्शनाय सः काञ्चनगिरिशिखरं गत-वान् ।

मन्दिरस्य अग्रभागः सुन्दरः स्वच्छः च आसीत् । मन्दिरस्य पुरतः कश्चन सरोवरः आसीत् । तस्मिन् श्वेतानि रक्तानि च कुमुदानि शोभन्ते स्म । जयन्तः तस्मिन् सरोवरे स्नानं कृत्वा देव्याः दर्शनं कृतवान् ।

यदा सः ततः प्रतिगन्तुम् उद्युक्तः तदा

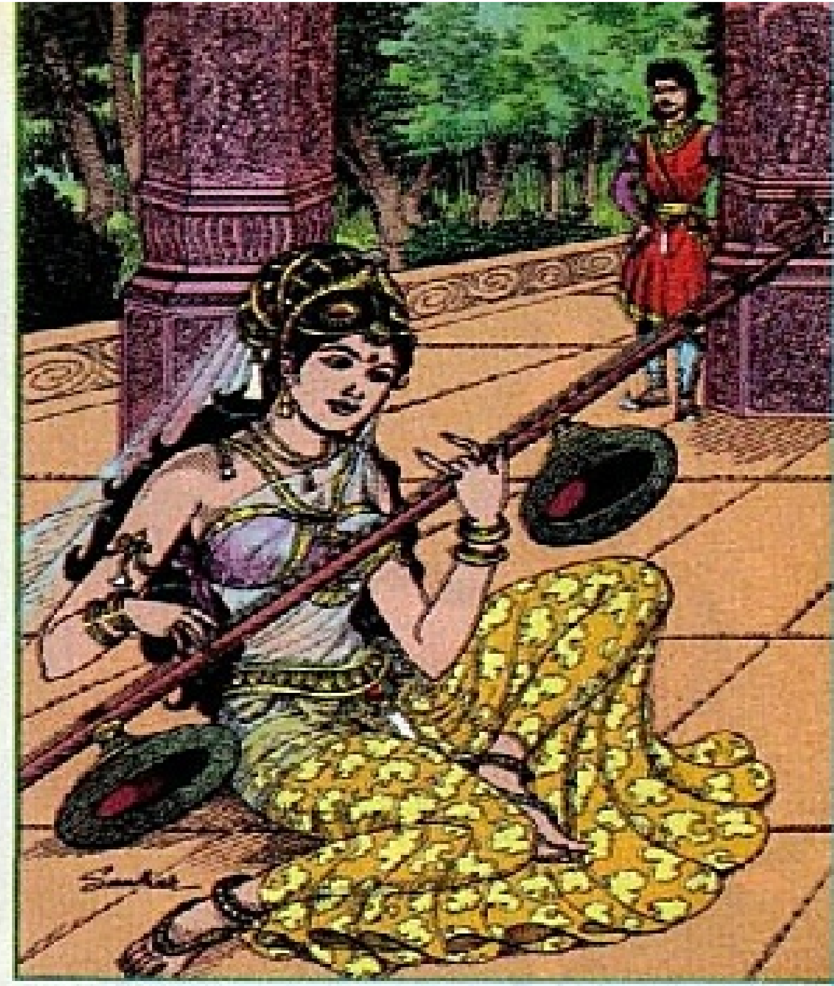
कश्चन मृदुमधुरः वीणानादः श्रुतः । जयन्तः परिवृत्य अपश्यत् । तत्र मेघवर्णीयेन वस्त्रेण शोभमाना काचित् देवकन्या वीणां वादयन्ती दृष्टा । जयन्तः आश्चर्यपूर्णया दृष्ट्या ताम् अपश्यत् । तदा सा देवकन्या वीणां भूमौ स्थापयित्वा मन्दहासपूर्वकम् उक्तवती – ''अहं चित्रलेखा नाम गन्धर्वकन्या । गन्धर्वलोके मम वासः । भवान् कः इति किम् अहं ज्ञातुं प्रभवेयम् ?'' इति ।

जयन्तः स्नेहपूर्णया एव वाण्या स्वस्य विषये पूर्णं विवरणम् अवदत् ।

सर्वं श्रुत्वा चित्रलेखा अवदत् – ''कोऽपि गन्धर्वतरुणः मह्यं न अरोचत अद्यावधि । अतः अहम् अद्यापि अविवाहिता एव अस्मि । भवतः सौन्दर्यं मम हृदयम् अहरत् । यदि भवान् मम परिणयम् अङ्गीकुर्यात् तर्हि आवां गन्धर्वलोके सुखेन दिनानि यापयितुं शक्नुयाव'' इति ।

तदा जयन्तः अवदत् – ''अहम् एतस्य देशस्य भावी राजा । सिंहासनारोहणात् पूर्वं देशसञ्चारः करणीयः, जनानां कष्टसुखादीनि स्वयं ज्ञातव्यानि इति सङ्कल्प्य अहं देशसञ्चारार्थम् उद्युक्तः अस्मि । विवाहविचारः सद्यः मम मनसि सर्वथा नास्ति । क्षन्तव्यः अहम्'' इति ।

एतावत् उक्त्वा यावत् सः ततः निर्गन्तुम् उद्युक्तः तावता चित्रलेखा अवदत् – ''प्रायः अहं न अरोचे भवते । भवतु नाम । भवता सह कञ्चित् कालं भ्रमणं करणीयम् इति मम इच्छा । अतः आत्मना सह मामपि नयतु कृपया'' इति ।

जयन्तः एतां प्रार्थनां तिरस्कर्तुं न शक्तवान् । अतः सः आत्मना सह तस्याः नयनम् अङ्गीकृतवान् । चित्रलेखा सन्तोषेण तस्य अश्वम् आरूढवती ।

ततः तौ विविधान् प्रदेशान् गतवन्तौ । यत्र यत्र गतं तत्र सर्वत्र जयन्तः जनानां समस्याः शृण्वन् तेषां कष्टानि अवगच्छन् यथाशक्ति साहाय्यं करोति स्म । यः आहारः लभ्यते तेन सन्तुष्टः भवति स्म सः । भूमिः एव तस्य शय्या आसीत् । चित्रलेखया अपि एवमेव करणीयम् अभवत् ।

भूलोकवासिनां जीवनपद्धतिः तया अपि अवगता । मानवजीवनस्य वैविध्यम् अपि तया ज्ञातम् ।

कदाचित् जयन्तः चित्रलेखा च अरण्यमार्गेण गच्छन्तौ आस्ताम् । तदा कस्यचित्

वृक्षस्य अधः काचित् कुरूपिणी ताभ्यां दृष्टा । तस्याः मुखे महत् दुःखं दृश्यते स्म । जयन्तः तस्याः समीपं गत्वा दुःखस्य कारणम् अपृच्छत् ।

तदा सा युवतिः अवदत् – ''मम नाम जलजा इति । अहं जन्मना कुरूपिणी । रविः नाम युवकः माम् इच्छति । मम विषये तस्य करुणा अनुरागः चापि । सः वदति यत् अहं यदि परिणयेयं तर्हि जलजाम् एव इति । किन्तु तस्य माता कुरूपिणीं मां स्नुषां कर्तुं न इच्छति । सा तं वदति – 'यदि जलजा भवता परिणीयेत तर्हि अहम् आत्महत्यां करिष्यामि' इति । एतत्सर्वं सोढुम् अशक्ता अहं मरणं प्राप्तुम् अत्र आगता । किन्तु मरणप्रयत्नं कर्तुम् असमर्था सती अत्र उपविष्टा अस्मि भयकारणतः'' इति ।

तस्याः कथां श्रुतवतः जयन्तस्य मनसि करुणा उत्पन्ना ।

सः चित्रलेखाम् अवदत् – ''भवती देवकन्या खलु ? किम् एतस्याः कुरूपं निवारयितुं किमपि कर्तुं शक्येत ?'' इति ।

चित्रलेखा मन्दहासपूर्वकं जलजायाः समीपं गतवती, तस्याः शिरसि हस्तं स्थापितवती च । तदा जलजा सुन्दरयुवतिरूपेण परिवृत्ता जाता ।

एतत् ज्ञात्वा सा सन्तोषम् आनन्दं च अनुभवन्ती उभयोः कृते कृतज्ञतां समर्प्य ततः निर्गता ।

जलजायाः निर्गमनस्य अनन्तरं चित्रलेखायाः अभिनन्दनार्थं जयन्तः मुखं परिवर्तितवान् । तत्र चित्रलेखायाः रूपं समग्रतया परिवृत्तं तेन दृष्टम् । सा कुरूपिणी जाता आसीत् । तस्याः कुरूपतां दृष्ट्वा जयन्तः नितराम् आश्चर्यचकितः ।

तस्याः पूर्वतनस्य रूपस्य, वर्तमानस्य रूपस्य च महत् अन्तरम् आसीत् । पूर्वं या सौन्दर्यराशिः आसीत् सा इदानीं कुरूपपिण्डं जाता आसीत् ।

केषाञ्चित् क्षणानाम् अनन्तरं सः चित्रलेखाम् अपृच्छत् – ''भवत्या एतावान् महात्यागः किमर्थं कृतः ? किमर्थं जलजायाः निमित्तं स्वसौन्दर्यस्य नाशः भवत्या अङ्गीकृतः ?'' इति ।

तदा चित्रलेखा अवदत् – ''भवता सह एतावन्ति दिनानि स्थित्वा अहं ज्ञातवती अस्मि यत् निस्स्वार्थसेवातः एव परमानन्दः इति । तादृशीं सेवां कर्तुं ममापि एषः सुवर्णावकाशः

इति मया चिन्तितम् । जलजां सुन्दरीं कर्तुम् अन्यः मार्गः न आसीत् अपि । अहं तस्याः आनन्दाय मम सौन्दर्य समर्पितवती'' इति ।

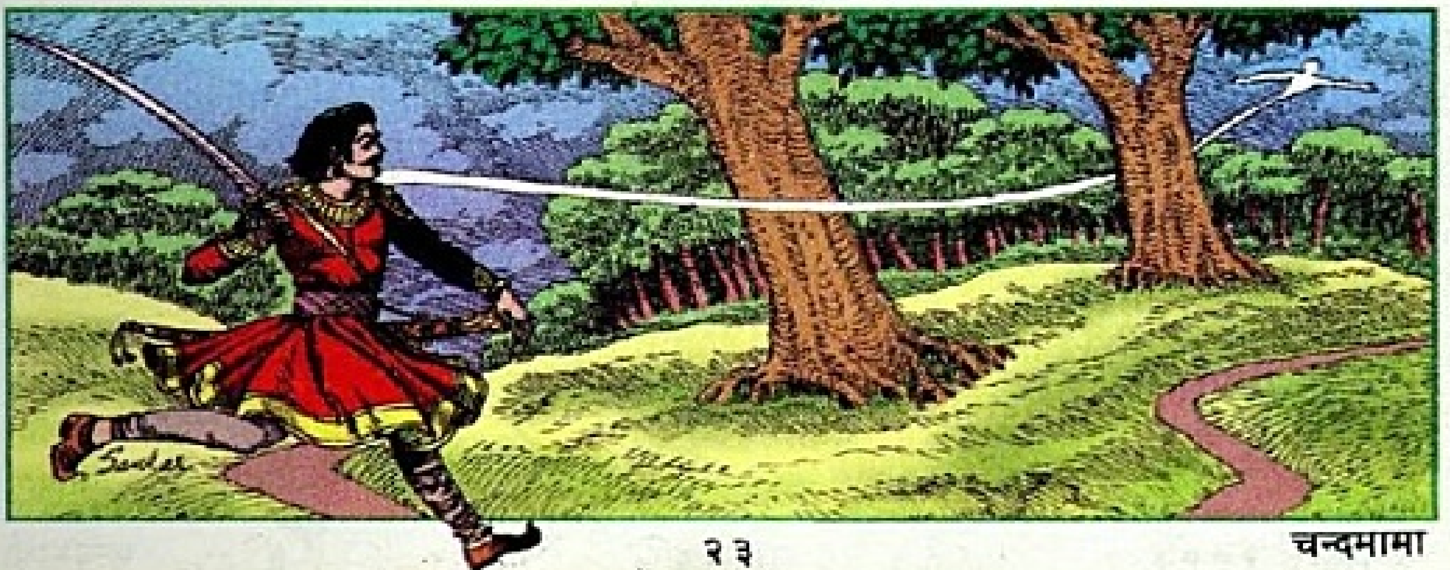
तस्याः उत्तरं श्रुत्वा नितरां सन्तुष्टः जयन्तः - ''भवती न सर्वथा कुरूपिणी । मनोमोहकं रूपं भवत्याः । एषोऽहं भवतीं परिणेतुम् इच्छामि'' इति उक्त्वा चित्रलेखायाः हस्तं गृहीतवान् ।

अनन्तरक्षणे एव चित्रलेखा पूर्वतनं सुन्दरं रूपं प्राप्तवती आसीत् ।

वेतालः एवं कथां समाप्य अवदत् - ''राजन् ! जयन्तः सुन्दरः स्यात् नाम, किन्तु तस्य विवेकः आसीत् इति किं वक्तुं शक्येत ? यस्याः सुन्दर्याः परिणयः एव तेन निराकृतः तस्याः परिणयः अविचिन्त्य अङ्गीकृतः, तदपि कुरूपताप्राप्तेः अनन्तरम् ! किम् एषः युक्तः व्यवहारः ? भवतीं परिणेष्यामि इति सः यत् उक्तवान् तत् अर्थहीनं वचनं खलु ? जयन्तः किं समचित्तः ? किं तस्य व्यवहारः विवेकरहितः न ? मम एतेषां सन्देहानां समाधानं जानन् अपि यदि भवान् न वदेत् तर्हि भवतः शिरः सहस्रधा भग्नं भवेत्'' इति ।

तदा मौनेन स्थातुम् अशक्तः त्रिविक्रमः अवदत् - ''जयन्तस्य व्यवहारः दर्शयति तदीयां मानसिकीं परिपक्वताम् । जयन्तः अशाश्वतं सौन्दर्यं श्रेष्ठं न अमन्यत । अतः एव सः चित्रलेखायाः परिणयप्रस्तावं निराकृतवान् । चित्रलेखा तेन सह अटन्ती तस्य स्वभावम् अवगतवती । तदीयं निस्स्वार्थसेवाभावं दृष्ट्वा सा नितरां सन्तुष्टा । मया अपि तेन मार्गेण गन्तव्यम् इति निश्चित्य सा स्वस्य शारीरकं सौन्दर्यं जलजायै समर्प्य परोपकारत्यागरूपं विशिष्टम् आभरणं धृतवती । एतस्मात् जयन्तः अचिन्तयत् यत् चित्रलेखायाः सौन्दर्यं पूर्वापेक्षया अधिकं प्रवृद्धम् इति । अतः सः तां सहर्षं परिणेतुम् इष्टवान् । निस्स्वार्थसेवायाः फलरूपेण एव चित्रलेखया अपि पूर्वतनं रूपं प्राप्तम् । एतस्मात् स्पष्टं यत् निस्स्वार्थसेवा एव लोके श्रेष्ठा इति'' इति ।

एवं वदता त्रिविक्रमेण मौनभङ्गः कृतः आसीत् । अतः शवान्तर्गतः वेतालः ततः अदृश्यः भूत्वा यथापूर्वं वृक्षस्य शाखाम् अवलम्बितवान् ।

वर्षस्य ३०० दिनेषु अपि उत्सवः

श्रीरङ्गस्थस्य रङ्गनाथस्वामिदेवस्थानस्य देवालयसमुहस्य वैशिष्ट्यं यत् तत्र वर्षस्य त्रिशताधिकेषु दिनेषु कोऽपि उत्सवः प्रचलति एव । एतस्य अपरम् अपि वैशिष्ट्यम् अस्ति । अत्र यत् गोपुरम् अस्ति तत् भारतस्थेषु गोपुरेषु एव अत्युन्नतम् । (२३५ पादात्मकं, १३अट्टात्मकं च) देशे स्थितेषु पूज्येषु पञ्चसु वैष्णवक्षेत्रेषु एतदपि अन्यतमम् । श्रीरङ्गं तिरुचिरापल्लितः १५ कि.मी.दूरे अस्ति । अत्र देवालयसमूहे रङ्गनाथस्य निमित्तं यथा, तथैव गणेशः, विष्णुः, दुर्गा, रामः, लक्ष्मणः, कृष्णः (वटपत्रशायी), हनूमान्, धन्वन्तरिः इत्यादीनां निमित्तम् अपि मन्दिराणि सन्ति । अत्र प्रच .त्सु उत्सवेषु वैकुण्ठैकादशी अपि प्रमुखा । सा च डिसेम्बर्मासे भविष्यति प्रायः ।

आस्था शतकोटितमी बालिका

२००० तमवर्षस्य मेमासस्य एकादशे दिनाङ्के प्रातः ५.०० वादने देहलीचिकित्सालये आस्था जन्म प्राप्तवती । तस्याः जन्म भारतस्य इतिहासे उल्लेखार्हं जातम् । तस्याः जन्मतः भारतस्य जनसंख्या शतकोटिमिता (१,००,००,००,०००) जाता । विंशतितमस्य शतकस्य अन्ते भारतस्य जनसंख्या २,३०,००,००,००० मिता भवेत् इति तर्क्यते । एतस्य शतकस्य अन्ते प्रपञ्चस्य जनसंख्या ६,००,००,००,००० मिता भवेत् इति सम्भाव्यते । विश्वस्वास्थ्यसंस्था (W.H.O.) अभिप्रैति यत् २०४५ तमे वर्षे भारतम् अत्यधिकजनसंख्यायुक्तः देशः भवेत् इति ।

पिशाचस्य साहाय्यम्

लक्ष्मीपुरे अन्नपूर्णा एकं लघु उपाहारगृहं चालयति स्म । एकस्मिन् दिने मध्यरात्र-पर्यन्तं सा यात्रिकाणां सेवायां रता आसीत् । सर्वाणि कार्याणि समाप्य यावत् सा शेतुम् उद्युक्ता तावता कश्चन वृद्धः तत्र उपस्थितः अभवत् ।

तदा अन्नपूर्णा - 'अहो ! मध्यरात्रः अतीतः चेदपि एते जनाः मम निद्रार्थम् अवकाशं न यच्छन्ति' इति स्वगतम् उक्त्वा तं वृद्धम् उद्दिश्य - ''आर्य ! भोजनम् आवश्यकं चेत् झटिति वदतु । पाकं सज्जीकरिष्यामि'' इति उक्तवती ।

तदा वृद्धः स्कन्धस्थं ग्रन्थिं भूमौ स्थापयन् अवदत् - ''भगवत्याः अन्नपूर्णायाः दयया बुभुक्षापिपासादयः सर्वथा न सन्ति मम । अहं रात्रौ शयनमात्राय अत्र आगतः अस्मि'' इति ।

एतत् श्रुत्वा अन्नपूर्णा आश्चर्येण पृष्टवती - ''बुभुक्षापिपासादयः न सन्ति इति उच्यते खलु भवता ? किं भवान् कोऽपि योगी ?'' इति ।

''आम् । अहं योगी इव । मम नाम रमेशः इति । अहम् एतस्य लक्ष्मीपुरस्यैव निवासी आसम् । यदा अहं तरुणः आसं तदा मम गृहं दग्धम् अभवत् । मम माता, पिता, पत्नी, भगिनी इत्यादयः अपि अग्निना दग्धाः जाताः । तदा विरक्तिं प्राप्य अहं ग्रामं परित्यक्तवान् । तत्काले भवत्याः माता सरस्वती उपाहारगृहं चालयति स्म । भवती अल्पवयस्का आसीत् तदा । भवत्याः नाम सम्यक् स्मरामि अहम् । ग्रामात् निर्गतः अहं तीर्थक्षेत्रेषु अटनं कृतवान् । कश्चन योगी मह्यं दिव्यदृष्टिम् इच्छाशक्तिं च दत्तवान् । तस्मात् मम पिपासाबुभुक्षादयः न भवन्ति । अहं ज्योतिषिकः अपि । भविष्ये किं भवेत् इति वक्तुं सामर्थ्यम् अपि अस्ति मम'' इति अवदत् सः वृद्धः ।

तदा अन्नपूर्णा क्षमायाचनपुरस्सरम् उक्त-

वती – ''मया तु भवन्तं सामान्यं मन्यमानया किमपि उक्तम् । कृपया क्षन्तव्या अहम् । मम भविष्ये किं भवेत् इति किं भवान् वक्तुं शक्नुयात् ?'' इति ।

योगी क्षणकालं नेत्रे निमील्य ध्यानं कृत्वा ततः अन्नपूर्णायाः मुखम् आश्चर्येण पश्यन् अवदत् – ''भद्रे ! वस्तुतः अपि भवती अन्नपूर्णा एव । अन्वर्थं नाम भवत्याः । भगवान् भवत्यां प्रसन्नः अस्ति । अहं मम दिव्यदृष्टिम् इच्छाशक्तिं च भवत्यै दत्त्वा काशीं गत्वा महादेवस्य सान्निध्ये मुक्तिं प्राप्स्यामि । श्वः प्रातः एव भवत्या ग्रामात् बहिः स्थितस्य अश्वत्थवृक्षस्य समीपम् आगन्तव्यम् । अहं ते शक्ती भवत्यै अर्पयिष्यामि'' इति ।

तदनन्तरदिने तौ तटाकसमीपं गतवन्तौ । अन्नपूर्णा तटाके स्नानं कृतवती । रमेशः स्वस्मिन् स्थितं शक्तिद्वयं तस्यै अर्पयित्वा अवदत् – ''कदाचिदपि एते शक्ती स्वार्थाय न उपयोक्तव्ये । यदि एतयोः दुरुपयोगः क्रियते तर्हि भवती मतिविकला भवेत् । सर्वदा स्मरतु एतत्'' इति ।

एतत् श्रुत्वा अन्नपूर्णा क्षणकालं स्तब्धा । 'या शक्तिः मम उपयोगाय न भवेत् तस्याः प्राप्त्या किं वा प्रयोजनम् ?' इति यावत् सा चिन्तयन्ती आसीत् तावता रमेशः ततः निर्गत्य अदृश्यतां गतः आसीत् ।

अनन्यगतिकतया अन्नपूर्णा 'शक्त्योः प्राप्त्या अपि मम लाभः तु नास्ति' इति चिन्तयन्ती स्वस्य उपाहारगृहं प्रति गतवती ।

तस्याः दत्तकः पुत्रः गोविन्दः लक्षितवान् यत् अन्नपूर्णायाः मुखे यथापूर्वम् उत्साहः न दृश्यते इति । कदाचित् सः मातरं सानुरोधम् एतस्य कारणं पृष्टवान् । तदा अन्नपूर्णा प्रवृत्तं सर्वम् उक्तवती । तयोः शक्त्योः दुरुपयोगात् अपायः भविष्यति इत्यपि तया उक्तम् ।

सर्वं श्रुत्वा गोविन्दः नितराम् आश्चर्यचकितः । एतम् एव विषयं चिन्तयन् सः तद्दिने अपराह्णे ग्रामात् बहिः स्थितस्य अश्वत्थवृक्षस्य अधः उपविष्टवान् । निरुद्देशेन इतस्ततः पश्यन् चिन्तयन् आसीत् सः । तावता कश्चन विलक्षणः आकारः तस्य पुरतः उपस्थितः । दर्शनात् एव गोविन्दः अवगतवान् यत् उपस्थितः कश्चन पिशाचः इति । तस्य शरीरे कम्पनम् उत्पन्नम् ।

पिशाचः हस्तसङ्केतेन 'भीतिः मास्तु' इति संसूच्य अवदत् – ''भवतः मात्रे यः शक्तिद्वयं दत्तवान् तस्य योगिनः रमेशस्य पिता अस्मि

अहम् । सबान्धवम् अग्निना दग्धः अहम् एवं पिशाचः जातः अस्मि । यदि अन्नपूर्णा स्वदिव्यदृष्ट्या भवतः भविष्ये किं भविष्यति इति जानीयात् तर्हि सः स्वार्थः भवति । दिव्यदृष्टेः दुरुपयोगश्च भवति । तथापि तस्यां स्थिता दिव्यदृष्टिः भवतः लाभाय यथा स्यात् तथा साहाय्यं कर्तुम् अहं सिद्धः अस्मि'' इति ।

एतत् श्रुत्वा गोविन्दः आश्चर्येण अपृच्छत् – ''एतत् कथं सम्भवेत् ? मम मातरि स्थिता दिव्यशक्तिः मम उपकाराय कथं भवेत् ?'' इति ।

तदा पिशाचः अवदत्– ''अहं तु मरणं प्राप्तवान् जनः । यदि सा मम भविष्यस्य विषयं ज्ञात्वा वदेत् तर्हि तत्र स्वार्थलेपः तु न भवति । अतः सा दिव्यदृष्ट्या मम भविष्यं कीदृशम् इति ज्ञात्वा वदतु । यदा तत् मया ज्ञास्यते तदा अहं भवतः साहाय्यं करिष्यामि'' इति ।

गोविन्दः रमेशस्य पितुः प्रस्तावम् अङ्गीकृत्य ततः निर्गत्य गृहं गत्वा मातरं प्रवृत्तं सर्वम् अवदत् ।

स्वस्मिन् स्थितायाः शक्तेः परीक्षणाय समयः उपस्थितः इत्यतः अन्नपूर्णा नितरां सन्तुष्टा । सा दिव्यदृष्ट्या पिशाचस्य भविष्यं ज्ञातवती । तत्र पिशाचजन्मतः विमुक्तिः तदा दृष्टा । तस्याः कारणं भवति स्म अन्नपूर्णायाः शक्तिः एव ।

'एतदर्थं मम शक्तेः उपयोगः किं स्वार्थाय न भवेत् ?' इति चिन्तयन्ती अन्नपूर्णा सन्देहनिवारणाय अश्वत्थवृक्षस्य समीपं गतवती गोविन्देन सह ।

तौ दृष्ट्वा पिशाचः वृक्षात् अवतीर्य अन्नपूर्णां नमस्कृतवान् । अन्नपूर्णा दिव्यदृष्ट्या दृष्टां मोक्षप्राप्तिवार्तां तम् उक्तवती, स्वस्य सन्देहं पृष्टवती च ।

तदा पिशाचः - ''अहं रमेशस्य पिता अस्मि इति भवती जानाति एव । रमेशस्य भगिनी मम पुत्री गिरिजा अपि अग्निदाहेन क्षतिग्रस्ता जाता । सा इदानीं मम भ्रातुः शिवराजस्य गृहे वर्धमाना अस्ति । प्राप्त-वयस्का जाता अस्ति सा । किन्तु सा मूका अस्ति । भवत्याः शक्तेः कारणतः सा सम्भाषणसमर्था भवतु । ततः भवती मम भ्रातरं वदतु यत् सा गोविन्दं परिणयेत् इति पिशाचस्य मम इच्छा इति । शिवराजः धनिकः । अतः विवाहसमये सः प्रभूतां वरदक्षिणां दास्यति । तस्मात् भवत्याः पुत्रस्य आर्थिकस्थितिः उत्तमा भविष्यति । मम च पिशाचजन्मतः मोक्षः भविष्यति । अत्र स्वार्थस्य अंशः कोऽपि नास्ति । प्रत्युत पुण्यसम्पादनम् एव भविष्यति'' इति उक्त्वा ततः अदृश्यतां गतः ।

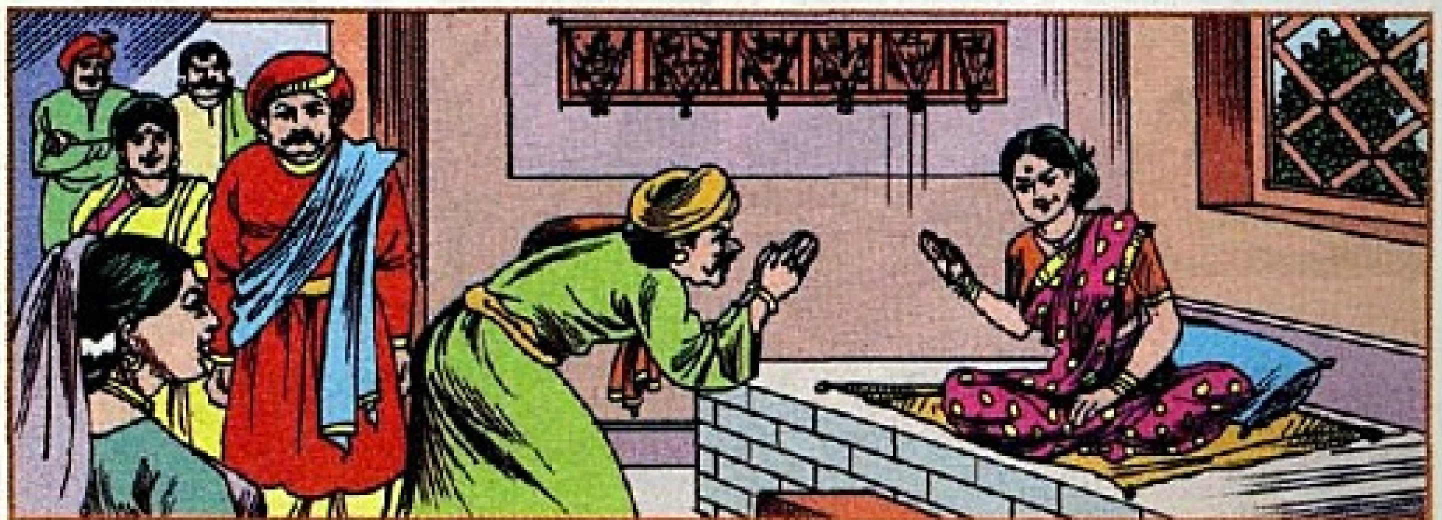
ततः अन्नपूर्णा गोविन्देन सह शिवराजस्य गृहं गतवती । स्वस्य दिव्यशक्त्या गिरिजां सम्भाषणसमर्थां कृतवती च ।

अन्नपूर्णाद्वारा सर्वं श्रुतवान् शिवराजः स्वस्य भ्रातुः पुत्रीं गिरिजां गोविन्दाय दातुं सहर्षम् अङ्गीकृतवान् । गोविन्दगिरिजयोः विवाहः प्रवृत्तः । तयो कृते उत्तमां कृषिभूमिम् उपायनीकृतवान् शिवराजः ।

अन्नपूर्णायाः दिव्यशक्तिविषयः समीपस्थेषु ग्रामेषु अपि प्रसृतः । अतः बहवः स्व-समस्यायाः निवारणाय तस्याः समीपम् आगताः । सा प्रतिफलं तु कस्मात् अपि न स्वीकरोति स्म । स्वार्थः न साधनीयः इति नियमः खलु आसीत् ? किन्तु उपकृतान् चिकित्सालय-धर्मशालादीनां निर्माणाय प्रेरयति स्म सा । सामान्याः यथाशक्ति धनं यच्छन्ति स्म तादृशाय कार्याय ।

एवम् उपाहारगृहीया अन्नपूर्णा 'योगिनी अन्नपूर्णा' इति ख्याता जाता । तया उपकृताः विविधानि समाजकल्याणकार्याणि कुर्वन्ति स्म ।

एवं समाजोपकारकेषु कार्येषु जनान् प्रेरयन्ती सा दीर्घकालं सुखेन जीवितवती ।

वार्ताविशेषः

जनप्रियाः मूल्याङ्काः

पत्रालयविभागेन २००२तमे वर्षे प्रकाशितानां मूल्याङ्कानां विषये एकं सर्वेक्षणं कृतं गते वर्षे । रिलायन्स्‌संस्थानां प्रमुखस्य श्रीरूभाय् अम्बानीवर्यस्य चित्रम् अतिजनप्रियम् इति ततः ज्ञातम् । जनप्रियतायां द्वितीयं स्थानं कथक्कलीनृत्यस्य, यच्च भारतजपान्-स्नेहद्योतकसरणेः अङ्गम् अस्ति । जपानीयं नृत्यं काबुकि कथक्कलीसाम्यं भजते इत्येतत् अत्र स्मर्तुं योग्यम् । एवरेस्ट् शिखरे भारतसैन्येन यः विजयः प्राप्तः तस्य स्मारकरूपेण प्रकाशितः मूल्याङ्कः तृतीयं स्थानम् अवाप्नोत् ।

विद्यार्जने न वयः विघ्नाय

किमानि एडाङ्ग मरुग्यू कीन्यादेशस्य एल्डोरेनगरे स्थितस्य विद्यालयस्य प्रथमकक्ष्यायाः विद्यार्थी । किम् अत्र आश्चर्यम् इति ? स तु भवति ८४ वर्षीयः ! दण्डसाहाय्येनैव सः गच्छति विद्यालयम् । तस्य सहाध्यायिनस्तु षट्सप्तवर्षीयाः । स्वातन्त्र्यसङ्ग्रामस्य योद्धॄणां कृते यत् निवृत्तिवेतनं दीयते तत् प्राप्नुवन् अस्ति सः । किन्तु तस्य धनस्य गणनायाम् असमर्थः सः ! पवित्रः मतग्रन्थः बैबल् पठितुं न शक्यते इत्यपि अस्ति तस्य खेदः । २००२ तमे वर्षे कीन्या-सर्वकारेण घोषितं यत् प्राथमिकः विद्याभ्यासः निश्शुल्कः स्यात् इति । अतः किमानिः विद्यालयं प्रति गमने मतिं कृतवान् । तस्य ३२ पौत्रदौहित्रादयः सन्ति । तेषु केचन तदीये एव विद्यालये पठन्ति । किन्तु ते विद्याभ्यासदृष्ट्या ज्येष्ठाः । यतः ते अग्रिमकक्ष्यासु पठन्ति ।

असमराज्यीया जानपदकथा

राक्षसं जितवन्तौ विकलाङ्गौ

नगरात् सुदूरे स्थिते ग्रामे उभौ सुहृदौ निवसतः स्म । तयोः नाम मैत्रः पुखनः चेति । तयोः मैत्री जाता आसीत् केनचित् विशिष्टेन कारणेन । मैत्रः जन्मना अन्धः, पुखनश्च जन्मना पङ्गुः । तौ प्रतिदिनं समययापनाय वटवृक्षस्य अधः मिलतः स्म, जल्पनं च कुरुतः स्म ।

बिहुपर्वावसरे समग्रः ग्रामः विविधेषु मनोरञ्जनकार्यक्रमेषु मग्नः भवति स्म । किन्तु दौर्भाग्यवशात् स्वस्य अङ्गवैकल्यस्य हेतोः मैत्रः पुखनः च तादृशे कस्मिंश्चित् अपि कार्यक्रमे भागं वोढुम् असमर्थौ भवतः स्म । अतः बहुधा विचिन्त्य तौ एकां योजनां कृतवन्तौ । मैत्रः स्वस्य स्कन्धाभ्यां पुखनम् अवहत् । मैत्रः दृढकायः आसीत्, पुखनश्च कृशः अल्पभारः च । अतः पुखनस्य वहने मैत्रस्य न कोऽपि क्लेशः जातः । तौ मेलास्थलं गतवन्तौ । आत्मना यद्यत् दृष्टं तत्सर्वं मैत्रम् उद्दिश्य विवृतवान् पुखनः । एतस्मात् मैत्रः अपि आनन्दितः जातः ।

तादृशी मेला सर्वदा न भवति खलु ? अतः तौ निर्णीतवन्तौ यत् मेलायाः दर्शनार्थं येन क्रमेण गतं तेनैव क्रमेण समीपस्थाः ग्रामादयः अपि द्रष्टव्याः इति । ततः पुखनः मैत्रस्य स्कन्धौ आरूढवान् । यत् स्थलम् इतः पूर्वं न दृष्टं तादृशानि स्थलानि तौ दृष्टवन्तौ । मां वहता मैत्रेण प्रयाणं क्रियते इत्यतः सः श्रान्तः स्यात् इति विचिन्त्य पुखनः सूचितवान् यत् विश्रान्त्यै वटवृक्षसमीपं गच्छाव इति ।

ततः तौ वटवृक्षसमीपं गतवन्तौ । विश्रान्तिसमये मैत्रः अवदत् – ''कार्यं विना एतस्मिन् ग्रामे आवां कियत्कालं स्थातुं शक्नुयाव ? इतः कुत्रापि गत्वा किमपि कार्यं करवाव जीविकानिर्वहणार्थम्'' इति ।

''भवतु नाम । मम तु आक्षेपः नास्ति तत्र । किन्तु मम तु भाति यत् ग्रामेषु अटनमिव दूरगमनं न सुकरम् । तत्रापि नगरं प्रति गमनं तु....''

पुखनस्य वाक्यस्य समाप्तितः पूर्वम् एव मैत्रः अवदत् – ''दूरगमनं क्लेशाय इति भवान् मा चिन्तयतु । यदि श्रान्तिः भवति तर्हि मध्ये मध्ये विश्रान्तिः स्वीकर्तुं शक्या एव । अतः नगरं प्रति गमनम् एव चिन्तयाव'' इति ।

अनन्तरदिने तौ मन्दिरं गत्वा 'प्रयाणं निर्विघ्नं

भवतु' इति देवं सम्प्रार्थ्य साहसयात्राम् आरब्धवन्तौ । प्रयाणसमये पुखनः मार्गम् उभयतः यानि दृश्यानि दृश्यन्ते स्म तानि वर्णयति स्म निरन्तरम् । अतः तं स्कन्धाभ्यां वहन् अपि भारभावं न अनुभूतवान् मैत्रः ।

एवं गमनसमये कस्यचित् वृक्षस्य अधः लघुः दुन्दुभिः पुखनेन दृष्टः । 'एतम् अपि नयाव' इति असूचयत् मैत्रः । ततः तं स्वीकृत्य तौ प्रयाणम् अनुवर्तितवन्तौ ।

किञ्चिद्दूरं गमनानन्तरं तौ एकं कूपं प्राप्तवन्तौ । कूपात् जलम् उद्धृत्य पीत्वा तौ पिपासां निवारितवन्तौ । कूपस्य पार्श्वे कश्चन रज्जुखण्डः पतितः आसीत् । पुखनः तं रज्जुखण्डं स्वीकृत्य तेन लघुदुन्दुभिं बद्ध्वा तं लघुदुन्दुभिं स्वस्य स्कन्धे आरोपितवान् । ताभ्यां पुनरपि किञ्चिद्दूरं गतम् । तदा वृक्षैः परिवृतः कश्चन कासारः प्राप्तः । ताभ्यां निर्णीतं यत् कासारतीरे तृणानाम् उपरि उपविश्य विश्रान्तिसुखम् अनुभोक्तव्यम् इति ।

ताभ्यां वृक्षस्य अधः उपविष्टम् । तावता कश्चन कूर्मः तयोः समीपम् आगतः । एतत् दृष्टवान् पुखनः कूर्मस्य आगमनं मैत्रम् उक्त्वा अपृच्छत् – "किम् एतम् आत्मना सह नयाव आवाम् ?" इति ।

"एतस्य नयनात् अस्माकं किं वा प्रयोजनम् ?" इति अपृच्छत् मैत्रः ।

"मम तु भाति यत् एतस्य नयनात् कोऽपि लाभः स्यादेव इति । एषः अस्मत्समीपम् आगच्छति यत् तत् तु स्यात् दैवसङ्कल्पस्य अनुगुणम् । अन्यच्च, एषः कूर्मः आवयोः मैत्रीम् इच्छन् अत्र आगतः इति भाति" इति अवदत् पुखनः ।

मैत्रः कूर्मस्य नयनम् अङ्गीकृतवान् । ततः पुखनः रज्ज्वाः अपरेण अन्तेन कूर्मं बद्ध्वा स्वस्य स्कन्धे आरोपितवान् । ततः तौ अग्रे प्रस्थित-वन्तौ ।

रात्रिः आसन्ना । निरन्तरप्रयाणात् मैत्रः श्रान्तः आसीत् । अतः सः पुखनम् अवदत् – "एतां रात्रिं यापयितुं प्रशस्तं स्थलं किमपि अन्वेष्टव्यम्" इति ।

ततः पुखनः मैत्रस्य स्कन्धस्य उपरि जानुभ्याम् उपविश्य कण्ठम् उन्नमय्य परितः अपश्यत् । अनतिदूरे एव तेन कश्चन दीप-प्रकाशः दृष्टः । 'मित्र ! इतः किञ्चिद्दूरे किञ्चन

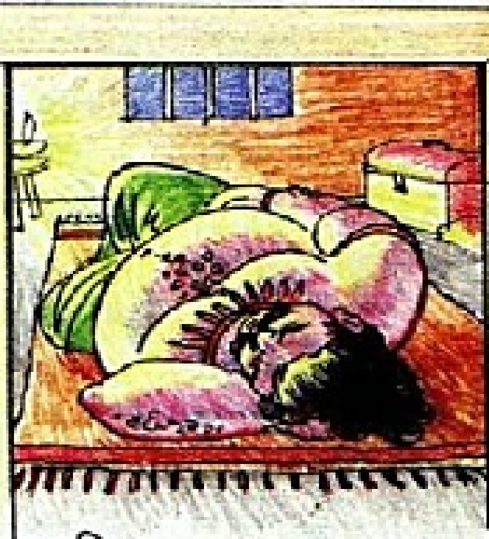

गृहम् अस्ति इति भाति । आवां तत्र गच्छाव" इति अवदत् पुखनः ।

तौ तत् गृहं प्राप्तवन्तौ । गृहे कोऽपि न दृष्टः । एकस्मात् प्रकोष्ठात् उच्चैः निद्राजनितः शब्दः श्रूयते स्म । कश्चन घोराकारः तत्र शयितः दृष्टः ताभ्याम् । तौ तु नितरां श्रान्तौ आस्ताम् । सर्वत्र अन्धकारः प्रसृतः आसीत् अपि । अन्यस्य स्थलस्य अन्वेषणं नितरां दुष्करम् आसीत् । अतः अत्रैव अद्य शयनीयम् इति तौ निश्चितवन्तौ ।

सः घोराकारः यत्र शयनं कृतवान् आसीत् सः प्रकोष्ठः बहिर्भागे कीलयितुं शक्यः

आसीत् । अतः तौ तं प्रकोष्ठं बहिर्भागतः कीलितवन्तौ । अपरं प्रकोष्ठं प्रविश्य तम् अन्तर्भागतः कीलितवन्तौ । तस्मिन् प्रकोष्ठे विविधाः आहारपदार्थाः आसन् । तान् सन्तोषेण तौ खादितवन्तौ । ततः सुखेन शयितवन्तौ च ।

पुखनः तदा तदा शय्यायाम् उपविश्य वातायनद्वारा पश्यति स्म – पार्श्वप्रकोष्ठे किमपि प्रचलति वा इति ।

रज्ज्वाः एकस्मिन् पार्श्वे लघुदुन्दुभिः अपर-पार्श्वे कूर्मः च बद्धौ आस्तां खलु ? कूर्मः किञ्चित् सञ्चारम् आरब्धवान् । अतः लघुदुन्दुभिः भूमौ अपतत् । तस्मात् शब्दः उद्भूतः । एतेन तस्य घोराकारस्य राक्षसस्य जागरणं जातम् । सः राक्षसः पार्श्वप्रकोष्ठे किं प्रवर्तते इति ज्ञातुं बहिः गन्तुम् उद्युक्तः । किन्तु तेन ज्ञातं – प्रकोष्ठः बहिर्भागतः कीलितः अस्ति इति । ''कः सः दुष्टः मम गृहं प्रविश्य मदीयं प्रकोष्ठम् एव कीलितवान् ? कस्य एतत् दुस्साहसम् ?'' इति क्रोधेन आक्रोशन् – ''भो भोः ! प्रकोष्ठम् उद्घाटयतु रे'' इति पुनः पुनः द्वारं ताडयन् उच्चैः उक्तवान् ।

किञ्चित्कालं यावत् पार्श्वप्रकोष्ठतः कोऽपि शब्दः न श्रुतः । मैत्रः पुखनस्य कर्णे अवदत् – ''तेन यावदुच्चैः शब्दः कृतः ततोऽपि उच्चैः शब्दः करणीयः आवाभ्याम्'' इति ।

ततः पुखनः लघुदुन्दुभिं निरन्तरं वादितवान् । स च शब्दः राक्षसेन कृतं द्वारताडनशब्दम् अपि अतिशेते स्म । राक्षसः अचिन्तयत् – 'पार्श्वप्रकोष्ठे मत्तः अपि बलवत्तरः अन्यः राक्षसः अस्ति इति भाति' इति । तथापि सः आत्मनि धैर्यं प्रपूर्य अपृच्छत् उच्चस्वरेण – ''कः भवान् तत्र ?'' इति ।

तदा मैत्रः गम्भीरस्वरेण अवदत् – ''आदौ वदतु भवान् कः इति'' इति ।

''अहं महाराक्षसः अस्मि'' इति अवदत् राक्षसः ।

''अहं तु राक्षसराजः अस्मि'' इति अत्युच्चस्वरेण अवदत् मैत्रः ।

''असत्यवादी भवान् । भवान् राक्षसराजः इत्यत्र किं वा प्रमाणम् ?'' इति अपृच्छत् राक्षसः ।

''स्वस्य महाराक्षसत्वम् आदौ प्रमाणीकरोतु भवान्'' इति उक्तवान् मैत्रः ।

राक्षसः स्वस्य शिरसः एकं केशं निष्कास्य वातायनद्वारा अपरस्मिन् प्रकोष्ठे अपातयत् । स च केशः 'धड्' इति शब्देन सह भूमौ अपतत् । ''मम केशस्य सामर्थ्यं दृष्टं चेदेव ज्ञायते यत् अहं कीदृशः बलवान् महाराक्षसः इति'' इति सगर्वम् अवदत् राक्षसः ।

मैत्रः पुखनं स्वस्य स्कन्धे आरोप्य असूचयत् यत् रज्जुं पार्श्वप्रकोष्ठे क्षिपतु इति । पुखनः तथैव अकरोत् । ततः मैत्रः अवदत् – ''मम केशस्य स्थौल्यं पश्यतु तावत् । तेन अहं भवतः हस्तौ पादौ च बन्धुम् अपि शक्नोमि'' इति ।

एतत् दृष्ट्वा श्रुत्वा च राक्षसः भीतः । स्वस्य श्रेष्ठता कथं निरूपणीया इति तेन न ज्ञातम् ।

किञ्चित् विचिन्त्य सः स्वस्य केशेभ्यः एकं यूकं निष्कास्य पार्श्वप्रकोष्ठे क्षिप्त्वा अवदत् – ''पश्यतु मम केशस्थं यूकम् । एषः यूकः मण्डूकः इव अस्ति । एतस्य दर्शनात् एव स्पष्टं जातं स्यात् यत् अहम् एव बलवान् इति'' इति ।

अग्रे किं करणीयम् इति मैत्रः यावत् चिन्तयन् आसीत् तावता पुखनस्य मनसि कश्चन उपायः स्फुरितः । सः स्वसमीपस्थं कूर्मं स्मृतवान् । तं पार्श्वप्रकोष्ठे क्षिप्त्वा मैत्रः अवदत् – ''पश्यतु मम यूकम् । भवतः यूकम् अहं पादेन विमर्दितवान् अस्मि । तथैव किं भवान् मम केशस्थं यूकं पादेन मारयितुं शक्नुयात् ? भवान् न शक्नोति इति मम विश्वासः अस्ति'' इति ।

एतत् श्रुत्वा क्रुद्धः राक्षसः कूर्मं पादेन विमर्दितवान् । कूर्मस्य शल्कं दृढम् आसीत् खलु ? अतः तत् न भग्नम् । तस्मात् सः राक्षसः अचिन्तयत् यत् पार्श्वप्रकोष्ठस्थः राक्षसः मत्तोऽपि बलवत्तरः इति ।

'यदि अहं पार्श्वप्रकोष्ठस्थस्य विरोधं सम्पादयेयं तर्हि मम मरणं सम्भवेत् । एतत् न युक्तम्' इति विचिन्त्य सः अवदत् – ''अस्तु नाम । भवतः बलवत्तरत्वम् अङ्गीक्रियते मया । भवान् तस्मात् प्रकोष्ठात् बहिः आगच्छतु । आवाम् अत्रैव मैत्रीभावेन वसाव'' इति ।

''किम् उक्तं भवता ? उभौ राक्षसौ एकत्र वासं कर्तुं न शक्नुतः । भवतः यूकः एव मधुरः । एवं तर्हि भवतः मांसम् इतोऽपि मधुरं स्यात् । अहं भवन्तं मारयित्वा खादिष्यामि । यदि भवान् इतः न निर्गच्छति तर्हि भवतः मांसेन मम भोजनं निर्वर्तयिष्यामि । किम् अहं बहिः आगच्छेयम् ?'' इति उच्चस्वरेण अपृच्छत् मैत्रः ।

''मास्तु । अहम् एव इतः गमिष्यामि'' इति अवदत् राक्षसः । अनन्तरक्षणे प्रकोष्ठस्य कीलनस्य अपसारणशब्दः श्रुतः । राक्षसः – ''अहो, दैवेन अहं रक्षितः'' इति स्वगतं वदन् ततः पलायितवान् ।

प्रकोष्ठतः बहिः आगत्य मैत्रः पुखनः च राक्षसस्य निर्गमनं दृढीकृत्य तदीयं प्रकोष्ठं प्रविष्टवन्तौ । तत्र यत् ऐश्वर्यम् आसीत् तत् दृष्ट्वा तौ नितराम् आश्चर्यचकितौ । सुवर्ण-रजतमयानि आभरणानि, रत्नादीनि च यथाशक्ति स्वीकृतवन्तौ तौ । राक्षसस्य शय्यायाः पार्श्वे एका कज्जलकूपी दृष्टा पुखनेन । सः मैत्रम् अवदत् – ''एतं कज्जलं स्वीकृत्य तेन नेत्रे लिम्पतु'' इति ।

मैत्रः तथैव अकरोत् । तस्मात् सः सर्वमपि स्पष्टतया द्रष्टुं समर्थः जातः । मैत्रः तस्मिन् प्रकोष्ठे एकां तैलकूपीम् अपश्यत् । सः पुखनम् अवदत् – ''एतेन भवान् स्वपादौ लिम्पतु'' इति । पुखनः तथैव अकरोत् । तस्मात् तस्य पङ्गुता अपगता ।

ततः तौ स्वग्रामं प्रति आगतवन्तौ । ग्रामम् आगतौ तौ एकं विशालं गृहं निर्माय तत्र सुखेन वासं कृतवन्तौ ।

वाचकानां कृते कथास्पर्धा

चिता कथापूर्तिः अर्हति रू. २५० पारितोषिकत्वेन

अधस्तनकथा पठ्यताम् -

मधुमलै-अरण्यं पूर्वम् आखेटासक्तानां प्रियम् अरण्यम् आसीत् । तत्र बहुकालं यावत् स्वच्छन्दतया मृगया प्रवृत्ता इत्यतः वन्यपशुसन्ततेः नाशदशा उपस्थिता इव । अतः सर्वकारेण स्वच्छन्दमृगयायाः निषेधः कृतः । अनुमतिपत्रं प्राप्यैव मृगया करणीया इति नियमः अपि कृतः ।

कदाचित् विजयः मनोहरः च तत्र मृगयारतौ आस्ताम् । तदा अधिकारिणः अनुमतिपत्रस्य परीक्षणाय अकस्मात् तत्र उपस्थिताः । तान् दृष्ट्वा तौ सुहृदौ क्षणकालं परस्परं मुखं दृष्टवन्तौ । क्षणानन्तरं विजयः ततः धावनम् आरब्धवान् । अधिकारिणः अपि धावन्तः तम् अनुसृतवन्तः । अन्ते तैः सः कथमपि गृहीतः । सः स्वस्य कोषात् अनुमतिपत्रं निष्कास्य तेभ्यः दर्शितवान् । तत् यथानियमम् एव प्राप्तम् आसीत् तेन । अतः आश्चर्यम् अनुभवन्तः अधिकारिणः पृष्टवन्तः - ''अनुमतिपत्रे सत्यपि किमर्थं धावितं भवता ?'' इति ।

- विजयः किम् उत्तरं दत्तवान् स्यात् ?
- विजयस्य धावनस्य किं वा कारणम् ?
- तस्य उत्तरं श्रुतवताम् अधिकारिणां प्रतिस्पन्दः कः ?

स्वस्य अभिप्रायं १००-१५० शब्दैः लिखित्वा पिहितपत्रस्य उपरि 'Story contest' इति लिखित्वा अधस्तनेन प्रवेशपत्रेण सह प्रेष्यताम् -

अन्तिमः दिनाङ्कः - ३१, अगस्ट् २००४

नाम ---------------------- वयः --------- जन्मदिनाङ्कः ----------

विद्यालयः -- कक्ष्या ----------

गृहसङ्केतः --

------------------------------ Pincode ---------------

पोषकस्य हस्ताक्षरम् भागग्रहीतुः हस्ताक्षरम्

CHANDAMAMA INDIA LIMITED

82, Defence Officers Colony, Ekkatuthangal, Chennai - 600 097

THE ADVENTURES OF G-man

खतरनाक टापू पर पिकनिक
भाग III

प्रस्तुतकर्ता

POWER SUPPLY

visit: www.parleproducts.com

विद्याधिकारी

चन्द्रसेनः काञ्चनपुरस्य राजा । पितुः अकालिकमरणस्य अनन्तरं सः बाल्ये एव सिंहासनम् अधिरूढवान् । योग्यं मार्गदर्शनं तेन प्राप्तम् इत्यतः सः दक्षः राजा जातः । युवकस्य शिक्षितस्य तस्य मनसि प्रबला इच्छा आसीत् यत् शिक्षणक्षेत्रे योग्यं परिवर्तनं करणीयम् इति ।

अतः सः मन्त्रिणः, पण्डिताः, शिक्षाविदः इत्यादीन् मेलितवान् । सर्वे सम्भूय निर्णीतवन्तः यत् राज्ये एकरूपं शिक्षणं स्यात् इति । यस्मिन् विषये विद्यार्थी रुचिं वहति तस्य विषयस्य अध्ययनाय सः अनुमतः भवेत् इत्यपि तत्र निर्णीतम् । राजनीतिः पौरनीतिः च अवश्यं बोधनीयः इत्यपि निर्णयः जातः । आपत्तिकाले आत्मरक्षणाय युवकैः शरीरसामर्थ्यम् अपेक्ष्यते । तस्मात् व्यायामस्य शस्त्रविद्यायाः चापि शिक्षणम् अपि अनिवार्यं स्यात् इत्यपि निर्णीतम् ।

एतस्य सर्वस्य क्रियान्वयनं कर्तुं कश्चन समर्थः विद्याधिकारी भवेत् इति ऐकमत्येन तत्र निर्णीतम् । विद्याधिकारिणः अध्यक्षतायां समग्रे राज्ये गुरुकुलेषु योग्यं शिक्षणं भवेत् इति तत्र निश्चितम् ।

विद्याधिकारिपदं सामान्यं तु न । अतः महाविद्वान् उचितानुचितविवेकी एव तत् पदम् अलङ्कर्तुम् अर्हति । तादृशस्य चयनस्य अधिकारः राजगुरवे महेन्द्रशर्मणे प्रदत्तः ।

एतत् पदं तु उन्नतम् । उत्तमं वेतनम् अपि भवति । राज्ञः मेलनाय पौनःपुन्येन अवसराः अपि प्राप्यन्ते । अतः बहवः तरुणाः एतस्य पदस्य प्राप्तये अहमहमिकया प्रयासम् आरब्धवन्तः ।

महेन्द्रशर्मा तु अर्हस्य चयने दक्षः एव । अतः तेन क्रियमाणायां व्यक्तित्वपरीक्षायाम् एव बहवः अनुत्तीर्णाः भवन्ति स्म । तत्र ये चिताः ते अनन्तरस्तरीयायां मौखिकपरीक्षायाम् असफलाः भवन्ति स्म । तस्मात्

एकोऽपि चितः न जातः ।

काञ्चनपुरे एव सुन्दरवननामके ग्रामे इन्द्रदत्तः नाम कश्चन युवकः निवसति स्म । सः शास्त्रनिपुणः आसीत् । बाल्ये एव अध्ययनाय काशीं गतः सः महत् पाण्डित्यं सम्पादितवान् आसीत् । मया यत् अधीतं तत् अन्ये अध्यापनीयाः इति तस्य प्रबला इच्छा आसीत् । तेनापि विद्याधिकारिपदस्य वार्ता श्रुता । अतः सः अपि राजधानीं प्रति गतः ।

सः कस्याञ्चित् धर्मशालायां वसन् दिनद्वयं यावत् राजधान्याम् अटितवान् । तस्मात् तेन विविधाः विषयाः सङ्गृहीताः । योग्यं शिक्षणं दातुं समर्थाः तरुणाः कति जनाः उद्योगम् अलभमानाः खेदेन सन्ति, कति च जनाः विद्याभ्यासे आसक्ताः सन्तोऽपि योग्यायाः व्यवस्थायाः अभावतः विद्याभ्यासं कर्तुम् असमर्थाः सन्ति इत्यादिकं तेन ज्ञातम् ।

तृतीये दिने सः राजगुरुणा मेलितुं गतः । तावता तु राजगुरोः परीक्षास्तरद्वये अपि सेनापतेः पुत्रः दुर्जयः, कोषाधिकारिणः पुत्रः विक्रमः च जयं प्राप्तवन्तौ आस्ताम् ।

सामान्यवार्तालापेन महेन्द्रशर्मा अवगतवान् यत् एषः इन्द्रदत्तः अर्हः एव इति । इन्द्रदत्ततः सम्बद्धं सर्वं विवरणं प्राप्य महेन्द्रशर्मा अपृच्छत् – ''दिनद्वयात् पूर्वम् एव भवता राजधानीं प्रति आगतं खलु । आगमनसमनन्तरम् एव अत्र किमर्थं न आगतम् ? कुतो वा विलम्बः कृतः ?'' इति ।

''मया यत् पदम् इष्यते तत् महत्त्वपूर्णम् अस्ति । अतः अत्र आगतेन मया तत्क्षेत्र-सम्बद्धं विवरणम् आदौ सङ्गृहीतम् । अस्माकं राजधान्यां नव विद्यालयाः सन्ति । देशे च उपशताः विद्यालयाः सन्ति । किन्तु अस्माकं देशे विद्याम् अपेक्षमाणानां सङ्ख्या महती अस्ति । विद्याम् अपेक्षमाणानां सङ्ख्यायाः अनुगुणं विद्यालयाः सर्वथा न्यूनाः । अन्यच्च, विद्या अपि गुरोः अभिरुच्यनुगुणं दीयमाना अस्ति अद्य । मम तु भाति यत् विद्यार्थिनाम् अभिरुचेः अनुगुणं विद्यायाः दानस्य व्यवस्था स्यात् इति । अतः विद्यालयव्यवस्थायाम् अपि परिवर्तनम् अपेक्ष्यते'' इति उक्तवान् इन्द्रदत्तः ।

महेन्द्रशर्मा अवगतवान् यत् इन्द्रदत्तः विद्याधिकारिपदस्य उत्तरदायित्वं सम्यक् अवगतवान् अस्ति इति ।

''एतत् विद्याधिकारिपदं प्राप्यते एव इति कथं निर्णीतं भवता ?'' इति अपृच्छत् महेन्द्रशर्मा ।

''यस्य अर्हता भवति तेन प्राप्यते एव पदम् । अहं चिन्तयामि यत् मम तादृशी अर्हता अस्ति इति । अतः एव अहम् अत्र आगतः । अन्यच्च, मानवेन सदा आशावादिना भवितव्यम् । यदि आशा एव लुप्येत तर्हि भविष्यं शून्यं स्यात्'' इति उक्तवान् इन्द्रदत्तः ।

''एतत् पदं यदि भवता न प्राप्येत ...?'' इति अपृच्छत् महेन्द्रशर्मा ।

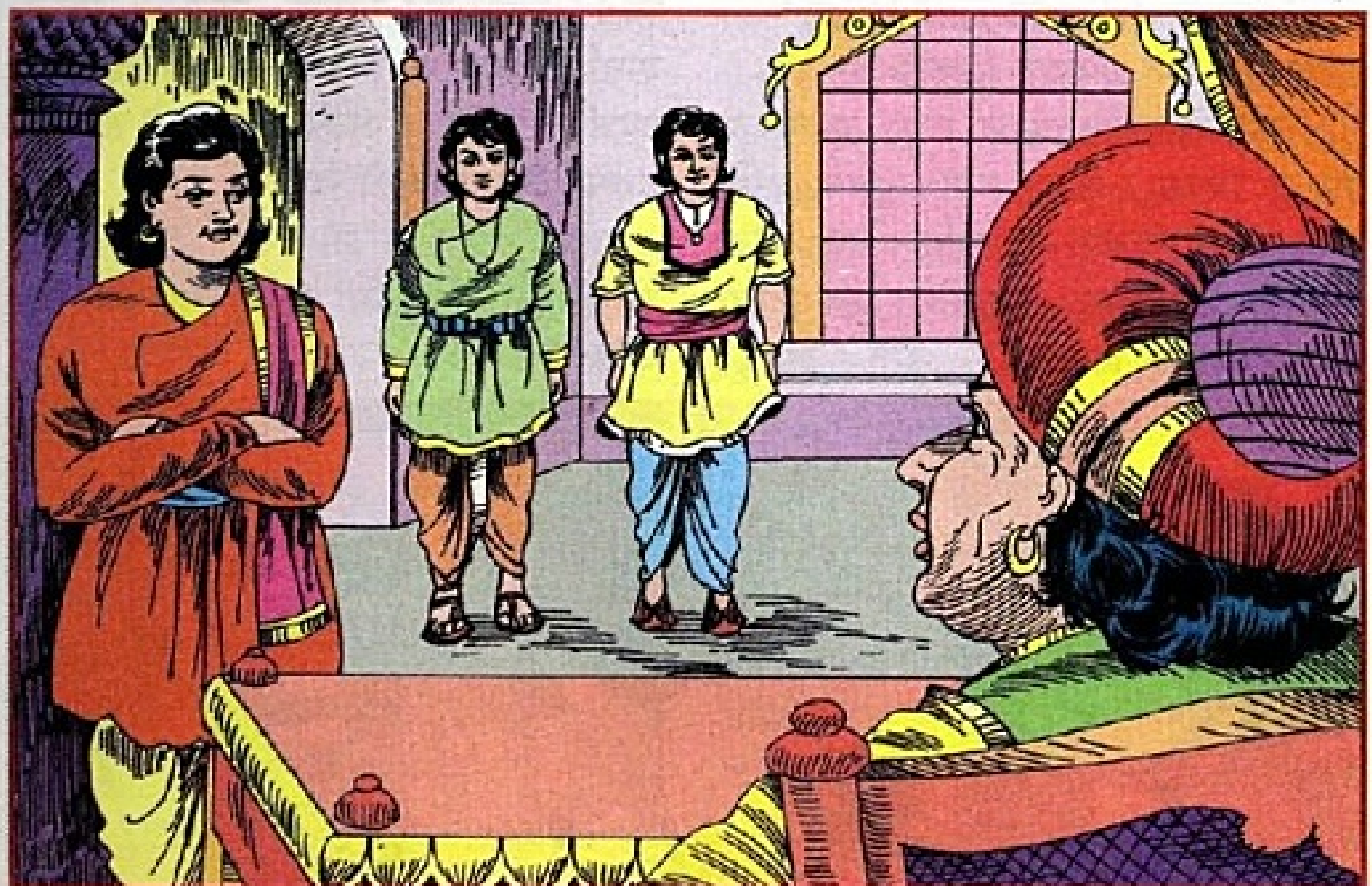
''न प्राप्येत चेदपि न कापि चिन्ता मम । कुत्रचित् गत्वा मम कल्पनानुगुणं गुरुकुलं चालयिष्यामि अहम् । एषः उद्योगः यदि प्राप्येत तर्हि महतीं कल्पनां, योजनां च साकारीकर्तुं शक्नुयाम्'' इति अवदत् इन्द्रदत्तः ।

एतेन सन्तुष्टः महेन्द्रशर्मा दुर्जयं विक्रमं चापि आहूय अपृच्छत् - ''महता वेगेन गच्छति मनः । वेगगामिषु द्वितीयं स्थानं कस्य ?'' इति ।

''वायोः'' इति अवदत् दुर्जयः ।

''न वायोः, अपि तु अग्नेः'' इति अवदत् विक्रमः ।

''अहं तु चिन्तयामि - वेगगामिषु द्वितीयं स्थानं वार्तायाः इति । सा क्वचित् वायोः अग्नितः च अधिकवेगेन सञ्चरति । अहं देशस्य कोणे वसामि । तथापि पदस्य वार्ता मया अल्पेन एव कालेन प्राप्ता । एवं वार्ता

केन वेगेन सञ्चरति इत्येव न ज्ञायते'' इति अवदत् इन्द्रदत्तः ।

''मानवं कः दहति ?'' इति अपृच्छत् महेन्द्रशर्मा ।

''अग्निः एव मानवं दहति'' इति दुर्जयः अवदत् ।

''अग्निः न केवलं मानवम्, अपि तु सर्वाणि वस्तूनि अपि दहति'' इति अवदत् विक्रमः ।

''मिथ्याकलङ्कः मानवम् आधिक्येन दहति । अग्निः बाह्यं दहति चेत् मिथ्या-कलङ्कः तु अन्तः एव दहति'' इति अवदत् इन्द्रदत्तः ।

''कः मरणकारकः ?'' - महेन्द्रशर्मा अपृच्छत् ।

''अनारोग्यम्'' इति अवदत् दुर्जयः । ''चिन्ता'' इति अवदत् विक्रमः ।

''अनारोग्यं चिन्ता च मरणं कल्पयतः इति तु सत्यम् । किन्तु तयोः मूलम् अस्ति क्रोधः । सः विवेकं नाशयति । ततः मतिः भ्रश्यति । मतिभ्रष्टः नश्यति । एवं क्रोधः एव सर्वस्य कारणम्'' इति अवदत् इन्द्रदत्तः ।

''इन्द्रदत्त ! भवतः एषा उत्तरकथनरीतिः उत्तमा अस्ति'' इति उक्त्वा महेन्द्रशर्मा अपृच्छत् - ''यदि भवता विद्याधिकारिपदं प्राप्येत तर्हि कथं व्यवहरिष्यति भवान् ?'' इति ।

''ज्येष्ठानाम् अभिप्रायं स्वीकरोमि आदौ । ये शिक्षिताः युवकाः युवतयः च सन्ति तेषां कृते विद्यासंस्थायाः आरम्भाय अवकाशं कल्पयिष्यामि । भवादृशानां मार्गदर्शनं स्वीकृत्य योजनां रचयिष्यामि । आसक्ताः सर्वे यथा अध्ययनाय अवकाशं प्राप्नुयुः तथा करिष्यामि'' इति उत्साहेन अवदत् इन्द्रदत्तः ।

एतदनन्तरं सप्ताहाभ्यन्तरे एव इन्द्रदत्तः विद्याधिकारित्वेन नियुक्तः जातः । महेन्द्र-शर्मा इन्द्रदत्ते यं विश्वासं स्थापितवान् सः व्यर्थः न जातः । अल्पे एव काले इन्द्रदत्तः उत्तमः विद्याधिकारी जातः ।

एवं राज्ञः चन्द्रसेनस्य शासनकाले काञ्चनपुरं विद्यार्थिनां कृते कल्पवृक्षः इव जातः ।

राजकुमारीं स्पृष्टवान् दलपतिः

अद्य यस्य राजधानी बीजिङ्ग् अस्ति, तादृशः चीनदेशः पूर्वं न आसीत् । तत्समये प्रवृत्ता घटना एषा । तदा चीनदेशः लघुभिः राज्यैः विभक्तः आसीत् । तेषु अन्यतमस्य नाम 'चु' इति ।

२६०० वर्षेभ्यः पूर्वं 'चु'देशः झुवाङ्ग-नामकेन राज्ञा परिपाल्यते स्म । तानि लघु-राज्यानि बहुधा परस्परं युध्यन्ते स्म । कदाचित् कस्मिंश्चित् युद्धे राजा झुवाङ्गः जयं प्राप्तवान् । जयस्य कारणीभूतानां दलपतीनां सम्माननाय सः कञ्चित् महान्तं समारम्भम् आयोजितवान् । मन्त्रिणः, प्रमुखाः अधि-कारिणः चापि तस्मै समारम्भाय निमन्त्रिताः आसन् ।

कस्मिंश्चित् महति सभाङ्गणे सः समारम्भः आयोजितः आसीत् । सङ्गीतकार्यक्रमः नृत्य-कार्यक्रमश्चापि परिकल्पितः आसीत् तत्र । निमन्त्रितानां कृते उत्तमं भोजनं पानीयं च प्रकल्पितम् आसीत् । समारम्भस्य अपरम् अपि वैशिष्ट्यम् आसीत् यत् राजकुमारी क्सू अतिथीनाम् उपरि सुगन्धद्रव्यस्य सेचनं करिष्यति इति । एतस्य विशिष्टादरदर्शनस्य वार्तां श्रुत्वा सर्वे अतिथयः नितरां सन्तुष्टाः आसन् ।

राजकुमारी समारम्भस्थलम् आगतवती । यदा सा सुगन्धद्रव्येण प्रोक्षणं कुर्वती आसीत् । तदा अकस्मात् महान् वायुः आगतः । तस्मात् सर्वे दीपाः निर्विण्णाः जाताः । सर्वत्र अन्ध-कारः प्रसृतः । समारम्भार्थं यः पटमण्डपः निर्मितः आसीत् तस्य काष्ठमयाः स्तम्भाः कम्पमानाः जाताः । यद्यपि तत्र अननुशासनं न दृष्टं, तथापि सङ्गीतनृत्यादयः तु स्थगिताः । अतिथयः दीपानां ज्वालनाय सेवकानाम् आगमनं प्रतीक्षमाणाः आसन् ।

तावता राजकुमारी क्सू धावन्ती राज-समीपम् आगतवती, राज्ञः कर्णे मन्दस्वरेण उद्वेगपुरस्सरम् उक्तवती च – ''तात ! अत्र उपस्थितेषु दलपतिषु कश्चित् अन्धकारे मां स्वसमीपम् आकृष्टवान् । ततः आत्मानं मोचयन्ती अहं तस्य युतकस्य वर्णपट्टिकाम्

आकृष्य स्वीकृत्य आगतवती अस्मि । झटिति दीपान् ज्वालयितुं वदतु भवान् । तदा सः अपराधी अभिज्ञायेत'' इति ।

अनुज्ञां विना राजकुमार्याः स्पर्शः घोरः अपराधः इति मन्यते स्म तस्मिन् देशे । तादृशम् अपराधं कृतवान् जनः शिरश्छेदेन दण्ड्यते स्म ।

राजा प्रीत्या केशस्पर्शपुरस्सरं पुत्रीं सान्त्वयन् सभाम् उद्दिश्य उच्चस्वरेण अवदत् - ''अयि भोः, प्रियाः सभासदः ! अत्र शृण्वन्तु....। सर्वैः अत्र अवधीयताम् । एषः कश्चन शुभकरः क्षणः अस्ति । अनिष्टकरं युद्धं समाप्तिं गतम् अस्ति । शान्तिस्थितिः च पुनः स्थापिता अस्ति । दलपतीनां युतके स्थिता वर्णमयी वस्त्रपट्टिका तदीयस्य सैन्यीयस्थानस्य द्योतिका । वयं तु शान्तेः आराधकाः । अतः अहं सर्वान् दलपतीन् निवेदये यत् सर्वे भवन्तः तां वर्णमयीं वस्त्रपट्टिकाम् अवगुण्ठनरूपेण सकृत् शिरसि धृत्वा शान्तिप्रियतां सङ्केतयन्तु इति'' इति ।

अतिथयः सर्वे करताडनपूर्वकं राज्ञः एतम् आशयम् अभिनन्दितवन्तः । दलपतयः सर्वे वर्णमयीं वस्त्रपट्टिकां युतकतः अपनीय राज्ञः आशयस्य अनुगुणं शिरसि स्थापितवन्तः । तावता भटैः दीपाः ज्वालिताः आसन् । सङ्गीतं नृत्यं च पुनः आरब्धम् । मध्यरात्रपर्यन्तम् एषः समारम्भः अनुवृत्तः ।

सर्वेषां निर्गमनस्य अनन्तरं राजा पुत्रीम् अवदत् - ''वत्से ! अहं भवत्याः असन्तोषं कोपं च अवगच्छामि । यः भवत्याः विषये अनुचितं व्यवहारं कृतवान् सः किञ्चित् अधिकतया मद्यं सेवितवान् स्यात् । एषः समारम्भः तु तैः दलपतिभिः रणरङ्गे शौर्येण युद्धं यत् कृतं तस्य निमित्तम् आयोजितः । यदि तेन दलपतिना कृतः अनुचितः व्यवहारः अस्माभिः प्रकाश्येत तर्हि तस्य दण्डनं विधातव्यम् एव अभविष्यत् । तदा किम् अभविष्यत् इति भवती एव चिन्तयतु । समारम्भस्य वातावरणं सर्वथा कलुषितम् अभविष्यत् । यदि कश्चित् दलपतिः दण्डितः स्यात् तर्हि अन्ये सर्वे दलपतयः विषादं प्राप्तवन्तः स्युः एव । एतेन एतस्य समारम्भस्य आयोजनस्य उद्देशः एव विफलः अभविष्यत् । अतः मया किमपि न कृतम् । दोषं कृतवान् अभिज्ञातः इत्यपि न प्रकाशितम् । वत्से ! भवती एतत्सर्वम् अवगन्तुं शक्नुयात् एव ।

अतः उद्विग्नतां परित्यज्य शान्ता प्रसन्ना च भवतु'' इति ।

ततः वर्षानन्तरं 'चु'देशः प्रतिवेशिना शत्रुणा आक्रान्तः । राजा झुवाङ्गः एव सेनायाः नेतृत्वम् ऊढ्वा शत्रूणाम् आक्रमणं सम्मुखीकृतवान् । एतस्मिन् युद्धे सः अकस्मात् शत्रुदलपतिभिः आक्रान्तः अभवत् । राजा असहायः सन् अचिन्तयत् यत् इदानीं मम मरणं सन्निहितम् इति । तावता कश्चन दलपतिः महता धैर्येण प्राणापायम् अपि अविगणय्य राजसमीपम् आगत्य तं परितः स्थितान् शत्रुदलपतीन् सर्वान् क्षणाभ्यन्तरे संहृतवान् ।

एतस्मात् युद्धस्य चित्रम् एव परिवृत्तम् । विजयं हस्तगतं भावयन् स्थितः शत्रुराजः पराजयं प्राप्य प्रतिगतवान् । राजा झुवाङ्गः एव विजयी जातः ।

अनन्तरदिने राजा तं दलपतिम् आहूय अवदत् – ''भवतः विशेषसत्कारः करणीयः अस्माभिः । भवता मम, देशस्य च रक्षणं कृतम् अस्ति'' इति ।

''सत्कारस्य न कापि आवश्यकता । वर्षात् पूर्वम् एव प्राणदानेन भवता अहं सत्कृतः अस्मि एव'' इति राजानं विनयेन अवदत् सः दलपतिः ।

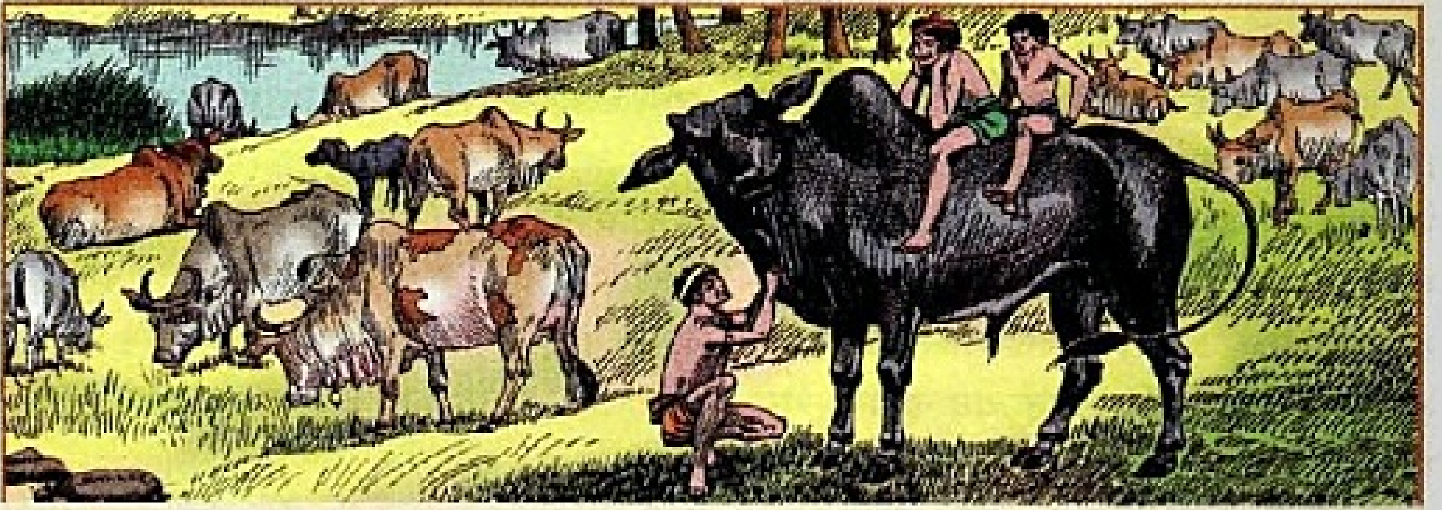
''भवता किम् उच्यमानम् अस्ति इति मया न अवगतम्'' इति अवदत् राजा ।

''गते वर्षे युद्धे प्राप्तं विजयं निमित्तीकृत्य आयोजिते समारम्भे राजकुमारीस्पर्शरूपम् अपराधं कृतवान् अहमेव । महावातकारणतः राजकुमार्याः पृष्ठतः स्थितः काष्ठस्तम्भः यदा अकम्पत तदा तस्याः रक्षणाय अहं झटिति ताम् आकृष्टवान् । यत् प्रवृत्तं तस्य कथनाय मया अवसरः एव न प्राप्तः । भवता आज्ञप्तं यत् वस्त्रपट्टिका शिरसि स्थापनीया इति । तदा मया निश्चितं यत् मम मरणं सन्निहितम् इति । किन्तु तदा मौनम् एव आश्रयन् भवान् प्राणदानेन माम् अनुगृहीतवान् आसीत्'' इति अवदत् सः दलपतिः ।

राज्ञः मुखात् राजकुमारी अपि प्रवृत्तं सर्वं ज्ञातवती । तस्याः नेत्राभ्यां कृतज्ञतासूचकाः पश्चात्तापद्योतकाः च द्वित्राः अश्रुबिन्दवः पतिताः ।

यः प्राणदानेन अनुगृहीतः आसीत् सः एव राज्ञः प्राणानां रक्षणं कृतवान् आसीत् ।

मातृऋणम्

ब्रह्मदत्तः यदा काशीं परिपालयन् आसीत् तदा बोधिसत्त्वः धेनुपुत्ररूपेण जन्म प्राप्तवान् । सः सुन्दरः श्यामवर्णः च आसीत् । दर्शनमात्रेण मनः अपहरति स्म सः । तस्य सौन्दर्यस्य विषये पालयितुः विशेषाभिमानः आसीत् ।

तस्य पालकः कस्मिंश्चित् भाटकगृहे निवसति स्म । कदाचित् तेन स च ग्रामः त्यक्तव्यः अभवत् । भाटकधनं दातुं सामर्थ्यं न आसीत् तस्य । अतः सः गृहस्वामिन्यै तम् अल्पवयस्कं वृषभम् एव समर्प्य ततः निर्गतवान् ।

गृहस्वामिनी काचित् वृद्धा । तस्याः अन्ये बान्धवाः न आसन् । अतः सा तं वृषभम् एव पुत्रवत् प्रीत्या पश्यति स्म ।

प्रतिदिनम् उत्तमम् आहारं ददाति स्म सा । कोमलानि एव तृणानि तया दीयन्ते स्म । प्रतिदिनं नद्यां तं स्नापयति स्म सा । ताडनं तर्जनम् इत्यादिकं कदापि सर्वथा न करोति स्म सा ।

सः श्यामः वृषभः यथा यथा प्रवृद्धः तथा तथा तदीये शृङ्गे अपि प्रवृद्धे । सः समग्रे ग्रामे स्वच्छन्दतया अटति स्म । बालकाः बहवः तस्य उपरि उपविश्य निर्भयं सञ्चरन्ति स्म । तस्य सास्नां स्पृशन्तः प्रीतिं दर्शयन्ति स्म ते ।

कदाचित् सः वृषभः अचिन्तयत् – 'मम स्वामिनी वृद्धा नितरां निर्धना । सा मयि महतीं प्रीतिं दर्शयति । मम पोषणाय महान्तं श्रमम् अपि करोति । यदि अहं किञ्चित् धनं सम्पादयेयं तर्हि तस्याः श्रमः न्यूनीकृतः स्यात्' इति ।

'केन उपायेन धनं सम्पादयितुं शक्येत ?' इति सः चिन्तनम् आरब्धवान् । तेषु एव दिनेषु कश्चन वणिक् पञ्चशते शकटेषु धान्यानि आरोप्य तं ग्रामं प्रति एव आगतवान् । सामान्ये

मार्गे ते शकटाः सम्यक् एव सञ्चारम् अकुर्वन् । तस्य ग्रामस्य पार्श्वे काचित् नदी प्रवहति स्म । तस्याः तीरे स्थितः मार्गः सिकतामयः आसीत् । तस्मिन् मार्गे शकटस्य कर्षणाय वणिजः वृषभाः कष्टम् अनुभूतवन्तः । नदी यदा प्राप्ता तदा ते सर्वे गमनं स्थगितवन्तः । महता प्रयत्नेन ते चोदिताः वणिजा । किन्तु तस्य सर्वे प्रयत्नाः विफलाः ।

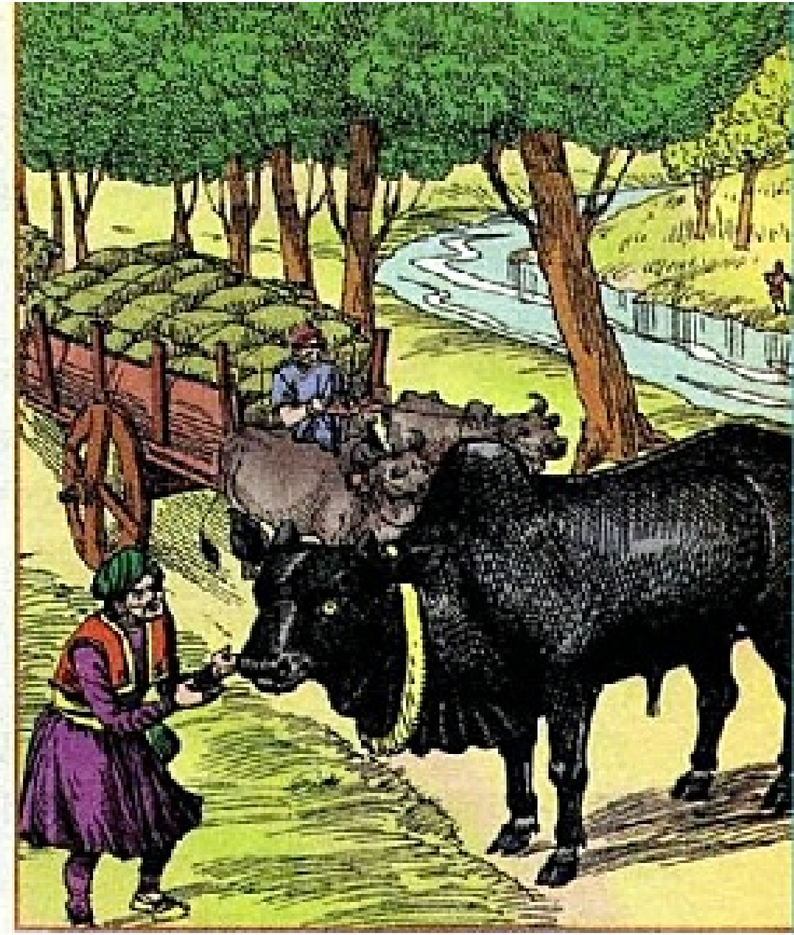
तस्मिन् समये बोधिसत्त्वरूपः श्यामवृषभः अन्यैः गोभिः सह चरन् आसीत् । एतस्मिन् गोसमूहे मम शकटानां कर्षणाय समर्थः कोऽपि वृषभः स्यात् इति विचिन्त्य वणिक् तस्य गोसमूहस्य समीपम् आगतवान् ।

वणिजः दृष्टिः श्यामवृषभे पतिता । सः अचिन्तयत् – 'एषः दृढकायः वृषभः मम शकटान् लीलया नदीं तारयेत् । एषः वृषभः असाधारणः एव अस्ति' इति ।

ततः सह गोपालान् आहूय अपृच्छत् – ''एषः श्यामवृषभः कस्य ? एतस्य साहाय्येन अहं मम शकटान् नदीं तारयितुम् इच्छामि । किं भवन्तः किञ्चित्कालम् एतं मम साहाय्यार्थं प्रेषयेयुः ?'' इति

''एतस्य स्वामी कोऽपि नास्ति इव । यद्यपि वृद्धा काचित् एतस्य स्वामिनी अस्ति, किन्तु सा एतं कदाचिदपि न बध्नाति । अतः एषः सर्वदा ग्रामे स्वच्छन्दं सञ्चरन् भवति । अतः भवान् स्वकार्याय एतं नेतुम् अर्हति'' इति अवदन् गोपालकाः ।

वणिक् रज्ज्वा बद्ध्वा वृषभं ततः नेतुं प्रयत्नं कृतवान् । किन्तु वृषभः एकं पदम् अपि अग्रे न अस्थापयत् । ततः तस्य सेवकाः

अपि आगत्य प्रयत्नं कृतवन्तः । तथापि साफल्यं न प्राप्तम् ।

'एषः वृषभः स्वस्य परिश्रमस्य अनुगुणं फलम् इच्छति इति मन्ये' इति विचिन्त्य वणिक् तस्य श्यामवृषभस्य समीपं गत्वा अवदत् – ''दर्शनात् भासते यत् भवान् वृषभराजः एव स्यात् इति । कृपया भवान् मम पञ्चशतं शकटान् नदीं तारयतु । अहं प्रतिशकटं रजतनाणकद्वयं दास्यामि । तन्नाम समग्रं कार्यं साधितं चेत् भवते सहस्रं रजतनाणकानि दास्यामि'' इति ।

वणिजः मुखात् एतानि वचनानि श्रुत्वा शिरः कम्पितवान् श्यामवृषभः ततः निर्गत्य नद्याः तीरे स्थितानां शकटानां समीपम् अगच्छत् ।

वणिजः सेवकाः एकस्मिन् शकटे तं

योजितवन्तः । सः लीलया तं शकटम् अपरं तीरं प्रति अनयत् । एवम् एकैकशः शकटं नयन् सः सर्वान् अपि शकटान् नदीं तारितवान् एव ।

यदा कार्यं समाप्तं तदा स्यूते पञ्चशतं रजतनाणकानि स्थापयित्वा तं स्यूतं वृषभस्य कण्ठे बद्धवान् वणिक् । तदा वृषभरूपी बोधिसत्त्वः अचिन्तयत् - 'एतस्मिन् दुर्बुद्धिः उत्पन्ना अस्ति । अतः एषः वचनभङ्गं कृतवान्' इति ।

ततः सः क्रुद्धः सन् सर्वेषां शकटानाम् अग्रभागं गत्वा तिष्ठन् शकटानां गमनं स्थगितवान् ।

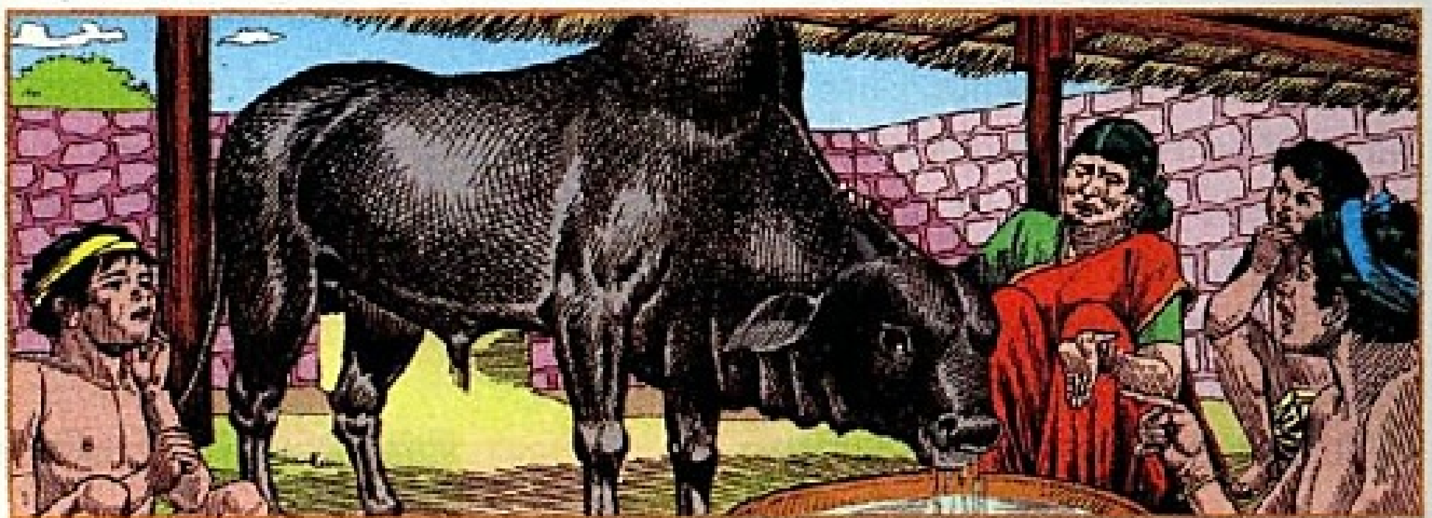
तदा वणिक् अवगतवान् यत् एषः वृषभः सामान्यः न, अपि तु विशेषज्ञानवान् एव इति । अतः सः पुनरपि पञ्चशतं रजतनाणकानि अपरस्मिन् स्यूते स्थापयित्वा तमपि स्यूतं वृषभस्य कण्ठे बद्ध्वा विनयेन प्रार्थितवान् - ''महाशय ! अहं क्षन्तव्यः भवता । दत्तस्य वचनस्य अनुगुणम् इदानीं सहस्रं रजतनाणकानि मया दत्तानि सन्ति । अतः अस्माकं गमनाय कृपया अनुमतिं ददातु'' इति ।

श्यामवृषभः ततः निर्गत्य स्वामिन्याः वृद्धायाः समीपम् अगच्छत् । पञ्चशतं शकटाः सिकतामये प्रदेशे आकृष्टाः इत्यतः सः नितरां श्रान्तः आसीत् । तस्य श्रान्ततां लक्षितवती वृद्धा वस्त्रेण तदीयं शरीरं प्रीत्या मार्जयितुम् उद्युक्ता । तदा तया तस्य कण्ठे बद्धः धनस्यूतः लक्षितः ।

सा स्यूतम् उद्घाट्य दृष्टवती । तत्र सहस्रं रजतनाणकानि आसन् । तानि दृष्ट्वा सा आश्चर्यान्विता जाता । तावता तत्र आगताः गोपालकाः तां प्रवृत्तं सर्वम् अवदन् । वृद्धा अश्रूणि स्रावयन्ती प्रीत्या वृषभस्य शिरः आमृशन्ती अवदत् - ''वत्स ! मम निमित्तम् अहो, कियान् श्रमः ऊढः भवता ! किन्तु एतत् धनं स्वीकृत्य वृद्धा अहं किं वा करवाणि ?'' इति ।

ततः सा वृषभस्य शरीरस्य पीडायाः निवारणार्थं तं तैलेन लिप्त्वा उष्णेन जलेन स्नापितवती ।

प्रीत्या पोषितवत्याः मातुः ऋणात् एवं मुक्तिं प्राप्य बोधिसत्त्वः स्वस्य वृषभावतारं समापितवान् ।

विष्णुपुराणम्

जमदग्निः मृतः इव भूमौ अपतत् । रेणुका-देवी पत्युः शरीरस्य उपरि पतित्वा रोदनम् आरब्धवती । तस्मिन् एव समये परशुरामः आश्रमात् प्रतिनिवृत्तः । प्रवृत्तं सर्वं श्रुत्वा नितरां क्रुद्धः सः माहिष्मतीं प्रति प्रस्थितः ।

अत्रान्तरे भृगुमहर्षिः जमदग्नेः आश्रमं प्रति आगतवान् । प्रवृत्तं समग्रं ज्ञात्वा सः योग-बलात् जमदग्निम् उज्जीवितवान् ।

माहिष्मतीनगरे सैनिकाः धेनुं ताडयन्तः आसन्, यतः सा तेषाम् इच्छायाः अनुगुणं वस्तूनि यच्छन्ती न आसीत् । तस्मिन् एव समये परशुरामः तत्र उपस्थितः । तस्य दर्शन-मात्रात् भीताः सैनिकाः ततः पलायितवन्तः । परशुरामः प्रीत्या धेनुं स्पृशन् अवदत् यत् भवती निर्भयतया आश्रमं प्रतिगच्छतु इति । धेनुः आश्रमं प्रति अधावत् ।

ततः परशुरामः प्रासादस्य समीपं गत्वा उच्चस्वरेण अवदत् – ''अयि ! दुष्ट ! राजा प्रजानां पालनं कुर्यात् । यदि सः कर्तव्यच्युतः भवति तर्हि तेन दण्डः अवश्यम् अनु-भोक्तव्यः । भवान् प्रासादात् बहिः आगत्य पापस्य फलं प्राप्नोतु'' इति ।

तस्य घोरं रूपं दृष्ट्वा द्वारपालकाः पलायन-सूत्रं पठितवन्तः । ये द्वित्राः धैर्येण स्थितवन्तः ते परशुरामस्य परशोः प्रहारं प्राप्य यमलोकं गताः । परशुरामः कालरुद्रः इव गर्जन् कार्तवीर्यार्जुनं निन्दन् अवदत् – ''अये पापिन् ! क्वास्ति भवान् ? भवतः पापघटः पूर्णः अस्ति । यस्य शासने गो-सज्जन-ऋषिमुनयः पीडिताः भवन्ति सः हन्तव्यः एव'' इति ।

कार्तवीर्यार्जुनः चिन्तितवान् आसीत् यत् परशुरामः कश्चन साधारणः मुनिकुमारः स्यात्

इति । किन्तु यदा तस्य पराक्रमादिकं ज्ञातं तदा सः सहस्रेण हस्तैः आयुधानि प्रयुक्तवान् । उभयोः अपि घोरं युद्धं प्रवृत्तम् ।

परशुरामः कार्तवीर्यार्जुनस्य सर्वाणि अस्त्र-शस्त्राणि खण्डितवान् । तदीयान् सहस्रं हस्तान् अपि निर्दयं छिन्नवान् । तेन कार्तवीर्यार्जुनः हतवीर्यः सन् भूमौ अपतत् । तदा तेन स्मृतं यत् अहं चक्रपुरुषः अस्मि, शापकारणतः एतत् जन्म प्राप्तम् अस्ति मया इति । तेन परशुरामस्य विष्णुस्वरूपम् अपि अवगतम् । ततः सः सुदर्शनचक्रे विलीनः जातः ।

परशुरामः आश्रमं प्रत्यागतः । तत्र पिता सजीवं दृष्टः तेन । नितरां सन्तुष्टः सः पितरं कार्तवीर्यार्जुनस्य मरणवार्तां निवेदितवान् । एतां वार्तां श्रुत्वा जमदग्निमहर्षिः अवदत् - ''भवता यत् कृतं तत् सर्वथा अनुचितम् एव । एतस्य प्रायश्चित्तरूपेण तपः आचरणीयं भवता'' इति ।

''तात ! यः स्वकर्तव्यं विस्मृत्य पापाचरणे उद्युक्तः भवति तस्य दण्डनाय सर्वोऽपि प्रवृत्तः भवितुम् अर्हति एव । अतः मया यत् कृतं तत् अनुचितं तु न । तथापि भवता आदिष्टम् इत्यतः तपः आचरिष्यामि, न तु प्रायश्चित्त-रूपेण'' इति उक्त्वा परशुरामः तपसे अरण्यम् उद्दिश्य गतवान् ।

कार्तवीर्यार्जुनस्य सहस्रं पुत्राः हैहयवंशीयान् क्षत्रियान् मेलयित्वा जमदग्नेः आश्रमं प्रति गतवन्तः । तस्मिन् समये महर्षिः जमदग्निः समाधिस्थः आसीत् । सैनिकाः तस्य शिरः कर्तयित्वा दूरे क्षिप्तवन्तः । रेणुकादेवी स्वस्य रक्षणाय परशुरामम् एकविंशतिवारम् आहूत-वती । पत्युः शरीरस्य उपरि पतित्वा विलपनं कृतवती च । जमदग्नेः शिरः लुठत् गत्वा शिलयोः मध्ये अपतत् । क्षत्रियाः आश्रमं दग्धवन्तः । एतेन पत्युः शरीरस्य उपरि पतिता रेणुकादेवी अपि दग्धा जाता ।

अरण्ये तपसि विलीनस्य परशुरामस्य तपसः भङ्गः अकस्मात् जातः । तस्य कर्णे मातुः ध्वनिः एकविंशतिवारं प्रतिध्वनितः ।

एषः कश्चन अशुभसङ्केतः इति चिन्तयन् परशुरामः तपः परित्यज्य आश्रमं प्रत्यागतः । तस्मिन् समये आश्रमः ज्वलति स्म । तदीयौ मातापितरौ दग्धौ जातौ आस्ताम् । हैहय-वंशीयाः क्षत्रियाः सर्वान् आश्रमवासिनः, समीपस्थान् ग्रामीणान् च लुण्ठयन्तः आसन् ।

एतत् दृष्टवतः परशुरामस्य नेत्राभ्याम् अग्निज्वाला निर्गता । सः शिवं ध्यायन् परशुं हस्तेन गृहीत्वा सर्वान् क्षत्रियान् कण्टकसस्यानि

इव नाशितवान् ।

ततः सः शिलयोः मध्ये पतितं पितुः शिरः उन्नीय उरसा आलिङ्ग्य अवदत् - ''मम हृदये स्थितायाः क्रोधज्वालायाः कारणतः नेत्रयोः अश्रूणि सर्वथा शुष्काणि जातानि सन्ति । अहं क्षत्रियाणां रक्तेन भवतः तर्पणं विधास्यामि, तस्यैव रक्तस्य कुण्डे भवतः शिरः मज्जयित्वा अन्त्येष्टिं करिष्यामि'' इति ।

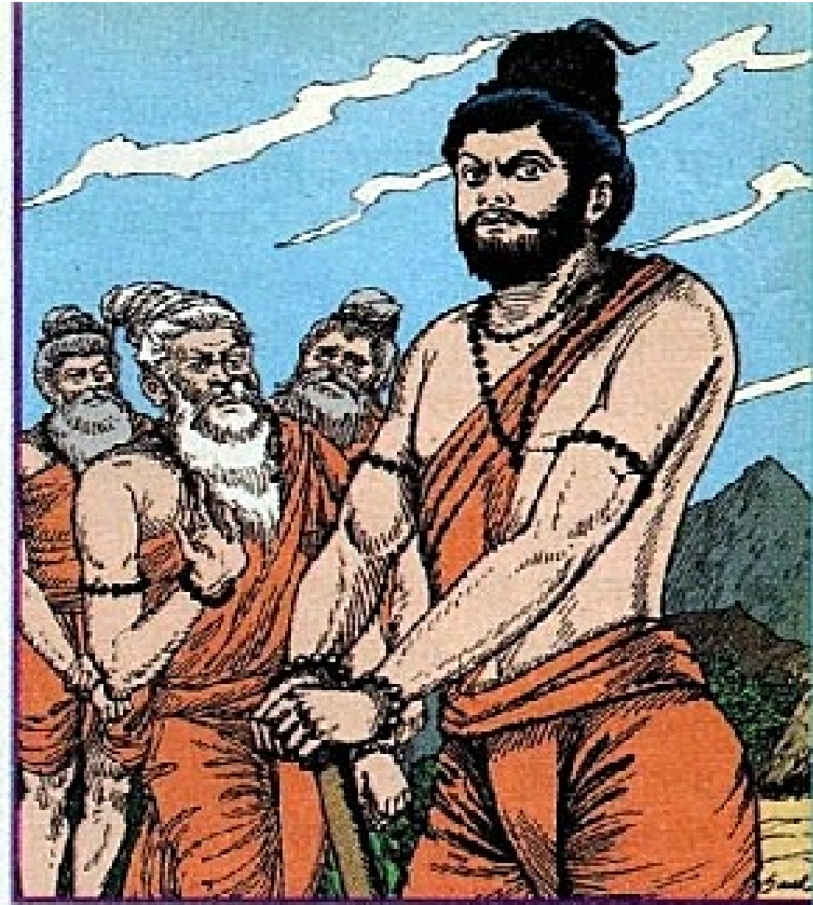
ततः उन्नतां शिलाम् आरुह्य परशुम् उन्नीय गर्जन् सः एकविंशतिवारं प्रतिज्ञां कृतवान् - ''अहम् एतेन परशुना पृथिवीस्थान् सर्वान् क्षत्रियान् नाशयिष्यामि'' इति ।

तस्य भयङ्करः ध्वनिः दिशासु प्रतिध्वनितः जातः । तां भीषणप्रतिज्ञां श्रुत्वा ब्रह्मादिदेवाः ऋषिमहर्षयश्च तत्समीपम् आगत्य - 'भवान् शान्तो भवतु' इति निवेदितवन्तः ।

महर्षिः भृगुः अवदत् - ''भगवान् स्वयमेव दुष्टानां दण्डनं शिष्टानां रक्षणं च करिष्यति । दण्डनकार्यम् ऋषिवंशीयानां न'' इति ।

तदा परशुरामः अवदत् - ''भगवान् आकाशात् अवतीर्य कार्यं न करिष्यति । सः भगवान् अस्मादृशान् कार्ये प्रेरयन् कार्यं साधयिष्यति । यदा भूलोके पापकृत्यानि वर्धन्ते, तदा भगवान् मानवेषु कस्मिंश्चित् स्वशक्तिम् आवाहयति, पापिनां दण्डनं कारयिष्यति च । इदानीं भगवान् मद्द्वारा एतादृशं कार्यं कारयन् अस्ति'' इति । ततः सः हिमालयस्य कैलासशिखरं प्रति गतवान् शिवस्य तोषणाय ।

तस्य तपस्यया शिवः सन्तुष्टः जातः । परशुरामः तम् अवदत् - ''शिवस्य अनुज्ञां

विना तृणम् अपि न चलति इति श्रूयते । भवान् तु लयपुरुषः । मम प्रतिज्ञा अपि ज्ञायते भवता । तां प्रतिज्ञां पूरयितुं यत् बलम् आवश्यकं तत् मह्यं ददातु कृपया'' इति ।

शिवः तस्मै विविधानि अस्त्राणि शस्त्राणि च दत्त्वा एकं दिव्यास्त्रम् अपि यच्छन् अवदत् - ''एतत् लोके भार्गवास्त्रनाम्ना प्रसिद्धिं गमिष्यति । भवान् विशिष्टेन केनचित् कारणेन मानवरूपेण जन्म प्राप्तवान् अवतारपुरुषः अस्ति । भवतः कार्ये कोऽपि विघ्नः न भविष्यति'' इति ।

एतदनन्तरं परशुरामः गोलोके कृष्णरूपेण वसतः विष्णोः समीपं गतवान् । कृष्णः तस्मै कवचं महाशक्तिमत् दिव्यं धनुः च दत्त्वा अवदत् यत् रामावतारसमये मया एतत् प्रतिस्वीकरिष्यते इति ।

एवं देवानां द्वारा दिव्यास्त्राणि प्राप्तवान्

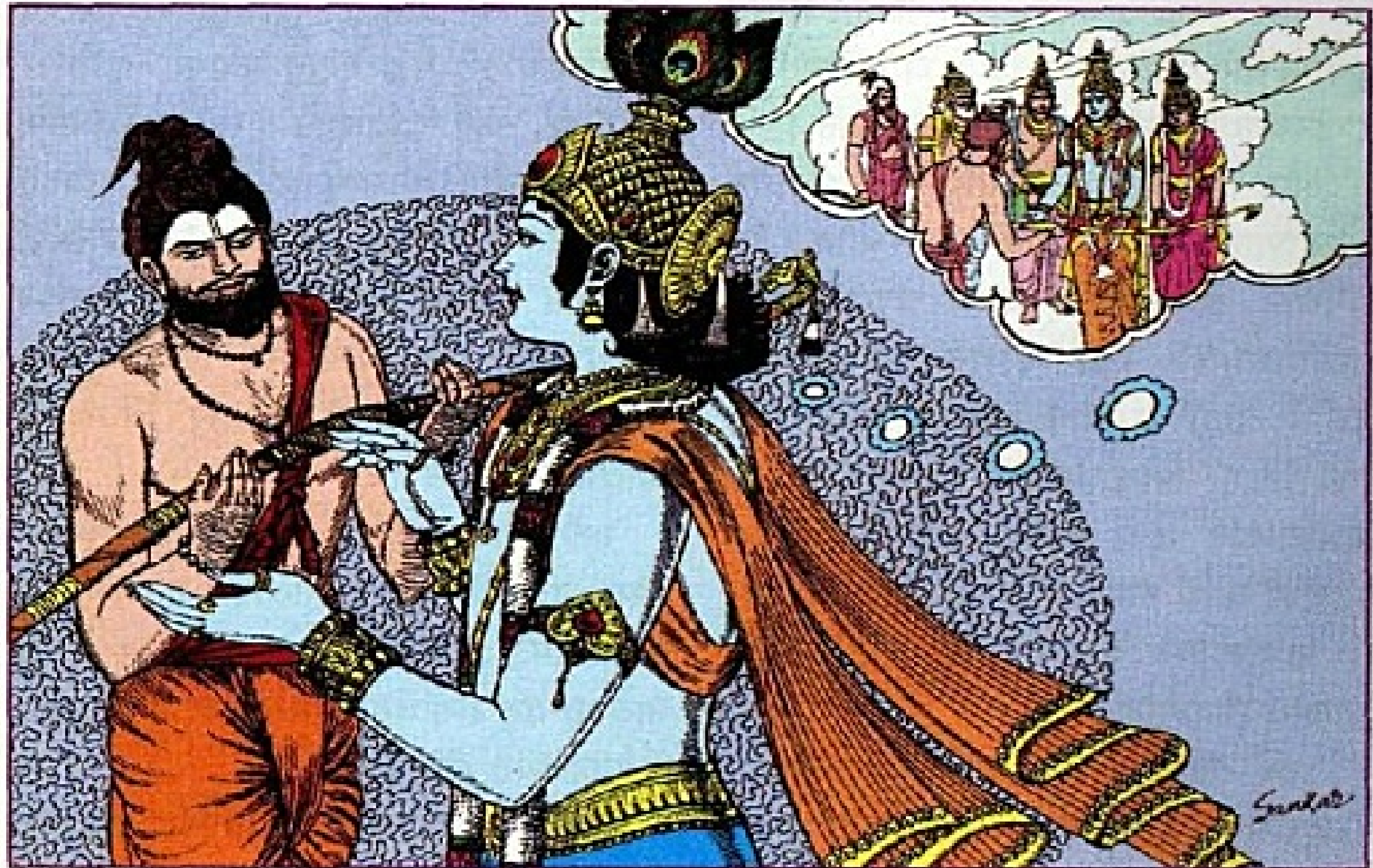
परशुरामः क्षत्रियसंहारम् आरब्धवान् । ये राज्ञां दुष्टशासनेन प्रपीडिताः आसन् ते तस्य साहाय्यं कृतवन्तः । कार्तवीर्यार्जुनस्य पुत्राः, सर्वे हैहयवंशीयाः च नगरं परित्यज्य इतस्ततः धावितवन्तः । परशुरामः आग्नेयास्त्रेण माहिष्मतीनगरं ज्वालितवान् । एकविंशतिं दिनानि तत् नगरं ज्वलत् आसीत् । एवं हैहयराजानां राजधानी भस्मसात् जाता ।

कार्तवीर्यस्य सहस्रं पुत्राः अन्ये हैहयवंशीयाः च सम्भूय परशुरामं सम्मुखीकृतवन्तः । किन्तु परशुरामः बलिपशून् इव सर्वान् संहृतवान् । तेषां शिरसः कर्तनात् प्राप्तेन रक्तेन पञ्च कुण्डान् निर्माय तेषु पितुः शिरः मज्जितवान् । एवं सः पितुः तर्पणं विधाय तदीयम् अग्निसंस्कारं निर्वर्तितवान् ।

यत्र परशुरामेण पञ्च कुण्डानि निर्मितानि तत् स्थानं स्यमन्तपञ्चकम् इति ख्यातं जातम् । अग्रे तदेव क्षेत्रं कुरुक्षेत्रत्वेन अपि ख्यातम् अभवत् । एतस्मिन् एव स्थले महाभारतयुद्धकाले पुनरपि रक्तस्य नदी प्रावहत् ।

पितुः श्राद्धं निर्वर्त्य परशुरामः पुनरपि क्षत्रियाणां संहाराय निर्गतः । प्रतिकोणम् अन्विष्य सः तान् संहृतवान् । क्षत्रियमातरः स्वशिशून् ब्राह्मणानां गृहेषु रक्षितवत्यः । स्वयं च ब्राह्मणीवेषं धृत्वा आत्मरक्षणं कृतवत्यः ।

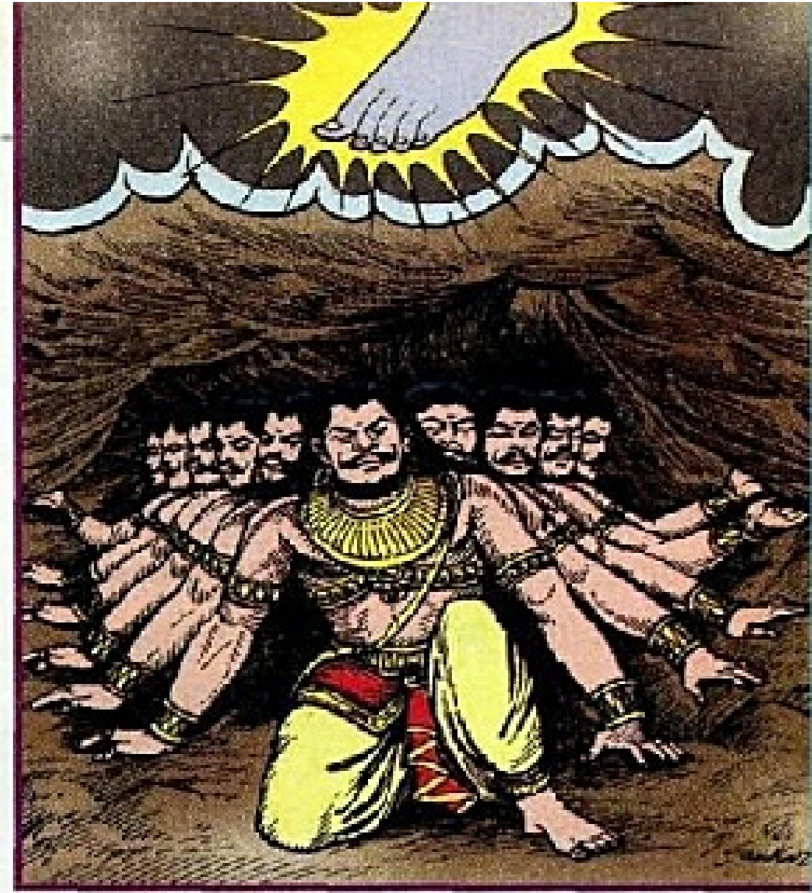
ब्राह्मणकुटुम्बे प्रवृद्धाः क्षत्रियतरुणाः स्वशक्त्या राज्यानि विस्तारितवन्तः । किन्तु परशुरामः पुनरपि सर्वत्र अटित्वा तेषां संहारं कृतवान् । एवम् एकविंशतिवारं भूभ्रमणं कृत्वा सर्वान् क्षत्रियान् संहृतवान् सः स्वस्य

प्रतिज्ञायाः पूर्तेः अनन्तरं समग्रं भूमण्डलं कश्यपाय दानरूपेण दत्तवान् । ततः सः दक्षिणसमुद्रे स्थितं महेन्द्रपर्वतम् आश्रित्य तपः कर्तुम् उद्युक्तः जातः ।

ये क्षत्रियाः बालकाः ब्राह्मणपरिवारेषु आश्रमेषु च गोपिताः आसन् तेभ्यः कश्यपः परशुरामतः प्राप्तां भूमिम् अर्पितवान् । एतेन पुनरपि क्षत्रियाणां राज्यानि स्थापितानि जातानि । तेषां वंशाभिवृद्धिः अपि आरब्धा ।

इक्ष्वाकुवंशे रघुः नाम राजा जातः । रघुः पराक्रमी यशस्वी च आसीत् इत्यतः तदीयः वंशः 'रघुवंशः' इत्येव ख्यातः जातः । एतस्मिन्नेव वंशे विष्णुः राज्ञः दशरथस्य पुत्रत्वेन जन्म प्राप्य राम इति नाम लब्धवान् ।

हिरण्यकशिपुं हिरण्याक्षं च विष्णुः नरसिंहावतारसमये मारितवान् आसीत् । अनन्तरजन्मनि तौ रावणकुम्भकर्णत्वेन जन्म प्राप्तवन्तौ आस्ताम् । ताभ्यां पुनरपि लोकस्य पीडा आरब्धा ।

देवयक्षगन्धर्वादिभ्यः मरणं यथा न प्राप्येत तथा वरं प्राप्तवान् आसीत् रावणः । तस्य विश्वासः आसीत् यत् मानवः मम केशं कम्पयितुम् अपि नार्हति इति । मम मृत्युभयं नास्तीति चिन्तयन् सः अहङ्कारी भूत्वा जनान् विविधैः प्रकारैः पीडयितुम् उद्युक्तः जातः ।

कुम्भकर्णस्य शरीरं सुविशालम् आसीत् । षट् मासान् यावत् निद्रां, पुनः षट् मासान् यावत् जागरणं च वरत्वेन प्राप्तवान् आसीत् सः । रावणः लङ्कातः कुबेरम् अपसार्य तदीयं पुष्पकविमानं वशीकृत्य लङ्कायाम् एव वसन् वैभवोपेतं जीवनं यापयति स्म । राक्षसान् सङ्घटय्य सः अन्यान् अपि लोकान् जितवान् आसीत् । एतस्मात् तदीयः अहङ्कारः प्रवृद्धः । रावणस्य दश शिरांसि आसन् । अतः सः 'दशाननः' इत्यपि निर्दिश्यते स्म ।

कदाचित् स्वस्य विंशतेः भुजानां बलस्य कारणतः गर्वं प्राप्तवान् सः कैलासं वशीकर्तुं प्रयासम् अकरोत् । तदा भगवान् शिवः पादाङ्गुष्ठेन तं नोदितवान् । तदा शिलायाः अधः गतः सः उच्चैः रवं कृतवान् । ततः एव 'रावणः' इति नाम जातं तस्य ।

शिवस्य क्रोधस्य अपनयनाय रावणः घोरं तपः कृत्वा स्वस्य शिरांसि एकैकशः कर्तयित्वा अर्पितवान् । तस्मात् शिवः प्रसन्नः जातः । ततः आरभ्य रावणः महाशिवभक्तः जातः ।

रावणः महावीरः पराक्रमी च यथा तथैव महादुष्टः अपि आसीत् । परनार्यपहरणं पौरुष-

द्योतकं भावयति स्म सः । परनारीः अपहृत्य कारागारे स्थापनं तस्य प्रवृत्तिः आसीत् । अतः एव तेन कश्चन शापः प्राप्तः आसीत् यत् यदि परनारीं बलात् अनुभोक्तुं प्रयत्नः क्रियते तर्हि शिरांसि भग्नानि भविष्यन्ति इति ।

मयस्य पुत्री मन्दोदरी तस्य पत्नी । सा पत्युः हितकाम्यया पतिं रावणं सन्मार्गं स्मारयति स्म । भ्राता विभीषणः अपि रावणं पापकर्मभ्यः निवारयितुं प्रयासं करोति स्म । किन्तु रावणः तु तान् धिक्कुर्वन् दुष्टताम् आचरन् एव भवति स्म ।

विन्ध्याचलस्य दक्षिणभागपर्यन्तं राक्षसानां राज्यं प्रसृतम् आसीत् । आर्यावर्ते प्रचलत्सु यज्ञेषु विघ्नम् उत्पादयन्तः राक्षसाः ऋषिमुनीन् मारयन्तः आश्रमवासिनां, निर्दोषजनानां च पीडनात् महान्तम् आनन्दम् अनुभवन्ति स्म ।

तेषु एव दिनेषु कुशध्वजः नाम राजर्षिः वेदपाठद्वारा काञ्चित् पुत्रीं प्राप्तवान् । तस्याः नाम वेदवती इति जातम् । सा विष्णुं पतिरूपेण प्राप्तुम् इच्छति स्म । अतः सा घोरं तपः आचरितवती । रावणः तां प्राप्तुम् इच्छति स्म । अतः सा वेदवतीम् अवदत् - ''अहं विष्णोः अपि श्रेष्ठः । अतः मम परिणयम् अङ्गीकृत्य लङ्कां प्रति आगच्छतु'' इति ।

एतत् निराकुर्वती वेदवती रावणम् अपमानकराणि वचनानि अवदत् । तदा रावणः क्रुद्धः सन् तां बलात्कारेण आकृष्य नेतुं प्रयासम् अकरोत् ।

एतस्मात् दुःखतप्ता रोषाविष्टा च वेदवती रावणं शप्तवती - ''अये दुष्ट ! भवता मम शरीरस्य स्पर्शं कुर्वता अपवित्र्यं कल्पितम् । अतः अहम् एतत् शरीरं त्यजामि इदानीम् एव । किन्तु स्मरतु - अग्रिमे जन्मनि लङ्कायाम् एव जन्म प्राप्य अहं भवतः नाशस्य कारणं भविष्यामि'' इति । एतावत् उक्त्वा सा योगबलेन अग्निं प्रज्वलय्य तेन अग्निना ज्वलिता सती भस्मीभूता जाता ।

राक्षसानाम् अत्याचारः दिने दिने प्रवृद्धः । जनाः प्रतिदिनं भगवन्तं प्रार्थयन्ते स्म - 'त्रायस्व भगवन्, त्रायस्व' इति । जगतः कल्याणाय अवतारं प्राप्तुं सुसमयः सम्प्राप्तः अस्ति इति विष्णुः अचिन्तयत् । अतः सः मानवरूपेण जन्म प्राप्नोत् । देवाश्च वानररूपेण जन्म प्राप्तवन्तः ।

भूमिः कथं समतला अभवत् ?

स्कॉटलेण्डदेशः सुन्दरः कश्चन देशः । सः देशः विस्मयमपि जनयति । तत्रत्यानि क्षेत्राणि द्विधा विभक्तुं शक्यानि । दक्षिणस्यां दिशि स्थिता निम्ना भूमिः, उत्तरस्यां दिशि वर्तमाना उन्नता भूमिः चेति ।

उन्नतभूमौ स्थितं क्षेत्रं नयनमनोहरम् । भव्यः पर्वतः अस्ति तत्र । मध्ये उपत्यकाः अपि सन्ति । विशालः नीलसरोवरः अपि अस्ति तत्र ।

आहत्य उन्नतभूमौ स्थितं क्षेत्रं काञ्चित् भव्यां कल्पनां ददाति । एतत् स्पष्टतया वक्तुं शक्यते यत् एतत् एकम् अपूर्वं क्षेत्रम् इति । कोऽपि तत् क्षेत्रं स्वेच्छानुगुणं परिवर्तयितुं न शक्नोति । प्रकृतिः अत्र स्वसौन्दर्यं पूर्णतया प्रसारितवती दृश्यते, तेनैव सह तत्रत्यं वातावरणं स्वाधीनीकृतवती अपि दृश्यते ।

किन्तु कश्चन अपवादः अपि अस्ति तत्र । नीलसरोवरस्य तटप्रदेशे स्थिते क्षेत्रे यदि पद्भ्यां गम्यते तर्हि तत्र हरितवर्णमयी काचन उपत्यका दृश्यते । सा द्रष्टॄन् विस्माययति । यतः सः प्रदेशः समतलः सुफलः च अस्ति । अन्याः उपत्यकाः तु निम्नोन्नताः शिलापूर्णाश्च सन्ति ।

सः प्रदेशः एवं यत् दृश्यते तस्य कारणम् एवं हि श्रूयते -

बहोः कालात् पूर्वम् एषा उपत्यका अपि अन्याः उपत्यकाः इव निम्नोन्नता शिलापूर्णा च आसीत् । सर्वत्रापि महाशिलाः एव दृश्यन्ते स्म । तस्मिन् प्रदेशे कुत्रचित् अपि एकं पदं स्थापयितुम् अपि न शक्यते स्म । एवं स्थिते कृषिकरणादिवार्ताः तु कथं भवेयुः तत्र ? अतः तत्रत्याः दरिद्राः एव आसन् । कृष्यर्थं भूमिरेव न आसीत् किल ? तत्रत्यैः पालितानां पशूनां स्थितिरपि न तावती भिन्ना । तेऽपि बुभुक्षया म्रियन्ते स्म । एवं तत्रत्यानां जीवनं

अतीव कष्टकरम् आसीत् ।

उपत्याकायाः अधः किञ्चिद्दूरे पर्वत-मध्यभागे किञ्चन गृहम् आसीत् । तत् सर्वेषां दृष्टिगोचरं नासीत् । तस्मिन् गृहे कश्चन ज्ञानी निवसति स्म । सः अनेकान् विषयान् जानाति । सर्वस्याः समस्यायाः परिहारोऽपि ज्ञायते स्म तेन ।

एकस्मिन् दिने तस्य प्रदेशस्य कश्चन युवकः सभाम् आयोजितवान् । तत्र कश्चन निर्णयः सर्वैः स्वीकृतः यत् इतःपरं कष्टानि सोढुं न शक्यम्, अतः एतत् स्थानं त्यक्त्वा यत्र भूमिः समतला अस्ति तत्र गन्तव्यम् इति । किन्तु तादृशं स्थानं कुत्र अस्ति इति पुनः जिज्ञासा आरब्धा ।

तदा केनचित् उक्तम् - 'तं ज्ञानिनं पृच्छाम' इति । सर्वैः एतत् अङ्गीकृतम् । तं ज्ञानिनं द्रष्टुं सर्वे पर्वतस्य अधः आगत्य ज्ञानिनः गृहं गताः । ''वयं बहुदरिद्राः । किन्तु प्रयत्नशीलाः न इति न । अस्माकम् उपत्यकाप्रदेशः बृहतीभिः शिलाभिः व्याप्ता अस्ति । तत्र किमपि कर्तुं न शक्नुमः । अतः एतत् स्थानं विहाय अन्यत्र गन्तुम् इच्छामः । अस्मान् तादृशं योग्यं स्थानं वदतु, यत्र वयं सर्वे कृष्यादिकं कुर्वन्तः सुखेन जीवितुं शक्नुयाम'' इति तं ज्ञानिनं ते सर्वे उक्तवन्तः ।

सः ज्ञानी क्षणकालं चिन्तितवान् । ततः सः भूमौ स्थितां मुष्टिपरिमितां मृदं स्वीकृत्य उक्तवान् - ''एतादृशी सत्त्वगुणयुता मृत् अन्यत्र कुत्रापि न लभ्यते'' इति ।

''एतत् सत्यमेव स्यात् । किन्तु अत्र पतितानां शिलानां दूरीकरणम् अशक्यम् । एतदर्थम् अलौकिकी शक्तिः अपेक्षिता । अस्मासु तादृशी शक्तिः नास्ति'' इति आगताः युवकाः उक्तवन्तः ।

'एषा समस्या कथं परिहरणीया ?' इति ज्ञानी किञ्चित्कालम् अचिन्तयत् । ततः सः कश्चन उपायम् आश्रितवान् ।

तस्मिन् काले राक्षसाः अपि भूमौ एव वसन्ति स्म । उभौ राक्षसौ पार्श्वस्थे पर्वते निवसतः स्म । तौ उभौ अपि 'अहमेव अधिकशक्तिमान्, इति परस्परं वदन्तौ तत् प्रमाणयितुं सर्वदा कलहं कुरुतः स्म । तौ अन्विष्य गतः सः ज्ञानी तस्य पर्वतस्य शिखरं प्राप्तवान् ।

राक्षसयोः पुरतः गत्वा सः ज्ञानी उक्तवान् - ''भवतोः एषः कलहः मूर्खतायै । अनेन कलहेन भवन्तौ कदाचिदपि निर्णयं न प्राप्नुतः । अहं तु वृद्धः । तथापि मम विश्वासः अस्ति यत् भवतोः कलहं पूर्णतया समापयितुम् अहं शक्नोमि इति । श्वः अधस्तनीम् उपत्यकाम् आगच्छताम् । तत्र भवतोः बलं किम् इति द्रष्टुं किञ्चन कार्यम् अहं ददामि । अन्ये अपि भवतोः कस्य शक्तिमत्त्वम् अधिकम् इति यथा जानीयुः तथा करिष्यामि'' इति ।

अनन्तरदिने तौ उभावपि राक्षसौ तं प्रदेशं आगतौ । तयोः आगमनेन स पर्वतप्रदेशः कम्पितः अभवत् । तत्र सः ज्ञानी तत्रत्यैः जनैः सह तयोः स्वागतं व्याहृतवान् ।

''पश्यताम् । भवन्तौ अत्र पतिताः लघु-शिलाः किम् इतः सुदूरं क्षेप्तुं शक्नुतः ?'' इति समीपस्थं कञ्चन प्रदेशं निर्दिश्य पृष्टवान् सः ज्ञानी ।

एतत् श्रुत्वा एतौ उभावपि उच्चैः हसितवन्तौ । ततः उभौ अपि एकैकां बृहतीं शिलाम् उन्नीय बलात् सुदूरं क्षिप्तवन्तौ । ते शिले कुत्र पतिते इति केनापि न ज्ञातम् ।

''मया अङ्गीकृतं यत् भवतोः समाना शक्तिः अस्ति इति । सा शक्तिः कस्मिन् अधिका, कस्मिन् च न्यूना इत्यपि वक्तुं शक्यते । इदानीं तावत् समभावः दृश्यते भवतोः । अतः पुनरेकवारं प्रयत्नः क्रियताम् । इदानीं भवद्भ्यां बृहत्परिमाणात्मिकाः शिलाः प्रक्षेप्तव्याः'' इति सः वृद्धः ज्ञानी उक्तवान् ।

वृद्धस्य वचनानां समाप्तेः पूर्वमेव तौ राक्षसौ सन्नद्धौ एव । उभाभ्याम् अपि एकैका तादृशी बृहती शिला उन्नीता, यस्याः तु उन्नयने सामान्याः पञ्चदशाधिकाः जनाः अपि न शक्नुयुः । आश्चर्येण पश्यतां जनानां पुरतः तौ विनायासं ते शिले सुदूरं प्रक्षिप्तवन्तौ ।

किन्तु सः वृद्धस्तु कमपि प्रतिस्पन्दं न

प्रदर्शितवान् । क्षणकालानन्तरं तेन उक्तम् - ''अनया परीक्षया अपि भवतोः कः बलवत्तरः इति निर्णयः न जातः एव । अतः इदानीम् अन्यविधः एव प्रयत्नः क्रियताम् । क्षेत्रे पतिताः शिलाः पर्वतखण्डाश्च दृश्यन्ते किल ? तान् कः अधिकदूरं क्षिपति इति दृष्ट्वा निर्णयं वदामि । आदौ वामहस्तेन, ततः दक्षिणहस्तेन च क्षिपताम्'' इति ।

तौ द्वावपि झटिति कार्यम् आरब्धवन्तौ एव । वामहस्तेन तान् शिलाखण्डान् सङ्गृह्य सुदूरं क्षिप्तवन्तौ । उपत्यकायाः ऊर्ध्वभागे स्थिताः सर्वाः शिलाः एवमेव दूरं क्षिप्तवन्तौ तौ । शिलाक्षेपणेन जातः महान् शब्दः परितः प्रदेशे व्याप्तः ।

यदा वामहस्तः शक्तिहीनः जातः तदा दक्षिणहस्तेन क्षेपणम् आरब्धवन्तौ तौ । सूर्यास्तपर्यन्तं तौ कार्यं कुर्वन्तौ एव आस्ताम् । तावता तस्याम् उपत्यकायां कापि शिला नावशिष्टा । किन्तु तौ उभावपि राक्षसौ तु बलहीनौ जातौ आस्ताम् । स्थातुमपि तयोः शक्तिः न आसीत् ।

इदानीं सः वृद्धः ज्ञानी उक्तवान् - ''इदानीम् अपि भवतोः कः बलिष्ठः इति वक्तुं न शक्नोमि । यतः भवद्भ्यां क्षिप्तानां शिलानां गणना का इति वयं न जानीमः । अतः भवन्तौ उभौ अपि गत्वा अतिदूरं गता शिला का इति दृष्ट्वा आगच्छताम् । सा शिला लब्धा चेत् ताम् आनयताम् । अस्माकं पुरतः पुनः सा शिला प्रक्षिप्ता चेत् येन प्रक्षिप्ता शिला दूरं गच्छति सः एव बलशाली इति निर्णयं वदामः'' इति ।

तौ मूर्खदैत्यौ तस्य वचनम् अङ्गीकृत्य दूरं गतां शिलाम् अन्वेष्टुं गतवन्तौ । किन्तु ताभ्याम् एतत् न ज्ञातमेव यत् स वृद्धः स्वोद्देशपूर्तये एतादृशं कार्यं कारितवान् इति ।

यदि तौ उभावपि इदानीमपि शिलान्वेषणे निरतौ स्यातां तर्हि किमपि आश्चर्यं नास्ति तत्र, यतः तौ इतोऽपि न प्रत्यागतवन्तौ एव । किन्तु यदा दक्षिणस्यां दिशि वायुः वाति तदा तयोः कलहशब्दः श्रूयते । तयोः कारणतः उपत्यकायां स्थिताः समस्याः तु दूरीभूताः ।

तत्र स्थिताः जनाः परिश्रमेण तस्यां भूमौ कृषिकार्यं कुर्वन्तः प्रभूतं धनं सम्पादितवन्तः । अस्मिन् विषये सः वृद्धः धन्यवादार्हः, यस्य उपायेन महती समस्या परिहृता जाता । इदानीम् अपि सः प्रदेशः अतीव फलदायकः अस्ति । तादृशः प्रदेशः अन्यत्र कुत्रापि नास्ति ।

कृपणः वेषधारी च

गुरुनाथः कश्चन महाधनिकः । किन्तु सः महाकृपणः अपि । कदाचित् ग्रामं प्रति कश्चन विदूषकः आगतः । सः संन्यासिवेषेण गुरुनाथस्य गृहम् आगत्य उच्चैः - ''भवति, भिक्षां देहि'' इति उक्तवान् ।

तस्य एतत् वचनं गुरुनाथः न असहत । सः बहिः आगत्य तं संन्यासिनं दृष्ट्वा - ''सुदृढः भवान् किमर्थं भिक्षाम् अटति ? अन्धः पङ्गुः वा नास्ति खलु भवान्'' इति वदन् द्वारं पिहितवान् ।

अनन्तरदिने सः वेषधारी अन्धः भूत्वा गुरुनाथस्य गृहम् आगत्य उच्चस्वरेण उक्तवान् - ''अम्ब, अन्धाय मह्यं यत्किञ्चित् ददातु'' इति ।

तं दृष्ट्वा गुरुनाथः कोपेन तर्जयन् - ''भिक्षां याचतः भवतः लज्जा नास्ति किम् ? भवान् पङ्गुः मूको वा नास्ति किल ? गच्छतु इतः'' इति उक्तवान् ।

तृतीये दिने सः वेषधारी मूक इव अभिनयन् घण्टां वादयन् गुरुनाथगृहम् आगतः ।

गुरुनाथः तं दृष्ट्वा - ''किम् अभवत् भवतः ?'' इति पृष्टवान् ।

वेषधारी अभिनयेन एव 'अहं मूकः' इति सूचितवान् ।

''मूकता अस्ति चेत् किम् ? हस्तपादाः तु सुदृढाः सन्ति एव । कार्याणि कर्तुं भवान् समर्थः एव अस्ति'' इति वदन् गुरुनाथः द्वारं पिहितवान् ।

अनन्तरदिने गुरुनाथस्य पत्नी पाकगृहे आगतं सर्पं दृष्ट्वा भीता आक्रोशन्ती बहिः आगता । मञ्चस्य उपरि उपविष्टं पतिम् - ''अहो, गृहस्य अन्तः सर्पः आगतः अस्ति'' इति वदन्ती उच्चैः आक्रोशनं कृतवती ।

गुरुनाथः गृहस्य अन्तः धावितवान् । पाकगृहे स्थितं सर्पं दृष्ट्वा 'सर्पः ! सर्पः !' इति आक्रोशन् बहिरागतः । पार्श्वगृहस्थाः

'पञ्चविंशतिवर्षेभ्यः पूर्वं चन्दमामायां प्रकाशिता कथा'

सर्वे आगतवन्तः । ते सर्पं मारयितुं कमपि प्रयत्नम् अकुर्वन्तः – ''सर्पः कुत्र अस्ति; कीदृशः अस्ति; कीदृशेन वर्णेन युक्तः सः'' इत्यादीन् प्रश्नान् प्रष्टुम् आरब्धवान्तः । किन्तु तेषु कोऽपि गृहस्य अन्तः न गतः एव ।

तावति काले तत्र कश्चन सर्पग्राहकः आगतः । तं दृष्ट्वा गुरुनाथः भयात् मुक्तः । मुखे आगतं स्वेदं मार्जयन् सः उक्तवान् – ''गृहं कश्चन सर्पः प्रविष्टः अस्ति । तं गृहीत्वा अस्मान् रक्षतु'' इति ।

''किम् उक्तवान् भवान् ? सर्पः इति ? कुत्र अस्ति सः ? दर्शयतु'' इति उक्तवान् सः अहितुण्डिकः ।

''इदानीं सः अदृश्यः अभवत् । कुत्रापि बिलं प्रविष्टः इति मन्ये'' इति गुरुनाथः उक्तवान् ।

''तर्हि महत् कष्टम् आपतितम् । सर्पस्य द्वेषः द्वादशवर्षपर्यन्तम् इति ज्येष्ठाः वदन्ति । कथमपि गृहीत्वा ताडनीयः सः । तेनैव सः मृतः भवेत् । अन्यथा बहु कष्टम्'' इति सर्पग्राहकः भायितवान् ।

''भवतः मुखात् एव एतादृशं वचनं निस्सरति चेत् अस्माकं गतिः का ?'' इति पृष्टवान् गुरुनाथः ।

''अस्तु । सर्पम् अहम् इतः प्रेषयिष्यामि । कार्यं तु कठिनम् अस्ति । प्राणाः अपि गच्छेयुः । अतः पञ्चशतं रूप्यकाणि दातव्यानि भवन्ति । अङ्गीकारः अस्ति किम् ?'' इति सर्पग्राहकः पृष्टवान् ।

पञ्चशतं रूप्यकाणि इति श्रवणेनैव गुरुनाथस्य श्वासः गतः इव । महत्याः चर्चायाः अनन्तरं शतस्य रूप्यकाणां दानम् अङ्गी–

कृतवान् धनिकः । ततः सर्पग्राहकः पाकगृहं गत्वा नागस्वरवादनम् आरब्धवान् । तदा भित्तौ स्थितात् सन्धिभागात् बहिरागतः सर्पः फणां चालयन् स्थितः । तदा झटिति तं गृहीत्वा पेटिकायां स्थापितवान् सर्पग्राहकः । गुरुनाथः पुनः उज्जीवितः इव अभवत् । किन्तु शतं रूप्यकाणि दातव्यानि किल इति पुनः खेदः प्राप्तः तेन । तथापि अनन्यगतिकतया शतं रूप्यकाणि दत्तवान् सः ।

सर्पग्राहकः तानि स्वीकृत्य गुरुनाथं प्रशंसन् ततः निर्गतः ।

ततः विचारणानन्तरं गुरुनाथेन ज्ञातं यत् सः सर्पग्राहकः वेषधारी एव, नान्यः इति । तेन बहुवारं गुरुनाथसमीपम् आगतम् । किन्तु न किमपि लब्धम् । अतः सः स्वेन पालितं सर्पमेव गुरुनाथगृहं प्रति प्रेषितवान् आसीत् । एतत् ज्ञात्वा गुरुनाथः इतोऽपि कुपितः । सः ग्रामाधिकारिणं दृष्ट्वा वेषधारिणा कृतां वञ्चनां सर्वान् उक्त्वा – 'मया दत्तं धनं पुनः मह्यमेव दापयतु' इति उक्तवान् ।

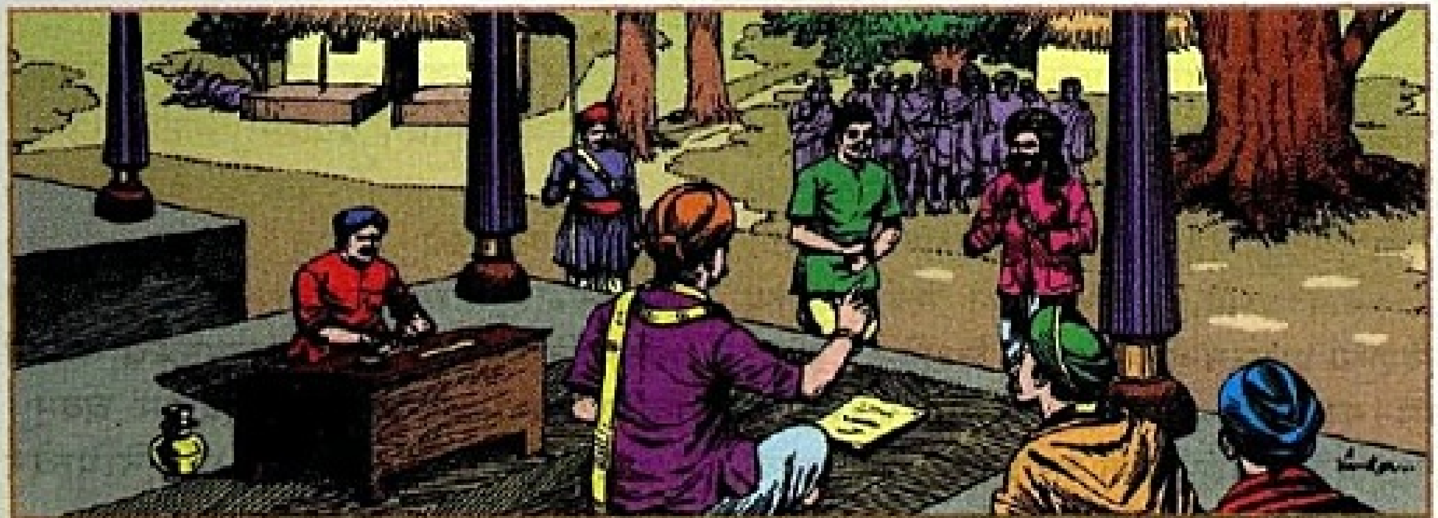
ग्रामाधिकारी वेषधारिणम् आहूय तर्जितवान् । तदा वेषधारी स्वेन कृतं सर्वम् अङ्गीकृत्य उक्तवान् – ''स्वामिन् ! भवान् एव वदतु । गुरुनाथसदृशाः एव अस्मादृशानां कलाकाराणां पोषकाः । यदि ते साहाय्यं न कुर्वन्ति तर्हि अस्माभिः किं करणीयम् ?'' इति ।

तदा ग्रामाधिकारिणा उक्तम् – ''यदि भवान् स्वकलाप्रदर्शनेन धनं सम्पादयेत् तर्हि अस्माकं कापि आपत्तिः नास्ति । किन्तु भवता गुरुनाथविषये वञ्चना कृता । अतः तानि रूप्यकाणि प्रत्यर्पणीयानि भवता'' इति ।

वेषधारी गुरुनाथेन दत्तं धनं तस्मै प्रत्यर्पितवान् ।

तदा ग्रामाधिकारी स्वनिर्णयं घोषितवान् – ''गुरुनाथवर्य ! यस्मिन् वृक्षे फलानि भवन्ति तं वृक्षं प्रति जनाः फलार्थम् आगच्छन्ति एव । तथैव निर्धनाः अपि धनिकान् आश्रयन्ति । भवादृशैः जनैः आगतानां निर्धनानां साहाय्यं करणीयम् । अतः भवान् तस्मै वेषधारिणे पञ्चविंशतिं रूप्यकाणि ददातु'' इति ।

गुरुनाथः तस्य वचनम् अङ्गीकृत्य पञ्चविंशतिं रूप्यकाणि वेषधारिणे दत्तवान् । न तावदेव, अपि तु ततः आरभ्य तस्मिन् महत् परिवर्तनं जातम् । सः स्वस्य कृपणताप्रवृत्तिं परित्यक्तवान् । सामाजिककार्येषु सहयोगः मम कर्तव्यम् इति चिन्तितवान् सः ।

अस्माकं प्रधानमन्त्री

गतस्य मेमासस्य २२ तमे दिनाङ्के डा॰ मनमोहनसिंहः भारतस्य चर्तुदशः प्रधानमन्त्री जातः ।

यदा पि.वि.नरसिंहरावः प्रधानमन्त्री आसीत् तदा, तन्नाम १९९१ तमवर्षस्य जून्मासतः १९९६तमवर्षस्य मेमासपर्यन्तं, मनमोहन-सिंहवर्यः वित्तसचिवः आसीत् । ततः पूर्वं सः रिसर्व् ब्याङ्क् आफ् इण्डिया इत्यस्य गवर्नर् आसीत्, योजना-आयोगस्य उपप्रधानः अपि आसीत् सः ।

तस्य जन्म १९३२ तम-वर्षस्य सप्टम्बर्मासस्य २६ तमे दिनाङ्के पश्चिमपञ्जाब-राज्यस्य घर्नामके ग्रामे जातं, यश्च ग्रामः इदानीं पाकिस्थानस्य अधीनः अस्ति । १९४१ तमे वर्षे तदीयः परिवारः अमृतसरं प्रति आगच्छत्, शुष्कफल-वाणिज्यम् अकरोत् च । अर्थ-दृष्ट्या मध्यमवर्गीयं कुटुम्बं तत् । एवं हिं श्रूयते यत् शुल्कदानस्य असामर्थ्यात् मनमोहनस्य महाविद्यालयीयम् अध्ययनं वर्ष यावत् स्थागितम् आसीत् इति । सर्वासु कक्ष्यासु प्रथमं स्थानं तस्यैव भवति स्म । तदीयां प्रगतिं दृष्ट्वा पिता गुरुमुखसिंह-कोहिली कदाचित् उक्तवान् आसीत् - ''कदाचित् भवान् एतस्य देशस्य प्रधानमन्त्री भविष्यति निश्चयेन'' इति । मनमोहनसिंहः होशियार-पुरस्थात् पञ्जाबविश्वविद्यालयात् अर्थशास्त्रे स्नातकपदवीं प्राप्य व्याख्यातृरूपेण क्वचित् नियुक्तिम् अङ्गीकृतवान्, यतः विश्वविद्यालयात् प्राप्तम् ऋणं प्रत्यर्पणीयम् आसीत् तेन ।

ततः सः केम्ब्रिज् विश्वविद्यालयात् स्नातकोत्तरपदवीं प्राप्तवान् । अनेकाः प्रशस्तयः अपि तेन प्राप्ताः । ततः आक्स्फर्ड्-विश्व-विद्यालयात् पिएच्.डि.पदवी तेन अधि-गृहीता । परिश्रमशीलः शोधच्छात्रः इति तेन प्रशंसा अपि प्राप्ता तदा ।

आक्स्फर्ड्विश्वविद्यालये केम्ब्रिज्-विश्वविद्यालये वा उद्योगप्राप्तिः यद्यपि शक्या आसीत् तथापि मनमोहन-सिंहः भारतं प्रति आगमनम् एव वरम् अमन्यत । सः पञ्जाब-विश्वविद्यालये प्राध्यापकत्वेन नियुक्तः जातः । देहलीस्थे जवाहरविश्वविद्यालये दिल्ली स्कूल् आफ् इकानमिक्स् इत्यत्र च गौरवप्राध्यापकत्वेन अपि तेन कार्यं कृतम् । १९७२ तमे वर्षे वित्त-सचिवालयस्य मुख्यमार्गदर्शकत्वेन सः शासकीयसेवाम् आरब्धवान् ।

वित्तसचिवपदम् आरूढवान् सः आर्थिक-परिष्कारस्य आनयने प्रयासम् अकोरत् । सः १९९१ तमे वर्षे प्रथमे आयव्यय-पत्रोपस्थापनावसरे अवदत् - ''प्रबलार्थिक-शक्तिरूपेण भारतम् अचिरात् एव प्रकाशितं भविष्यति'' इति । तदीये प्रधानमन्त्रित्वे भारतेन विशिष्टा प्रगतिः साध्यते इति भावयामः वयम् ।

असंख्यानां वाचकानां प्रतिनिधित्वेन चन्दमामा तदीयं शुभोदर्कम् आशास्ते ।

12

शान्तिपुरम् अनधिकृततया स्वायत्तीकृतवान् वीरसिंहः खिन्नः । यतः तस्य सर्वाः योजनाः विफलाः जायमानाः सन्ति । भूस्वामिभ्यः बलात् स्वीकृतान् तण्डुलान् विक्रीय आयुधानि क्रेतव्यानि इति सः इच्छति । आस्थाने सन्देशसहितः बाणः प्राप्यते । यदीयाः एव शब्दाः सन्देशे उद्धृताः आसन् । आस्थने एव स्थितस्य विपक्षीयस्य ग्रहणाय सेना आदिश्यते ।

आर्यः

राजकुमारस्य अज्ञातं रहस्यम्

चित्रम् - गान्धि-अय्यः

कानिचन वर्षाणि गतानि । जयानन्देन यस्य शिशोः नाम आर्य इति निश्चितं सः इदानीं पञ्चवर्षीयः बालकः जातः अस्ति ।

किम् अरण्यम् एतावत् सुन्दरं भवति ?

भोलः नाम गजः तस्य निमित्तं सर्वाणि कार्याणि करोति । मल्लीनामिका शुकी तु सदा तस्मिन् दृष्टिं स्थापयति ।

हे, मां कुत्र नयति भवान् ?

व्याघ्रशावकौ आर्यस्य आत्मीयौ सुहृदौ ।

ऋषिः वर्धनशीलं बालकं ज्ञानम् उपदिशति ।

प्रार्थना ध्यानं च युगपत् एव प्रवर्तते ।

ओम् ओम् ओम्

प्रकृतिः ईश्वरस्य किञ्चन रूपम् ।

सायं तौ पर्वतमूलं गच्छतः । बालकः यथा न जानीयात् तथा ऋषिः स्वकीयाः काश्चन शक्तीः तस्मै ददाति ।

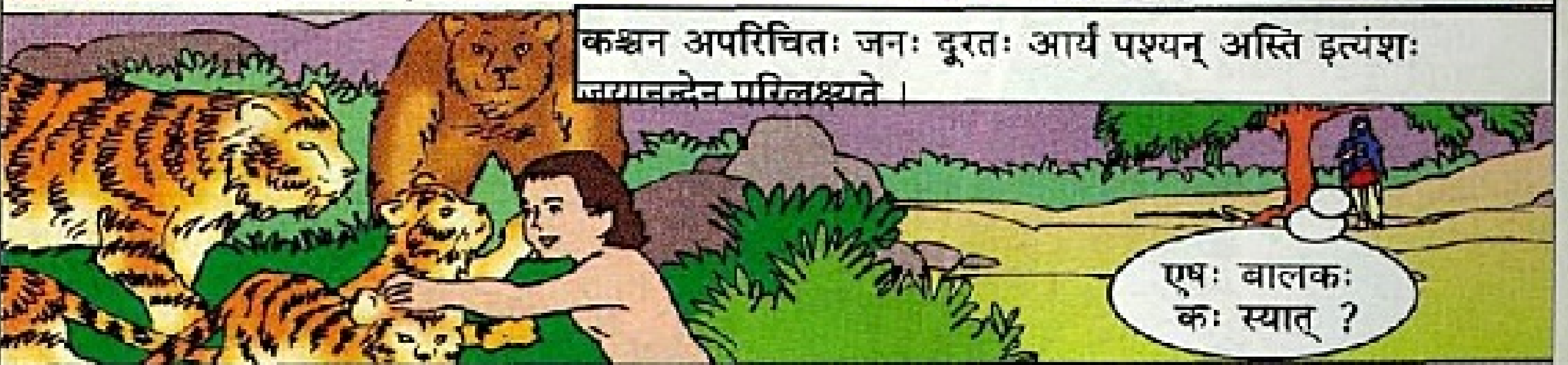

कस्मिंश्चित् सायङ्काले
गुरुवर्य ! मम माता का ? मम पिता कुत्र वसति ?

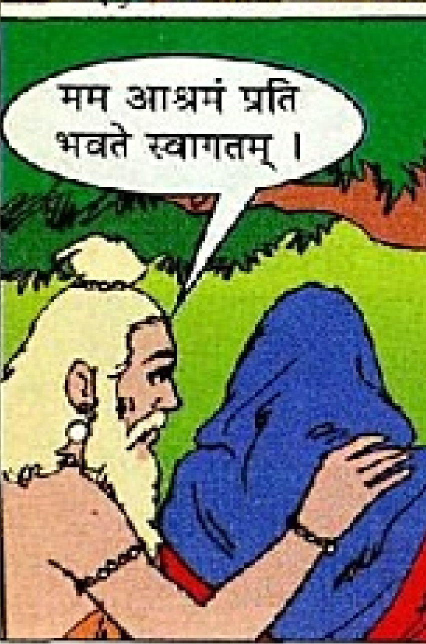

भवान् विशिष्टः बालकः अस्ति आर्य !
भवान् एव मम पिता । प्रकृतिः एव मम माता ।

वत्स ! भवतः बुद्धिमत्ता ज्येष्ठानां बुद्धिमत्ताम् अपि अतिशेते ।

भगवतः प्रीतिः सदा भवति तिष्ठतु ।

आचार्य ! अहम् अद्य नितरां सन्तुष्टः अस्मि ।

कश्चन अपरिचितः जनः दूरतः आर्य पश्यन् अस्ति इत्यंशः जयानन्देन परिलक्ष्यते ।
एषः बालकः कः स्यात् ?

मम आश्रमं प्रति भवते स्वागतम् ।

कस्यचित् वस्तुनः जनस्य वा अन्वेषणं किं भवान् करोति ?
आम

भवान् महर्षिः जयानन्दः खलु ? आर्य ! एषोऽहं प्रणमामि ।
भवतः ऊहा युक्ता एव ।

सः बालकः कः इति किम् अहं ज्ञातुम् अर्हामि ?
भवान् स्वपरिचयं वदति चेत् अहं भवतः प्रश्नस्य उत्तरं वदेयम् ।

नूतनः अवगुण्ठनम् अपनयति ।
महाराज ! एषः बालः भवतः एव पुत्रः।
मम पुत्रः !

पञ्चसु वर्षेषु सः, अहो, कियदुन्नतः जातः अस्ति !

आर्यः अपरिचितस्य ऋषेः वा उपस्थितिम् अगणयन् क्रीडायां निमग्नः ।

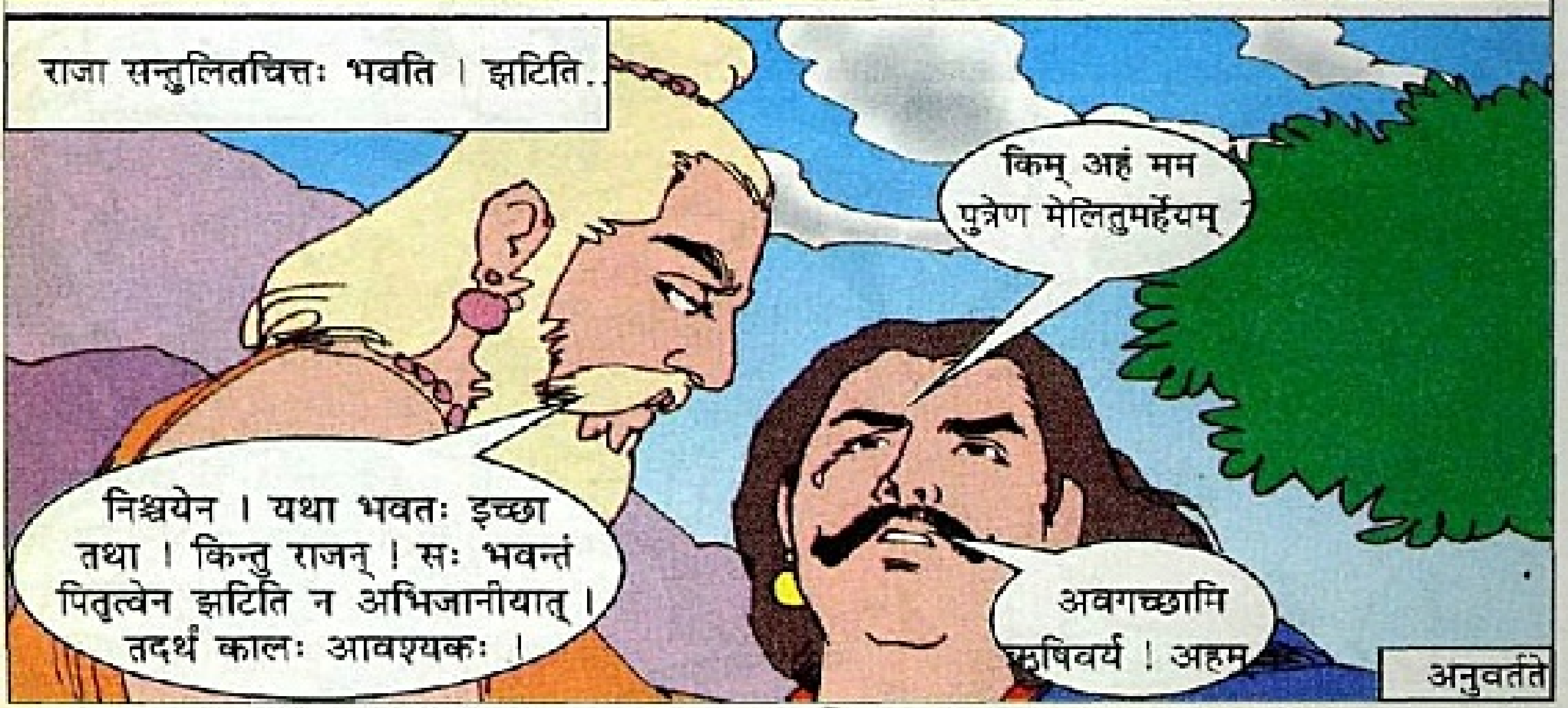

मम सेनापतिः मां, मम पत्नीं पुत्रं च मारयितुं प्रयासम् अकरोत् । अस्माकं का गतिः जाता इति सः न जानाति । अहं मृतः इति चिन्तितवान् स्यात् सः ।
यदि भवान् सजीवः स्थितः स्यात् तर्हि राज्ञ्याः पुत्र्याः च अन्वेषणाय अत्र आगच्छेत् एव इति अहं जानामि स्म । पुत्रं मदधीनं कृत्वा राज्ञी स्वर्गस्था जाता ।

तदनन्तरं किं प्रवृत्तम् ?
सा स्मारके चिरनिद्रायां निमग्ना । भवतः पुत्रः प्रतिदिनं स्मारकस्य उपरि पुष्पं स्थापयति ।

शान्तिदेवः स्मारकस्य दिशि गच्छति ।

सः शोकाभिभूतः भवति ।
हा देवि ! अहं भवत्याः रक्षा कर्तुं न शक्तः ।

जयानन्दः तस्य समीपं गच्छति, सान्त्वनं करोति च ।

राजा सन्तुलितचित्तः भवति । झटिति...
किम् अहं मम पुत्रेण मेलितुमर्हेयम्
निश्चयेन । यथा भवतः इच्छा तथा । किन्तु राजन् ! सः भवन्तं पितृत्वेन झटिति न अभिजानीयात् । तदर्थं कालः आवश्यकः ।
अवगच्छामि ऋषिवर्य ! अहम्
अनुवर्तते

जीवहत्यानिवारणम्

वीणा, तस्याः मातापितरौ च वस्तु-सङ्ग्रहालयं द्रष्टुं गतवन्तः । तत्र स्थितम् एकं मातापुत्रयोः चित्रं दृष्ट्वा वीणा सन्तोषेण उक्तवती – ''अहो, सुन्दरं दृश्यम् एतत् !'' इति ।

''चित्रं तु रमणीयम् । किन्तु एतस्य सौन्दर्यस्य पृष्ठतः स्थितं क्रौर्यं किं भवती जानाति ?'' इति अपृच्छत् पिता ।

''चित्रस्य पृष्ठतः किं क्रौर्यं निहितम् अस्ति तात ?'' इति आश्चर्येण अपृच्छत् वीणा ।

''वत्से ! एतत् गजदन्तेन निर्मितं ननु ? एतादृशानां दन्तानां निमित्तं प्रतिवर्षं शतशः गजाः मार्यन्ते । स्वस्य सन्तोषाय मानवः गजकुलमेव नाशयति ।''

''एवम् ! नितराम् आघातकरम् एतत् । किं वयं गजकुलस्य संरक्षणाय किमपि कर्तुं न शक्नुयाम ?'' – वीणा अपृच्छत् ।

''गजदन्तैः निर्मितानां वस्तूनां विक्रयणं सर्वकारेण निषिद्धम् अस्ति । तथापि तत् वाणिज्यं तु कथमपि अनुवर्तते एव । पश्वादीनां विषये मानवेन एतादृशाः अनेकविधाः क्रूरव्यवहाराः क्रियन्ते । चर्मणः निमित्तं शशाः पोष्यन्ते, अन्ते मार्यन्ते च । तेषां चर्मणा प्रावारक-पाञ्चालिका-स्यूतादयः निर्मीयन्ते । एवमेव सर्पाः गृह्यन्ते, वृक्षेषु उत्तोल्यन्ते च । तेषु जीवत्सु एव तेषां चर्म अपनीयते । कोमलचर्मणा स्यूतादयः निर्मातव्याः इति उद्देशेन भवति एषः क्रूरः व्यवहारः'' इति विवृतवान् वीणायाः पिता ।

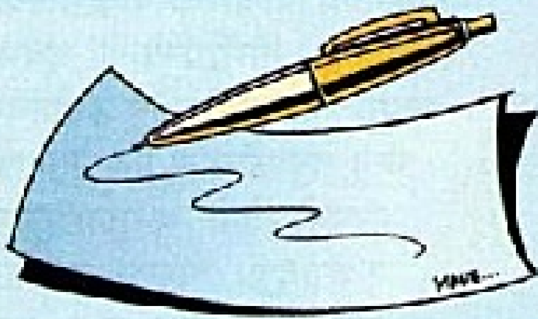
''एतस्याः क्रूरतायाः अवरोधाय किं कोऽपि उपायः नास्ति ?'' इति विषादेन अपृच्छत् वीणा ।

तदा पिता अवदत् – ''चर्मनिर्मितानां गज-दन्तनिर्मितानां च वस्तूनां क्रयणं स्थगितं चेत् एतस्य निवारणं साधितं भवेत् । यत्र जीवहानिः नास्ति तादृशानि एव वस्तूनि क्रेतव्यानि'' इति ।

''इतःपरम् अहम् एवमेव करिष्यामि । भवान् माम् एतत्सर्वम् उक्तवान् यत् तदर्थं धन्यवादाः'' इति अवदत् वीणा ।

भवदर्थं विज्ञानम्

शीघ्रं शुष्यन्ती मषी

'बाल्पेन्'नामिकाः लेखन्यः एषु दिनेषु जनप्रियाः । सर्वत्र उपयुज्यन्ते ताः । यत्र मषी पूरणीया तादृश्यः लेखन्यः विरलाः जाताः ।

'बाल्पेन्' इति एतासां लेखनीनां नाम किमर्थं जातम् इति किं भवन्तः जानन्ति ? लेखन्याः अन्तः पुनःपूरणी भवति खलु । तस्याः अग्रभागे लघु लोहगोलकं भवति । यदा वयं लिखामः तदा एतत् गोलकं भ्रमत् मषीं पत्रं प्रति प्रेषियति ।

गोलकम् अतिक्रम्य मषी प्रवहति यत् तस्य कारणं - सा मषी तैलमयी नवनीतम् इव चिक्कणमयी च भवति । मषी शीघ्रं शुष्यति । 'फौण्टन्'जातीयासु लेखनीषु मद्यसारनिर्मिता मषी उपयुज्यते । अतः तस्याः शुष्कीभवने विलम्बः । जलम् इतोऽपि विलम्बेन शुष्यति । 'बाल्पेन्'तन्त्रज्ञानं प्रायः १८८० तमवर्षस्य अनन्तरं ज्ञातम् । तथापि एतत् तन्त्रज्ञानम् उपयुज्य ऐदम्प्राथम्येन लेखनी तु निर्मिता १९३० तमे वर्षे हङ्गरीदेशे लास्लाजार्ज्-बिरोनामकाभ्याम् ।

भवतां परिसरः

कृमिषु अपि सन्ति कृषिकाः

कृषिक्षेत्रे मानवजातिः एका एव समर्था इति किं चिन्तयन्ति भवन्तः ? यदि तथा चिन्त्यते तर्हि तत् अयुक्तम् एव । पिपीलिका-जातिः काचित् तदा एव शिलीन्ध्रकृषिं जानाति स्म, यदा च मानवः तत् कौशलं न ज्ञातवान् आसीत् ।

कोटिशः वर्षेभ्यः पूर्वम् एव, जातिविशेषे जाताः पिपीलिकाः काश्चन वल्मीकेषु शिलीन्ध्राणि वर्धयन्ति स्म । शिलीन्ध्रेषु अनेकाः जातयः सन्ति । वन्यजातीयानि शिलीन्ध्राणि वर्धयन्ति स्म ताः ।

आहारस्य उपरि शिलीन्ध्राणां वर्धनम् आकस्मिकतया पिपीलिकाभिः लक्षितम् । तानि आहारतः अपि रुचिकराणि इति ताभिः ज्ञातम् । ततः ताः शिलीन्ध्राणां वर्धनाय एव पर्णादीनां सङ्ग्रहम् आरब्धवत्यः । एवं शिलीन्ध्रकृषिः ताभिः आरब्धा ।

शिलीन्ध्रवर्धकाः पिपीलकाः शताधिकाः सम्भूय लघुनीडं रचयन्ति । शुष्कान् जीवरहितान् शाकान् ते शिलीन्ध्रवर्धनाय उपयुञ्जते । केचन पिपीलकाः पर्णानि सङ्गृह्य शिलीन्ध्रोद्यानं प्रति आनीय एतस्यां कृषौ सहकुर्वन्ति ।

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवन्तः जानन्ति किम् ?

सेव्यताम् उपहारः

यदा वयं बालाः आस्म तदा प्रायः उत्थाने विलम्बः भवति स्म । तदा त्वरया विद्यालयं प्रति धावामः स्म । तदा प्रायः समयाभावात् उपाहारसेवनं परित्यज्यते स्म खलु ?

उपाहारसेवनस्य परित्यागः न वरम् । रात्रौ दीर्घकालं यावत् विश्रामः भवति । अतः

प्रातः शरीरयन्त्रस्य आरम्भार्थं किञ्चित् शक्तिः अपेक्षिता भवति । सा च शक्तिः प्रातःकालस्य उपाहारस्य सेवनात् एव प्राप्यते ।

उपाहारस्य त्यागात् मस्तिष्कं प्रति 'ग्लुकोस्' अल्पप्रमाणेन गच्छति । तत् ग्लुकोस् एव शक्त्युत्पादकम् । रक्तशर्करांशः घण्टात्रयात् अधिककालं समस्थितौ स्थातुं न अर्हति शरीरे । अतः क्रमेण शक्तिक्षयः भवति तत्र ।

शक्तिक्षयः यदा भवति तदा शरीरे श्रान्तिः दृश्यते । चित्तस्य एकाग्रता अपि क्लेशाय भवति ।

भारतदेशम् अधिकृत्य..

देवानां विषये कियत् जानन्ति भवन्तः ?

१. कश्चन देवः ऐश्वर्यस्य अधिपत्वेन ख्यातः । सः कः ?
(अ) इन्द्रः (आ) अग्निः
(इ) कुबेरः

२. कस्मिंश्चित् अवतारे विष्णुः आकारेण अल्पः दृश्यते । सः अवतारः कः ?
(अ) कूर्मः (आ) वामनः
(इ) वराहः

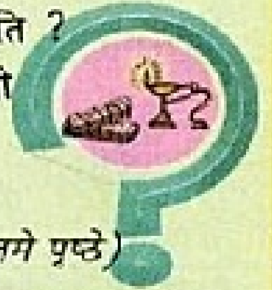
३. कश्चन देवः मृत्युसम्बद्धः अस्ति । सः कः ?
(अ) शिवः (आ) इन्द्रः
(इ) यमः

४. गणेशस्य वाहनं किम् ?
(अ) मूषकः (आ) ऐरावतः
(इ) भल्लूकः

५. का देवी अस्मभ्यं ज्ञानं ददाति ?
(अ) लक्ष्मीः (आ) सरस्वती
(इ) पार्वती

(उत्तराणि ७८ तमे पृष्ठे)

चित्रशीर्षिकास्पर्धा

अधस्तनं चित्रद्वयं दृष्ट्वा परस्पर-सम्बन्धिवाक्यद्वयेन चित्रशीर्षिकां किं भवन्तः प्रेषयितुं शक्नुयुः ?

TATA NARAYANAMURTHY

TATA NARAYANAMURTHY

समपत्रे लिखिता चित्रशीर्षिका अधस्तनसङ्केताय प्रेषणीया -
चन्दमामा (संस्कृतम्) 'अक्षरम्' ८ उपमार्गः, गिरिनगरम्, बेङ्गलूरु - ५६००८५

योग्या शीर्षिका एतन्मासस्य २५ तः पूर्वं प्रेषणीया । सर्वश्रेष्ठायै शीर्षिकायै रू.१००/- पुरस्काररूपेण दास्यन्ते ।
पुरस्कृता शीर्षिका मासद्वयानन्तरं प्रकाशयिष्यते ।

अभिनन्दनानि

'जून्'मासस्य चित्रशीर्षिकाप्रेषिका -
कुमारी रीना सिंहः
सि - ३३/११८ - ३, छित्तुपुर चन्दुआ
वाराणसी - २२१००२ *(उ.प्र.)*

पुरस्कृता शीर्षिका

प्रतिजानीमो वयम्
न भविष्यति पुनर्भारतस्य विभाजनम्

भारतदेशम् अधिकृत्य - उत्तराणि

१. कुबेरः
२. वामनः
३. यमः
४. मूषकः
५. सरस्वती

Printed and Published by B. Viswanatha Reddi at B.N.K. Press Pvt. Ltd., Chennai - 26 on behalf of Chandamama India Limited, No. 82, Defence Officers Colony, Ekkatuthangal, Chennai - 600 097. Editor : B. Viswanatha Reddi (Viswam)

CHANDAMAMA CHILDREN'S SPECIAL

(November 2004 issue)

Inviting young writers and artists (ages 6-15) to send original stories and drawings/paintings

STORIES

• Maximum 3 entries • Entries can be in any language in which *Chandamama* is printed • Number of words not to exceed 500 • Give a catchy title • Selected entries will appear in all language editions.

DRAWINGS

• Maximum 3 entries • Minimum size 15 x 10 inches • The theme of drawing / painting should be from Indian mythology - a short synopsis to accompany the entry • If selected on the basis of their entries, the participants should be ready to travel to Chennai to illustrate stories • Travel expenses will be met.

GENERAL

• Attach passport size photo (colour) • Attach separate sheet with details: name, age (date of birth), class, name of school, home address in full with PIN code, phone number, description of entries • Entries to be certified by parent to be original/unaided work of participant • Superscribe on the envelope : **Children's Special**

CLOSING DATE : September 15, 2004

• Chandamama will hold full copyright of the selected entries, to use them in both print and electronic media and in any language.

Chandamama India Limited, 82 Defence Officers' Colony Ekkatuthangal Chennai - 600097

CHANDAMAMA (Sanskrit) August 2004 Regd No. TN/PMG(CCR)/[illegible]/03-05
Regd. with Registrar of Newspaper for India No. 42664/85
Licensed to post without prepayment No. 371/03-05 Foreign - WPP No. 572/03-05